

SADRŽAJ

Knjiga Mediterana 2015

DANIEL BUČAN	Al-Andalus – srednjovjekovni primjer mediteranskog multikulturalizma	1
--------------	--	---

Baština

NATAŠA BARTA PARIPOVIĆ	Uvod u Kavanjinove <i>Baštinike</i>	11
JEROLIM KAVANJIN	Podsjetnik i uputstva koja ja, doktor Jerolim Kavanjin, ostavljam svojim baštinicima i onima koji će, ako ovih ne bude, naslijediti moju skromnu ostavštinu (S talijanskog prevele Ita Kovač i Danijela Božičnik)	17

Drama

BORIS SENKER	Historijska karnevalska igra	35
BRUNO POPOVIĆ	Gustl Matoš	38

Proza

MIROSLAV PELIKAN	Dvije pripovijetke	103
MIRKO PRELAS	Strah	121

Poezija

DANIJEL ŽUPANČIĆ	Konveresije	125
------------------	-----------------------	-----

Studije, rasprave, eseji

MARIO-NEPO KUZMANIĆ	Spliski govor moje babe Franine	147
TONČI ŠITIN	Frano Missia – život u <i>cinemascopu</i>	157
* * *	Kronika Književnoga kruga Split	164
* * *	Godišnji sadržaj	165

Uređuju

JOSIP BELAMARIĆ, HRVOJE ČULIĆ, IGOR FISKOVIĆ,
BRATISLAV LUČIN, PETAR OPAČIĆ

Izdavač: Književni krug Split – Uredništvo i uprava: Ispod ure 3/I, 21000 Split – p. p. 567 – Telefoni: 361-081, 344-711, 360-102 – Internet stranica: www.knjizevni-krug.hr – E-mail: knjizevni-krug-split@st.t-com.hr – Odgovorni urednik: Petar Opačić – Uredništvo prima ponedjeljkom i četvrtkom od 9 do 11 sati – Godišnja pretplata 80 kn (za ustanove 160 kn), za inozemstvo \$ 50, odnosno odgovarajuća protuvrijednost u drugoj valuti – Cijena pojedinačnom broju 11, dvobroju 22, trobroju 33 kn. U cijenu je uračunat PDV – Ziro račun kod Zagrebačke banke 2360000-1101462559 – Devizni račun kod HVB Splitske banke d.d. Split HR2223300031100108802 – Rukopisi se ne vraćaju – Dizajn: Neven Šegvić (1953) – Redizajn: Boris Ljubičić (1993) – Računalni slog: Književni krug Split – Tisak: Tiskara »Dalmacija-papir« Split
Sukladno Zakonu o medijima (Narodne novine 59/04.) izjavljujemo da su tijekom 2014. godine tiskana 4 trobroja časopisa *Mogućnosti* (1-3, 4-6, 7-9 i 10-12), svaki u nakladi od 700 primjeraka.

AL-ANDALUS – SREDNJOVJEKOVNI PRIMJER
MEDITERANSKOG MULTIKULTURALIZMA¹*Daniel Bučan*

Za ovogodišnje izdanje »Knjige Mediterana« organizatori su me počastili pozivom da održim uvodno predavanje. Zahvaljujući im na toj povlastici, iskoristit ću ju tako da kažem nekoliko riječi na temu koju sam naslovio »Jedan srednjovjekovni primjer mediteranskog multikulturalizma«.

Pozornica susreta islama i drugih (starijih) religija i kultura bilo je upravo Sredozemlje. A Sredozemlje – kao prostor intenzivne komunikacije između civilizacijâ koje su se razvile na njegovim obalama – snažno je utjecao i na razvoj Europe i na razvoj islamske civilizacije. I Europa i islam u svom baštinskom pologu sadrže elemente koji su učinak Sredozemlja kao prostora komunikacije, komunikacije koja i tvori ono što Sredozemlje čini osobitim. Za Sredozemlje je, kako su mnogi autori odavno istaknuli, karakteristično to da je kao prostor komunikacije omogućio ono što se može prepoznati kao *sinteza helenskog misaonog nasljeđa i bliskoistočnog monoteizma*, odnosno – drukčije rečeno – sinteza mediteranskog racionalizma i semitskog monoteizma, ili u još jednoj inačici judeo-kršćansko-helensko nasljeđe. Da je ta sinteza zapravo u temeljima Europe na ovome mjestu nije potrebno govoriti. No možda je potrebno podsjetiti vas na to da i islamska civilizacija sadrži 'mediteranski element'² – i u islamu je došlo do spomenute sinteze, rezultati koje su se osobito očitovali u ostvarenjima i dosezima zlatnog

¹ Uvodni esej na dvadeset sedmoj Knjizi Mediterana, Zavod HAZU u Splitu, 20. rujna 2015.

² Vidi, primjerice, D. Bučan, *Vrijeme islama*, Školske novine, Zagreb 1991., osobito poglavlje »Islam na Mediteranu«.

doba islamske civilizacije, od IX. do XIII. stoljeća, a to je vrijeme kad su odnosi Europe i islama, po učincima, bili možda i najvažnija faza toga odnosa.

Treba reći da je upravo mediteranska (duhovna i intelektualna) baština omogućila plodonosnost odnosâ Europe i islama, koji – treba istaknuti – nisu bili samo odnosi rivaliteta pa i ratovanja, već – u osobito važnoj dimenziji – odnosi u kojima je srednjovjekovna Europa imala mnogo toga naučiti od visokorazvijene islamske civilizacije. Svima je dobro znana povijesna činjenica doprinosa arapsko-islamskih mislilaca i znanstvenika, ne samo u transferu grčke misaone i znanstvene baštine Europi – u čemu je osobito važnu ulogu imalo upoznavanje s Aristotelovim spisima koje je Europa u bitnoj dimenziji upoznala tek zahvaljujući arapskim prijevodima i komentarima tih spisa – već i u izvornom arapskom doprinosu. Arapski doprinos razvoju srednjovjekovne Europe bio je omogućen višim civilizacijskim stupnjem razvoja u to vrijeme na strani islama. Važnost toga doprinosa najbolje može sažeto iskazati ono što je u knjizi *Razvoj srednjovjekovne filozofije* kazao ruski autor Genadij Majorov. Govoreći o tomu da je oslanjanje na Aristotela usmjerilo Europu onim putem koji je doveo do renesanse i znanstvenog procvata, istaknuo je da su upravo Arapi – u djelu Averroësa – izveli sintezu grčkog racionalizma i semitskog monoteizma prije Europljana, kod kojih ta sinteza dolazi do izražaja u djelu svetoga Tome Akvinskoga. (Time, tim ranijim ostvarenjem sinteze, moglo bi se objasniti i to zašto je u srednjem vijeku islamska civilizacija bila razvijenija i ‘naprednija’ od europske).

* * *

Jedna od epohâ povijesti Iberskog poluotoka u povijesti Europe ima osobito značenje, u prvome redu stoga što je to jedno od velikih razdoblja u razvoju europske civilizacije. To je ono razdoblje u kojem se na tlu Iberskoga poluotoka kojim su vladali Arapi odnosno muslimani razvila civilizacija za koju se, kad se o njoj govori, najčešće ističe da je multikulturalna, da je to civilizacija triju kultura – arapsko/islamske, židovske, i kršćanske. Za baštinu te civilizacije – kulturnu, znanstvenu, filozofijsku – obično se kaže da je to baština koju su svijetu ostavili ‘Arapi u Španjolskoj’.

Treba, međutim, reći da se – kad se govori o ‘Arapima’ – nikako ne misli (samo) na jedan etnicitet, pa čak ni samo na jednu religiju, već se zapravo misli na *jezik* kojim su se u Španjolskoj za vrijeme islamske vladavine služili i Arapi, i Berberi, i Židovi, i kršćani. U tom su jeziku najprije islamskome svijetu prenijeta znanja klasične antike, a potom su se – upravo zahvaljujući ulozi arapskoga jezika

na Iberskom poluotoku – ta znanja i njihove preradbe prenijeli Zapadu posredstvom latinskih prijevoda arapskih (u prvome redu znanstvenih i filozofijskih) tekstova. To je bila transmisija mnoštva znanjâ i idejâ; kako Juan Vernet kaže: »od početaka infinitezimalnog računa do osnivanja utočištâ za umobolne, od početaka znanstvene kemije do navigacije otvorenim morem«, do inovacijâ što su »prodrle u područje ‘lijepe književnosti’«,³ primjerice onoga što takozvano trubadursko pjesništvo duguje arapskoj poeziji maurske Španjolske.

Vrijedilo bi govoriti o tim ‘arapskim’ doprinosima astronomiji, kemiji, matematici, optici, tehnicima, nauticima..., o tragovima arapske i islamske baštine, primjerice, u Danteovoj »Božanstvenoj komediji«, o utjecaju maurskog pjesništva na trubadursku poeziju, o arhitektonskoj baštini maurske Španjolske, itd., itd. No ovo ću izlaganje posvetiti *karakteru* i *osobitostima* kulture Al-Andalusa (kako su Arapi nazivali područje kojim su vladali na Iberskom poluotoku), i tomu kako je taj karakter omogućio *sudioništvo* i muslimana i Židova i kršćana u toj kulturi, zahvaljujući čemu bismo to danas nazvali *multikulturalizmom*. Pri tomu ću za ‘prizmu’ kroz koju se pokazuje taj ‘multikulturalizam’ uzeti djelo Mosesa Majmonida, jednoga od najvećih židovskih mislilaca, koji je svoje najvažnije djelo napisao na arapskom jeziku, a ta će ‘prizma’ pokazati da se radi o jednom od paradigmatičkih primjera *mediteranskog* multikulturalizma.

Tadašnja Španjolska – Maurska Španjolska, Al-Andalus (kako su ju zvali Arapi), Sefarad (kako su ju zvali Židovi) – bila je ‘zemlja triju kulturâ’. U njoj su živjele tri religije i tim religijama pripadajuće tri kulture: islamska, kršćanska i hebrejska. Iz naše se – suvremene – perspektive te tri kulture ukazuju i kao *jedna*, jednotna kultura, koju se zahvaljujući arapskome jeziku, jeziku vlastodržaca i glavnom jeziku te kulture, često naziva ‘kulturom Arapâ u Španjolskoj’. U povijesnoj perspektivi tu kulturu vidimo kao jedinstvenu cjelinu zato što ju raspoznavamo u onim ‘dobraima’ – kulturnim, umjetničkim, znanstvenim, intelektualnim – koja nam je namrla, a koja dobra ne dijelimo na ‘muslimanska’, ‘židovska’, ili ‘kršćanska’.

Takav pogled, takova perspektiva – u kojoj su nam ‘vidljivi’ samo oni elementi što ih prepoznavamo kao vrijednu baštinu – ujedno, naravno, pridonosi idealiziranoj slici koju o njoj imamo. Stoga se vrlo često o Al-Andalusu govori kao o prostoru *suživota* njegovih triju različitih religijsko-kulturalnih sastavnica: islamske, kršćanske, i hebrejske.

Ako mi dopustite paralelu (koja se, treba odmah reći, može opravdati samo ‘funktionalnim razlozima’ prisposobljivanja nečega što je nama ovdje i danas

³ Juan Vernet, *La cultura hispanoárabe en Oriente y Occidente*, franc. prijevod *Ce que la culture doit aux Arabes d’Espagne*, Sindbad, Pariz 1985., str. 14.

manje poznato nečemu što nam je bolje poznato), onda bi se moglo reći da je idealiziranje al-andaluškog multikulturalizma u stanovnome smislu slično idealiziranju, recimo, bosansko-hercegovačkog multikulturalizma.

U tome smislu odmah na početku naglašavam da će ovdje u prvome redu biti govora o toj ‘idealiziranoj’ slici maurske Španjolske. Točnije rečeno, o onome na čemu se ta slika temelji, a to je kulturna – umjetnička, literarna i intelektualna – baština Al-Andalusa, o baštini koja je nastala kao produkt *elitâ* triju kultura, i koju se – stoga – ne može poistovjetiti sa stvarnim svakodnevnim (društvenim, a to onda znači i političkim) životom Al-Andalusa. Jer ono što ostaje kao višestoljetna baština prvenstveno i u načelu svijet tvore proizvodi elite, koji opstaju kao *univerzalne vrijednosti*. Ono pak što čini svakodnevicu neke povijesti u vidu sukobâ, uskraćenih prava, itd. ne ulazi u ono što držimo baštinom što ju je (nama) namrlo društvo u kojem su, mimo dosega umjetničkih, literarnih i intelektualnih elita, vrlo često prevladavali upravo nerazumijevanje i sukobi zbog razlikâ. Ili jednostavnije rečeno: premda je kultura Al-Andalusa koju vidimo kao univerzalnu baštinu nastala u komunikaciji triju sastavnica (islamske, kršćanske i židovske), baštinu tvori samo jedan vid te komunikacije, koji možemo nazvati *sinergijskim*. Drugi vidovi komunikacije (nazovimo ih ‘komunikacijom u suprotstavljanju’) s obzirom na tu baštinu su zanemarivi.

S obzirom na spomenutu ‘prizmu’ kroz koju se očituje multikulturalni vid al-andaluške civilizacije (tj. s obzirom na djelo židovskog mislioca Mosesa Majmonida), ovdje će biti govora prije svega o *dvama* u toj povijesnoj epohi osobito vitalnim elementima te kulture: o arapskom jeziku i o židovskoj zajednici, te o okolnostima koje su omogućavale sinergiju tih dvaju elemenata.

No ipak najprije treba reći nekoliko riječi o svakoj od *triju* sastavnica: o muslimanima, o kršćanima, i o Židovima.

Muslimane u Al-Andalusu predstavljale su tri etničke skupine: Berberi (koji su došli iz Sjeverne Afrike), Arapi (koji su bili manjina podrijetlom iz istočnih dijelova arapskog carstva, a koji su u ekonomskom i društvenom pogledu predstavljali elitu), i takozvani *Muwalladi*, to jest muslimani lokalnog, iberskog podrijetla, potomci doseljenih Arapa i iberskih žena, odnosno lokalno stanovništvo koje je prihvatilo islam.

Iako ćemo najmanje govoriti o kršćanima, nekoliko riječi i o njima. Zahvaljujući Izidoru Seviljskom (VII. stoljeće) Sevilla je bila jedno od vodećih intelektualnih središta tadašnje kršćanske Europe. I premda su s dolaskom islamske vlasti mnogi kršćani prihvatili arapsku intelektualnu i znanstvenu tradiciju, kršćansku kulturnu tradiciju i pod islamskom su vlašću živom održavali redovnici u samostanima. Bilo je kršćana koji su bili visoki dužnosnici, veziri i savjetnici muslimanskih

vladara, sve do dolaska na vlast dinastije Almoravida, i potom još radikalnije fundamentalističke dinastije Almohada. A brojni su bili i kršćanski umjetnici i obrtnici, koji su dovedeni iz nekadašnjih istočnih dijelova Rimskog Carstva da rade na brojnim projektima kordovskog halifata. Nazivali su se *saqāliba* – što vjerojatno dolazi od grčkog naziva za Slavene. Među njima je – kako je o tome pisao Vladimir Mažuranić – bilo i Hrvata.

Što se tiče Židova, njihova prisutnost u Španjolskoj potvrđena je još početkom IV. stoljeća (u vrijeme Rimskog Carstva), i to – kao što je to čest slučaj – potvrđena u *osudi* odnosno *zabranama* što ih je propisao koncil u Elviri godine 315. Iz vizigotske epohe poznato je protužidovsko zakonodavstvo, što u VII. stoljeću kulminira prisilnim pokrštavanjem ili emigracijom.

Kad se na Iberskom poluotoku utvrdila islamska vlast, položaj Židova se popravio utoliko što su – kao i kršćani – pod islamskom vlašću imali status takozvanih *dimmī*-ja, to jest ‘zaštićenih’ monoteističkih zajednica, koje su imale pravo na svoju vjeru, ali su plaćale posebne – više – poreze. No kad je na vlast došla dinastija Almoravida (XI. stoljeće), a osobito Almohada (XII. stoljeće), Židovi su opet postali žrtve prisile da prijeđu na islam ili da odu u progonstvo (što je u XIII. stoljeću bila i sudbina Mosesa Majmonida, koji se iselio najprije u Palestinu a onda u Egipat).

Zlatno doba sefardskih Židova potrajalo je od druge polovice VIII. stoljeća do konca XI. stoljeća. Iz tog razdoblja poznati su mnogi židovski mislioci, pisci, pjesnici, znanstvenici, liječnici... A bilo ih je i na visokim državnim položajima: primjerice, pjesnik Samuel ha-Nagid ibn Nagrela, koji je bio kraljev vezir, ili Hasdai ibn Šaprut, halifin liječnik i savjetnik.

* * *

Kad govorimo o kršćanima, muslimanima i Židovima, ne mislimo samo na njihovu religiju, već u prvome redu u vidu imamo cjelovit sklop jezika, književnosti, umjetnosti i institucijâ, to jest ono što jest – kršćanska, islamska, židovska – *kultura*. I upravo stoga što je kultura složen sklop, i odnosi između kulturâ nužno su složeni, nikako jednoznačni, jednodimenzionalni. No, kako je već rečeno, ovdje ćemo al-andalušku kulturu uzeti kao *jednodimenzionalnu*, to jest uzet ćemo ju u onoj dimenziji koja je za nas preživjela kao *baština*.

Ono što je omogućilo kulturu maurske Španjolske vidjeti kao cjelovitu, jednotnu kulturu proizlazi iz činjenice da su sva tri kolektivna identiteta (i muslimani, i kršćani, i Židovi) dijelili *jezik* (arapski), *znanja*, *zakone* i *institucije*. Zahvaljujući

upravo tomu konstituirao se svaki od triju kolektivnih identiteta – jedni bez drugih ne bi bili ono što su bili.

Povijest toga suživota kršćana, Židova i muslimana u sferi njihovih elita koje su ‘proizvodile’ ono što danas čini baštinu maurske Španjolske, prepoznaje se u prevođenju filozofijskih knjiga, u razmjeni mističkih iskustava, u raznim vidovima onoga što bismo mogli nazvati ‘intelektualnim zajedništvom’. U tom kontekstu zajedništva bila je važna njihova interpretacija kako analognih religijsko-kulturnih korijena (monoteizam), tako i međusobno udaljenih tradicija (grčke i drugih tradicija). U tom potonjem smislu od presudne će važnosti biti upravo uloga *antičke grčke baštine*.

U islamskome svijetu, posredstvom brojnih prijevoda – tj. posredstvom sustavnog prevođenja grčkih filozofijskih i znanstvenih tekstova – grčka je baština postala dio *arapske kulture*: Pitagora je postao Fiṭāgūras, Platon je postao Aflāṭūn, Aristotel je postao Aristūṭālīs... S tom promjenom, odnosno s tim *prisvajanjem* (arabiziranjem) ta su imena postala referentna za arapsku kulturu. Naime, zahvaljujući činjenici što se Aristotela mislilo u *arapskome jeziku*, njegove su ideje mogle uspostaviti dijalog s Qur’ānom i s kulturom koja se razvila u qur’ānskom – arapskom – jeziku. Imena, riječi, ideje, pojmovi ‘prevedeni’ u drugi jezik u novom kulturnom kontekstu su se *transformirali*. A to ‘prevođenje’ i transformacija zbivali su se ne samo u komunikaciji grčkog i arapskog jezika, nego i u komunikaciji između arapskog (kao jezika al-andaluške kulture i uopće znanstva) i hebrejskog jezika.

Transformaciju riječi, pojmova, ideja može se usporediti s onim što se zbivalo, primjerice, u graditeljstvu Al-Andalusa. Uzmimo kao primjer Veliku džamiju u Cordobi. Ona je izgrađena na mjestu nekadašnje kršćanske crkve, da bi poslije rekonkviste opet bila prometnuta u crkvu. Danas su na njoj – u arhitektonskome smislu – prepoznatljive sve te promjene. U Španjolskoj arhitekturi mnoštvo je primjera takovih preobrazbi, koje nam mogu poslužiti kao slika u kojoj ćemo prepoznati specifičnost al-andaluške kulture, ono što je ona bila zahvaljujući isprepletenosti triju kultura. Vidjet ćemo sliku iz koje je očito da kršćanski, muslimanski i židovski kolektivni identiteti ne bi jedan bez drugoga bili to što u Španjolskoj jesu bili. Ti identiteti ne bi bili takovi da crkva nije postala džamija, pa potom opet crkva, da Aristotel nije postao Aristūṭālīs, da jedan Bog svih triju religija nije – usprkos različitim ‘imenima’ – bio jedan isti... Na isti način su i pripadnici jedne vjere i jezika prelazili u drugu vjeru i jezik (primjerice muslimanski filozof Ibn Masara potomak je kršćanske obitelji).

* * *

Okrenimo se sada spomenutoj ‘prizmi’ kroz koju ćemo promotriti al-andaluški multikulturalizam, to jest Mosesu Majmonidu i njegovu djelu.

Izvorne osnove židovske kulture u Al-Andalusu (odnosno, u Sefaradu, kako su iberski Židovi nazivali svoju zemlju) treba vidjeti u stalnoj komunikaciji s drugim židovskim zajednicama i u odnosima s talmudističkim središtima na Istoku. No za razvoj kulture Sefarada bila je jednako važna i komunikacija s kulturom vlastodržaca, s islamskom kulturom. U prvome redu komunikacija u teologijskoj sferi s islamskom teologijom *kalām*-a, i uz to u filozofijskoj dimenziji s arapskim aristotelovcima. Paradigmatički primjer takove komunikacije i njezina sinergijskog učinka bio je upravo židovski mislilac – teolog i filozof – Moses Majmonid.

Njegov život i njegovo djelo svjedoče o cjelini al-andaluške kulture u njezinim različitim dimenzijama: i u dimenziji *mišljenja i stvaranja* (na kojoj se temelji naša današnja idealizirana slika) i u *životnoj dimenziji* razlika i sukoba.

Kad se u obzir uzmu njegovo etničko podrijetlo i vjerska pripadnost te spisi posvećeni judaističkim temama, Majmonid je nedvojbeno *židovski* mislilac; kad je, pak, riječ o njegovoj filozofiji, onda je od presudne važnosti utjecaj filozofijske tradicije u *islamskome svijetu*, prvenstveno u Al-Andalusu; upravo zahvaljujući tom utjecaju, te zahvaljujući činjenici da je i u Al-Andalusu i u progonstvu živio u svijetu arapskoga jezika, on je svoje glavno filozofijsko djelo napisao na *arapskome* jeziku. Takova Majmonidova etnička, vjerska i kulturna ‘konstitucija’ legitimirat će onda i iskaz Olivera Leamana da je Majmonid jedan od najvećih mislilaca *arapske filozofije*, i iskaz Mauricea Rubena Hayouna da je Majmonid čovjek koji je »mislio na grčkom, pisao na arapskom, i molio se na hebrejskom«, iskaz koji Majmonida uistinu predstavlja kao paradigmatičan primjer pripadnosti onome što u ovome izlaganju vidimo kao srž *mediteranskog multikulturalizma*.

Ako njegova misao i djelo, svjedočeći o multikulturnom sklopu, pripada velikoj baštini mediteranskog multikulturalizma (iberskom primjeru kojega je posvećeno ovo izlaganje), njegov život svjedoči o onoj dimenziji razlikâ i sukobâ među različitim zajednicama što su tvorile al-andaluško društvo (koju dimenziju ovdje ostavljamo postrani). Zbog pritiska almohadskih vlasti – koje su od Židovâ tražile da prihvate islam ili odu u progonstvo – Majmonid je s obitelji izbjegao najprije u Maroko, a potom na Istok, u Palestinu i, na koncu, u Kairo (gdje je i umro).

Njegovo andaluzijsko podrijetlo, međutim, bilo je presudno za njega kao mislioca, to jest za ono po čemu on pripada kako židovskoj, tako i arapskoj i kršćanskoj – jednom riječju univerzalnoj – baštini, presudno za to što je bio

čovjek koji je »mislio na grčkom, pisao na arapskom, i molio se na hebrejskom«. U Al-Andalusu (u Sefaradu) – kao, uostalom, i u cijelom islamu u to doba – pisati filozofijska djela značilo je pisati na *arapskome*, na jeziku znanstva uopće, a – uz to – značilo je promišljati *grčke* filozofijske ideje. I tako su postupali i Arapi i Židovi, a i mnogi kršćani u maurskoj Španjolskoj. Naime, srednjovjekovna arapska filozofija na prirodan je način okupljala protagoniste iz redova triju religija upravo stoga što se zasnivala na *univerzalizmu grčke misli* te – uz to – na monoteističkom (judaističkom, islamskom i kršćanskom) svjetonazoru. Upravo je stoga židovska zajednica Sefarada bila – s vidika intelektualne produkcije – posve integrirana u andaluzijsku kulturu. Njezini su pripadnici u kulturološkome smislu bili ne samo govornici arapskog jezika, već i pisci toga jezika. Andaluzijska je kultura – barem u svojoj elitističkoj dimenziji – nedvojbeno bila *integrirano multikulturalna*, i istodobno pretežito *monolingvalna*, tj. *arapska*. Oni Židovi koji su bili pripadnici kulturne elite Al-Andalusa mogli su (u zlatno doba islamske vladavine) ostati vjerni svojim religijskim tradicijama i istodobno usvajati arapska znanstvena (medicinska, matematička, filozofijska) postignuća, ili sudjelovati u njima. Stoga je Majmonid bez ikakva zazora sebe i nazivao »al-andaluškim učenjakom«. I to je ostao i u progonstvu! Što je to za nj značilo, vidljivo je, primjerice, iz pisma u kojem prevoditelju svoga u arapskome napisanog filozofijskog djela u hebrejski Samuelu ibn Tibbonu kaže da su Aristotelova djela korijen i temelj sveukupnog znanstva, a da je Aristotelova djela moguće shvatiti jedinu uz pomoć Averroësovih komentara. To najbolje govori o tomu što je bila al-andaluška kultura: Židov uzore traži u Grku i Arapinu, ili – ako hoćete – u poganinu i muslimanu! O tomu da je bio »al-andaluški učenjak« svjedoči, primjerice, i to što je Majmonidov doprinos sistematizaciji usmenoga zakona (*Mishneh Torah*) bio toliko originalan da je izazvao snažna protivljenja stoga što je koristio obrasce *fiqha*, islamskoga vjerskog prava!

Majmonidovo mišljenje izneseno u pismu Samuel ibn Tibbonu nikako nije bilo usamljena iznimka. Naprotiv, ono je bilo izraz općeg uvjerenja i dugotrajne prakse. Niz židovskih mislilaca – primjerice Ibn Tibbon, Moses Narboni, Levi ben Gershon – sudjelovao je u sustavnom prevođenju arapskih filozofijskih djela u hebrejski. Činili su to stoga što je filozofijskih spisa napisanih hebrejskim jezikom u to doba bilo vrlo malo, a bilo ih je vrlo malo s onoga istoga razloga s kojega je Majmonid svoj *Vodič za one što dvoje* napisao u arapskome jeziku hebrejskim pismom – zato što je jezik filozofije bio *arapski*; arapski je bio jezik znanstva općenito, i jezik raspravljanja o znanstvenim i filozofijskim temama, to jest o onim temama koje su, stoga što ne pripadaju samo u okvire jedne od vjerskih i etničkih zajednica, bile univerzalne. Sklop izvorâ na kojima se napajala i razvijala Majmonidova misao bio je tipičan za al-andaluški multikulturalizam: tradicionalna

judaistička literatura, židovski teolozi (Aron ben Sargado, Ibn Ğanah, Ben Hofni ha-Kohen), grčki autori (Aristotel, Ptolomej, Galen) i arapski autori (Ibn Ğābir, Ṭābit ibn Qurrah, Al-Fārābī, te osobito Ibn Bāġġa, Ibn Ṭufayl i Ibn Rušd, tj. Averroës). A sve to našlo se u njegovu djelu izraženo u arapskom jeziku.

U mnogim elementima njegova djela vidljivo je podrijetlo što ga vuku iz tih triju izvora. Nauk o nebeskim sferama, nauk u proroštvu, nauk o takozvanom Djelatnom umu i nauk o providnosti Majmonid očito u mnogomu duguje Al-Fārābīju. Isto se može reći i za njegovu političku teoriju, tj. nauk o ustroju društva: jednako kao i Platonom inspirirani Al-Fārābī, on jamca najvaljanijeg ustroja društva vidi u proroku čija je navlastita djelatnost donošenje zakonâ, odnosno u vladaru koji u sebi objedinjuje vrline filozofa i zakonodavca. Njegovo najdublje uvjerenje da se filozofija može i mora utemeljiti na vjerezakonu, posve je u skladu s onim što kaže Averroës kad dokazuje da objava nalaže da se filozofira, te da se doslovni smisao objave, ako se čini da proturječi filozofiji, mora tumačiti a ne uzimati zdravo za gotovo. Kao i za Averroësa, i za Majmonida to zapravo znači da ne treba birati između filozofije i objave – i u jedno i u drugo treba imati povjerenja.

Poveznice s arapskim (i grčkim) filozofima osobito su očite u Majmonidovu filozofijskom djelu. S jedne strane to je prirodno s obzirom na to da filozofija nužno ima univerzalnu dimenziju, a s druge strane prirodno je i zbog intelektualnog ambijenta u kojem se Majmonid obrazovao, intelektualno razvijao i živio.

* * *

Zlatno doba Al-Andalusa u kojemu, kako smo već rekli, Majmonid nije bio usamljen slučaj, već su mu prethodili brojni židovski mislioci koji su svoju filozofiju razvijali pod izravnim utjecajem arapske filozofije i svoja djela napisali na arapskome, okončano je dolaskom na vlast fanatične islamske fundamentalističke dinastije Almohada. Njihova vlast je i prisilila Majmonida da napusti rodni Sefarad. A bolje nije bilo ni kad su Almohade, nakon kršćanske rekonkviste, naslijedili *kršćanski* fundamentalisti. No razdoblje islamske vladavine na Iberskom poluotoku uistinu je jedno od najzanimljivijih razdoblja u povijesti onoga što nazivamo kulturnom poviješću Zapada. Ono pripada kulturnoj povijesti Zapada ne samo u geografskome pogledu; pripada joj prvenstveno stoga što je baština muslimanske Španjolske, u raznim dimenzijama kulture i znanosti, bila podloga onome razvoju koji je vodio europskoj renesansi. U muslimanskoj Španjolskoj začete su brojne teme i ideje koje će svoj daljnji razvoj naći u djelima znanstvenika kao što su, primjerice, Kopernik i Galilej, i u djelima književnika poput Chaucera ili Boccaccia.

Upitamo li se zašto je to bilo tako, što je bilo to što je omogućilo ne samo multikulturalizam Al-Andalusa, nego i daljnji povijesni utjecaj te baštine, vjerujem da je odgovor – *univerzalistička dimenzija* te baštine. Ako se pak upitamo odakle ta univerzalistička dimenzija, odakle univerzalizam koji je omogućio da se ta baština prepozna i kao *europska* kulturna baština, uvjeren sam da taj univerzalizam treba zahvaliti *grčkome nasljeđu*. Naime, upravo je to nasljeđe – koje je i islam prepoznao kao univerzalno, kao vrijedno proučavanja i nastavljanja, kako u njegovoj znanstvenoj tako i u njegovoj filozofijskoj dimenziji – dakle, upravo je to grčko nasljeđe omogućivalo u Španjolskoj sinergijski suživot triju kultura: kršćanske, islamske i židovske. Upravo stoga što je grčka misao bila univerzalna mogla je biti prihvaćena i u okviru kršćanstva i u okviru islama i u okviru judaizma. Usprkos tomu što je – s gledišta i kršćana i muslimana i Židova – podrijetlom ta misao bila poganska, zahvaljujući univerzalnim vrednotama koje je u sebi nosila bila ne samo prihvatljiva za sve tri različite religije, već – što je osobito važno – mogla je biti podloga, temelj njihove međusobne komunikacije i sinergijskih učinaka intelektualne proizvodnje svake od njih. Jednostavno rečeno: prepoznavši univerzalnost grčkoga nasljeđa, i kršćani i muslimani i Židovi mogli su afirmirati univerzalnu dimenziju *vlastite* kulture.

Uz rečeno – što je po mome sudu bitni temelj multikulturene sinergije u Al-Andalusu – treba reći i to da je španjolska situacija bila definirana i možda u povijesti islama najpotpunijim ostvarenjem Qur'ānom sankcionirane i islamskim pravom priznate multikulturalnosti. (Mislim pritom na dosljednu primjenu juridičkog sustava po kojemu – u osloncu na qur'ānski nalog – u sklopu islamske države 'objavljene religije', religije koje se temelje na Svetoj knjizi, imaju pravo javnosti, zajedno sa svojim institucijama). Al-andaluški multikulturalizam bio je – mora se reći – utemeljen i na islamskom pravnom sustavu. Naravno, taj ideal najčešće je u povijesti bio tek ideal, ali je u Al-Andalusu – za neduga trajanja njegova zlatnog doba – bio uistinu i ostvaren, a njegovi učinci (na podlozi univerzalizma grčke misli) vodili su razvoju onakove Europe kakva je bila renesansna Europa.

UVOD U KAVANJINOVE BAŠTINIKE

Nataša Barta Paripović

1.

Prošlo je podosta vremena od objave Kavanjinova teksta 1952. godine u redakciji Ćire Čičin-Šaina pod naslovom *Baštinicima*, u skromnoj knjižici naslovljenoj *Ilirska akademija u Splitu, njeno vrijeme i sjedište*, u ediciji Izdanja Muzeja grada Splita (Split, 1952.), pa do njegova prijevoda za potrebe mojeg diplomskog rada *Hrvatsko urbano plemstvo u 17. stoljeću – problemi identiteta na primjeru spisa Baštinicima splitskog pjesnika i pravnika Jerolima Kavanjina*, koji sam izradila pod mentorstvom profesora Nevena Budaka i obranila 2011. godine na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Prošlo je i podosta vremena od nastanka tog prijevoda s talijanskog do trenutka kada sam, zahvaljujući ljubaznosti nasljednica Ćire Čičin-Šaina, imala priliku i osobno prelistati dokument iz obiteljskog arhiva Capogrosso-Kavanjin u kojem je sačuvan ovaj tekst Jerolima Kavanjina. Iz uvida u Kavanjinov autograf (koji se čuva u Muzeju grada Splita) postalo je evidentno da je nakon Čičin-Šainova čitanja potrebna nova transkripcija, što će posljedično podrazumijevati i intervencije u postojeći prijevod. Dotle, čini se ipak korisnim objaviti ovaj postojeći prijevod, koji je načinjen na temelju spomenutoga izdanja.

Kavanjinov spis *Baštinicima* pojavljuje se na hrvatskom prvi put, više od pola stoljeća nakon prvog izdanja izvornika. Objavljivanje je potaknuto prošlogodišnjom obljetnicom, koja je u Splitu bila obilježena znanstvenim skupom *Splitski epik Jerolim Kavanjin: o 300. obljetnici smrti* (Knjiga Mediterana, Split, 22. rujna 2014.).

U ovoj prigodi odustat ćemo od razmišljanja o tretmanu primarnih izvora u nacionalnoj historiografiji; umjesto toga, zaključit ćemo da gotovo sve vezano

uz Jerolima Kavanjina poprima obilježja njegovih tekstova, postaje svojevrsna struktura dugog trajanja u kojoj odrednice i »dugo« i »trajanje« možemo prihvatiti i na doslovnoj razini značenja.

2.

Spis *Baštinicima*, kao svojevrsna Kavanjinova »duhovna oporuka« i kao statusni simbol, nematerijalni je parnjak luksuznim predmetima koje autor spominje u svojoj »materijalnoj« oporuci (nju je 1951., godinu dana prije *Baštinika*, Ćiro Čičin-Šain objavio u istoj ediciji). U ovoj se drugoj, »pravoj« oporuci među inim spominju pištolji iz Brescije s poznatim umjetničkim metalnim reljefom u obliku čipke (*mie Tarzette Bresciane di rilievo*), koje oporučno ostavlja svom kumu Albertiju; takvi pištolji u isto su vrijeme krasili privatnu zbirku oružja Luja XIII., a ta se pak metalna čipka podudara s pravom čipkom koja je bila dio karakterističnog muškog odijela u istom razdoblju, pa je vidimo i na Kavanjinovu portretu u Muzeju grada Splita. Spominje se i stolni sat s armilarnom sferom (*l'Orologlio da Tavolino*) koji oporučno ostavlja zetu Canagiettiju; pregledavajući onodobne stolne satove, pronalazimo primjerak sata iz Louvrea koji također ima armilarnu sferu, a isti takav sat možemo ponovno zamijetiti na Kavanjinovu portretu. S jedne je strane tvorna baština: plemićki portreti uspješne braće Jerolima i Šimuna Kavanjina, galerija (*Galeria per mio tratenimento*, kako je naziva u *Baštinicima*) s privatnom knjižnicom i kabinetom čuda (tzv. Pavlov stup, Marulićev kolotur, mumificirana mačka – možda reminiscencija na Petrarkinu mačku?), zbirka oružja (koja se i danas velikim dijelom nalazi u Muzeju grada Splita), casino (*Casino all'Italiana*) u Sutivanu na otoku Braču – a s druge intelektualno naslijeđe, koje se očituje upravo kroz ovaj tekst, kao istinski statusni simbol pojedinca i njegove obitelji u određenom vremenu i prostoru. Oboje svakako daje zaokružen uvid i u osobni univerzum Jerolima Kavanjina i u univerzum njegove obitelji, te predstavlja matricu unutar koje smisao djelovanju daje prije svega aktivna participacija ili angažiran suodnos s gradskim institucijama – od Velikog vijeća, gradskih bratovština, mletačkog generalnog providura, Crkve, do akademije, koja u samom spisu *Baštinicima* nije spomenuta.

Od uputa o vođenju gradskih i obiteljskih poslova te upravljanja zemljo-posjedom, o poželjnom ponašanju muških i ženskih članova kućanstva unutar obiteljskog doma, ali i na sudištu, u crkvi, u bratovštini, u Velikom vijeću te prema strancima, preko izlaganja hijerarhiziranog sustava vrijednosti, na čijem se vrhu nalaze um, memorija i volja, pa do uzdizanja institucije prijateljstva i milosrđa, ali

i rada (prije svega onog intelektualnog) i štednje, osude lošeg društva (i muškog i ženskog) te odgoja i profesionalnih izbora za muške i ženske članove obitelji – u ovom se tekstu uspostavlja mreža relacija koje iznova stvaraju i/ili nadopunjuju naše poznavanje osobnih i nacionalnih povijesti.

3.

U pristupu tekstu kao dijelu obiteljskog arhiva, svakako će nas prvo privući obiteljska problematika i demografski tematski krug. Takozvano »demografsko samoubojstvo« koje se ogleda u bračnim politikama trojice braće iz splitske obitelji Marchi i Jerolima Kavanjina samo je najblaži mogući oblik ovog fenomena, koji se inače pojavljuje i na europskoj razini, a koji je u njihovu slučaju završio formiranjem novih obitelji na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće: Martinis-Marchi i Capogrosso-Kavanjin. Intelektualno-profesionalni kružok formiran u protuturskim ratovima te prijateljske veze stvorene u tom kružoku možda su postale toliko značajne da započinju utjecati i na bračne strategije, koje se izravno kose sa staleškim bračnim strategijama usmjerenima na očuvanje roda i bogatstva, i koje su, doduše, još uvijek prisutne kao ideal, ali se očigledno nisu više prakticirale. Ključno svjedočanstvo tom nepodudaranju ideala i zbilje upravo je tekst *Baštinicima*.

4.

Već je ranije uočeno da pri kontekstualiziranju potraga za univerzalističkim paradigama koje će ponovno uspostaviti cjelovitost kršćanskog svijeta, svakako treba voditi računa i o činjenici da je ista tendencija bila naročito uspješna i plodotvorna u zemljama koje su bile politički rascjepkane. Na toj osnovi mogli bismo se upustiti u komparaciju stavova o prirodnom pravu kao jednoj od univerzalističkih težnji kako ih izlaže protestantski filozof i pravnik Samuel Pufendorf (1632. – 1694.) i kako ih nalazimo kod njegova suvremenika na dalmatinskoj obali u potpunosti uronjena u postridentski aktivizam – Jerolima Kavanjina (1643. – 1714.). Iako bi bilo potpuno netočno govoriti o njima kao o predstavnicima koji se istovjetno i istoznačno referiraju na prirodno pravo kao moralnu filozofiju, zajednički im je koncept općeg dobra koji se temelji na razdvajanju osobe i funkcije. Opis djelovanja pojedinca prema samome sebi te

prema društvenim grupama u sklopu kojih djeluje, gotovo je istovjetno proveden u Kavanjinovu spisu *Baštinicima* kao i u Pufendorfov najpopularnijem djelu *De officio hominis et civis juxta legem naturalem* (*O dužnostima čovjeka i građanina po naravnom zakonu*), objavljenom 1673. Pufendorf je svoj pregled otpočeo dužnostima čovjeka kao takvog, te utvrdio kako je Bog stvorio čovjeka kao društveno i razumno biće te mu dao naravno pravo, kojega su osnovne zapovijedi ljubav prema Bogu i bližnjemu. Stoga ljudi imaju tri osnovne dužnosti: prema Bogu, prema sebi i prema drugim ljudima. Dužnosti što ih čovjek ima kao građanin rađaju se iz raznih skupina kojima on pripada, počevši od kućne zajednice pa do države. Kavanjin također, odmah na početku spisa *Baštinicima*, uspostavlja hijerarhijski odnos interesa i pažnje koju pojedinac treba usmjeravati prema Bogu, samome sebi i bližnjima. Dužnosti koje ima Kavanjinov savršeni građanin i kršćanin jesu razne vrste službe prema bližnjem, briga za vlastiti intelekt i obitelj, a sve su one podvrgnute principu općeg dobra kojem se ne smije pretpostaviti privatni interes. I Kavanjin i Pufendorf na temeljima racionalizma i kršćanstva pokušavaju formulirati za pojedinca djelatni sustav koji je primarno određen društvenim ulogama, tj. dužnostima u javnoj i privatnoj sferi. Moglo bi se čak na prvi pogled reći da Kavanjinovo izlaganje u *Baštinicima* prati osnovni Pufendorfov raspored *personae, res, actiones*, što i ne treba izgledati čudno s obzirom na Kavanjinovo pravno obrazovanje, ali i na žanrovski okvir u kojem se spis *Baštinicima* pojavljuje (iako je »duhovna oporuka«, na formalnoj i sadržajnoj razini tekst ima žanrovska obilježja klasične oporuke).

Nemjerljiv utjecaj pravnih tradicija na formiranje filozofskih, etičkih, teoloških ili političkih paradigmi na europskom kulturnom prostoru može postati razvidan samo ako krenemo od jednostavne činjenice da su njihovi autori po školovanju većinom bili pravници, točnije studenti i doktori građanskoga i kanonskog prava u sustavu europskih sveučilišta. Možemo zamisliti tu impozantnu mrežu studenata, profesora i njihovih sveučilišta, imaginarnu i gotovo podjednako moćnu poput današnje mreže interneta, kako stvara prostor unutar kojeg cirkulira intelektualna produkcija koja u dvosmjernoj komunikaciji s okolnim društvima ta društva i oblikuje. U slučaju našeg Kavanjina transmisiju u toj mreži obavljao je nezaobilazni Ivan Petar Marchi, koji je putovao europskim prijestolnicama i nabavljao onovremene bestselere i za svog prijatelja (točan popis knjiga koje je Marchi nabavio za svoje znance i koje je u sanducima poslao u Split iz svoje venecijanske kuće postoji u knjižici *Notta de libri riposti nelle Case dell' Ill.mo Sig. Conte Gio. Pietro De Marchi Gentilhuomo di Spalato, Met. poli di Dalmazia*, koja je sačuvana u inventaru knjižnice Martinis-Marchi). Među izrezanim naslovnica knjiga iz biblioteke Martinis-Marchi (*Zbirka knjiških i grafičkih ostataka*) pronalazimo i predlist Pufendorfove knjige *De officio hominis et civis juxta legem*

naturalem (tiskane 1709.) s komentarima Gottlieba Gerharda Titiusa (1661. – 1714.). Možda je upravo to bila jedna od »modernih« knjiga koje je Marchi nabavljao za Kavanjina u donjoj Njemačkoj, o čemu mu i piše u svom pismu iz Beča 1710. godine. Iz ovog je izdanja Kavanjin mogao čitati Pufendorfa u originalu i odmah pratiti Titiusove komentare. Tako i na knjižnoj, izvantekstualnoj razini možemo pronaći potvrde za izvorišta ideja predstavljenih u tekstu *Baštinicima* i iznova dokazati plodnost ovog izvora za razmatranja intelektualne povijesti ovoga razdoblja.

5.

Ono što je prvom (i za sada jedinom) priređivaču teksta *Baštinicima* bilo posebno zanimljivo nisu bile demografske ili teme vezane uz intelektualnu povijest; veći dio svog komentara on je posvetio »bračkim nedaćama« autora te njegovim »predrasudama o otočanima«. O tim temama Kavanjin govori u dijelu spisa u kojem razmatra vođenje imanja na Braču te socijalni sukob sebe kao zemljoposjednika i Bračana. Ovdje bi svakako trebalo upozoriti na još jedan skup izvora koje krije Fond Capogrosso-Kavanjin, a to su pisma, u stvari trgovačka korespondencija Jerolimova oca Marka. Kad bi se krenulo kronološki, od Markovih pisama, preko Jerolimovih dviju oporuka, do djelovanja članova obitelji Capogrosso Kavanjin i Jerolimovih praunuka iz obitelji Bajamonti u poljoprivrednoj akademiji u drugoj polovici 18. stoljeća, mogla bi se zacijelo na vrlo zanimljiv način pratiti gospodarska povijest obitelji – od uspona posredničke trgovine, koja je obitelj Kavanjin dovela u Split, prema tranziciji u zemljoposjednike i organizatore profitabilne tržišne proizvodnje i trgovine agrarnim proizvodima (kao oblika profesionalizacije plemstva), koji zbog toga dolaze u sukob s lokalnim stanovništvom usmjerenim na autarkiju u proizvodnji, a to je ono što su s tolikim žarom kasnije osuđivali prosvjetitelji, i oni domaći i oni europski koji su obilazili dalmatinske krajeve.

6.

Tema koja svakako može povezati sve prethodno navedene jest danas često proučavano područje kućanstva i upravljanja kućanstvom (i ukućanima) u ranonovovjekovnoj literaturi (*household and conduct literature*). Tom se području

više ne pristupa kao temi društvene, već prije svega kao intelektualne povijesti. Tako ranonovovjekovna literatura o upravljanju kućanstvom može omogućiti otkrivanje veza između upravljanja kućanstvom, upravljanja sobom (samokontrola i discipliniranje) i upravljanja i uređenja države i društva. Također, može pokazati kako su predodžbe o kućanstvu postale paradigme korištene kao racionalni obrasci uređenja i kontrole koji bivaju podrivani kontrastnim idejama putovanja, egzila, hodočašća i beskućništva. Tako je samo jedna od slikovitijih manifestacija ovog diskursa u Kavanjinovim *Baštinicima* predstavljanje razuma kao vrhovnog principa moralnog djelovanja, kao prostorne manifestacije, kao mjesta u kojem misli uspostavljaju intelektualni red samo zato što je iz njega odsutna »strašna paklena zbrka« koju čine auditivne senzacije vezane uz verbalne delikte (laži, spletke, psovke, skandali, svađe, pretjerana brbljavost), koji su, po Kavanjinovu svjedočenju, obilježavali svakodnevni javni život u splitskoj sedamnaestostoljetnoj komuni.

Za književne povjesničare koji su se dosad uglavnom bavili Kavanjinovim epom, spis *Baštinicima* nudi mnoštvo referenci koje objašnjavaju mnoge motivske i tematske komponente njegove »velepjesni«. Kavanjinovo pak djelovanje u više institucionalnih okvira (on je istovremeno član Velikog vijeća, bratovštine, bibliotekar prve javne knjižnice, odvjetnik splitskog nadbiskupa, te jedan od dvanaestorice članova Akademije ilirske), koje je toliko vidljivo u *Baštinicima*, svakako može predstavljati polazište za tematiziranje utjecaja programa ranonovovjekovnih akademija na nastanak jedinog sačuvanog Kavanjinova djela na hrvatskom jeziku.

7.

Na kraju, preostaje samo da konačno započne čitanje zapisa o jednom osobnom, ali u mnogo čemu univerzalnom životnom iskustvu, u kojem je ovladavanje psihičkim procesima i vlastitim djelovanjem predstavljeno kao temelj psihologije uspjeha. Suvremenom čitatelju životne mudrosti ponešto osobenog, ali ugodnog sugovornika – Jerolima Kavanjina – nude uvid koji u mnogočemu može korespondirati s njegovim vlastitim mikrokozmosom. Oni upućeniji možda će naći i profesionalni poticaj za daljnje bavljenje temama koje nam je njegov autor, taj sedamnaestostoljetni plemić, vrtlar, arhitekt, pjesnik, ratnik, pravnik, bibliotekar i antikvar, u svom velebnom planu manipulacije memorijom ostavio u zapisu o svojim osobnim pregnućima i dostignućima.

PODSJETNIK I UPUTSTVA KOJA JA, DOKTOR JEROLIM
KAVANJIN, OSTAVLJAM SVOJIM BAŠTINICIMA I ONIMA
KOJI ĆE, AKO OVIH NE BUDE, NASLIJEDITI MOJU
SKROMNU OSTAVŠTINU¹

Jerolim Kavanjin

Da bi skromno moje nasljedstvo zadržao, koliko to mijene i obrati životni dopuste, te da bi ga upotrebom njegovom i trajnim i hvale vrijednim učinio, mora prije svega svaki moj baštinik Gospodinu Bogu prednost dati pred čovjekom, Stvoritelja stvorenom, a dušu tijelu pretpostaviti, te vječni život više od svjetovnog voljeti. Memoriju, intelekt i volju treba neprestano čvrstiti, jer one su snage koje će od grijeha ga sačuvati (...) ² i uzdići do Boga samoga, koji tvorac je svačije sudbine. Ni zbog kakva užitka zemaljskoga, ili prolaznoga nekog zadovoljstva odreći se ne smije ljubavi njegove i svetoga strahopoštovanja prema njemu, koji čovjeka savršenim čine, poštovaocem njegova dragog zakona. *Deum time, et mandata eius serua, hoc est enim omnis homo.* ³ Tko suviše sebe voli, tko je užitku vlastitu suviše odan, ne može kako treba voljeti Boga, a još manje bližnjega svoga; no onom tko sebe voli radi Boga, Bog će ljubavlju uzvratiti, i od svih će svetaca štovan biti. Ja sâm, priznajem, na svoju nesreću, ili prije možda zbog slabe volje svoje, nisam načela tog mudrog svjedočanstva slijedio; neka ga zato slijede baštinici moji, i neka vjeruju mojem iskustvu, kako i njih ne bi snašle muke i nevolje kakve sam

¹ Prevedeno prema izdanju: Ćiro Ćičin-Šain, *Ilirska akademija u Splitu, njeno vrijeme i sjedište*; Jerolim Kavanjin, *Baštinicima*, u redakciji Ćira Ćičin-Šaina, Izdanja Muzeja grada Splita br. 3, Split, 1952.

² U rukopisu nečitljivo.

³ »Boj se Boga, izvršuj njegove zapovijedi, jer – to je sav čovjek.« Prop. 12,13.

ja prepatio, i koje ću, vjerojatno, barem neko vrijeme, ispaštati na onome svijetu; te će oni uživati sve one blagodati koje ja zbog grijeha svojih polučiti nisam znao: i prihode veće, i muško potomstvo, koje sâm nisam imao.

Prvo i najvažnije na što bih želio podsjetiti jest da se nikakav posao ili razgovor ne započinje prije nego što se misao Gospodinu vine, i svaki čin sa svetom voljom njegovom složi; niti da se bilo što kraju privede bez odane mu duboke zahvalnosti.

Neka vas primjer moje stoičke postojanosti pouči da se strpljivo slučaju pokorite i zloj sreći ovozemaljskoj; da se sa sudbinom pomirite u slučaju ot-mice bilo dobara, bilo djece vaše vlastite te da pravdu Gospodina Boga vlastitij pretpostavite, jer providnost njegova neizmijerna sva dobra i sva zla ovog našeg života zbog naše nam vlastite dobrobiti šalje. Radilo se o napornu nekom poslu ili težnjama i nastojanjima našim, nema nužnije stvari od snošljivosti strpljive i ustrajne. S njome ne samo da ćemo kuće izgraditi, nego i sebe same te, bez mnogo muke i teškoća, i neprijatelje pobijediti; ona će u ovima možda čak svetu vatru čela upaliti, te da budu prisiljeni da se povuku, ili da od neprijatelja i progonitelja dobrotvori i prijatelji postanu. Nema veće patnje za kršćanina nego kada ga nikakva muka ne muči, jer zla je kob najbolji znak ljubavi Božje prema nama, a dokaz odanosti naše Bogu upravo je njeno dobrovoljno ispaštanje. Blago onom tko bude primljen u nauk muka vječnih, gdje se prezir prema svijetu uči i odricanje od ovog bijednog života. Samo je Bog mogao istkati čovjeku životni put i od muke i od utjehe. Križu svome nitko izbjjeći ne može, treba ga zato pokorno nositi, s nadom da će utjehom svojom na onome svijetu Gospodin svaku našu patnju nagraditi. Tko god žudi da sam bude beskrajno pokoran i strpljiv, neka se sjeti svetoga Joba, neka se sjeti Isusa Krista razapetog, i neka mu njihova strpljiva patnja primjerom bude koji će slijediti.

Želio bih da cijenite čistoću i duše i tijela, te da budete uvijek poput hermelina, koji će radije izabrati smrt nego da krzno svoje prelijepo ukalja.

Poštujte dvije vrline: iskrenost i točnost, posebno u obećanjima. Promislite dobro prije nego što dajete neko obećanje, i radije pošteno recite »ne« nego da obećate nešto što ispuniti ne možete.

Čuvajte se lošeg društva, koje posebno mladež može iskvariti, i izbjegavajte svaku vrstu kockarske igre, posebno karte, koje najbrže mogu odvesti u opasnost velikog gubitka i u kojima se prečesto neumjesno gubi vrijeme, koje, budući dragocjeno, valja mnogo korisnije upotrijebiti. U svakom je slučaju dobro uvijek se nečim zaposliti, a isto bi tako poželjna bila i svakodnevna molitva i pohođenje Crkve, posebno na blagdane, a u radne dane već prema tome koliko to poslovi dopuštaju. Čovjek bez vjere nalik je životinji kojoj je dovoljno prebivati na ovoj zemlji; onaj tko za molitvu ne mari poput glupog je sluga koji niti umije lijepo

zamoliti, niti po volji svome gospodaru učiniti. Ako si duhom klonuo, dođi pred Gospodina ponizno kao promrzli prosjak koji ne želi drugo nego malo se pokraj vatre ugrijati. Da bi postigao ono za čim žudiš, nikako ne smiješ prestati moliti, ali ni željeti nikako nešto nepotrebno: neka se želje tvoje jedino zdravlja tvoga tiču. Znaj da svakom neprijatelju spasenja našeg ničega mrskijeg od molitve nema, te se upravo njoj najviše opire i upravo nju najžešće želi spriječiti. Nema gore stvari od dokolice, zbog toga se nakon molitve treba odmah čitanjem zaokupiti, ili kojim drugim poslom, nikako ne dangubiti i ljenčariti, jer našu će besposlicu lako i brzo iskoristiti lihvar iz pakla, koji neprestano vreba kako će nas upropastiti. Molit ćeš naglas ili u mislima, već prema prilikama; a kada završiš, prioni na najvažnije svoje poslove. Zatim, ako ti vremena još ostane, možeš se posvetiti nekoj igri, bilo tjelesnoj ili umnoj – prvom ćeš otjerati loše raspoloženje, a drugom vježbati intelekt u iznalaženju ljudske razboritosti: kao što je, na primjer, ona francuska povijesna igra, ili španjolska, koju zovu »Igra sjene«.⁴ Razgovaraj s mudrima i sa svima koji te nečemu mogu poučiti ili duh ti olakšati ako od bolesti se oporavljaš; jer život bez razgovora prazan je i dosadan poput dugog puta na kojem nikakva svratišta za predah i okrepu nema.

Budite u svemu uzdržljivi i umjereni, i u jelu i u odijelu, zazirući od oblapornosti i kojekakvih poslastica na koje se uzaludno očinski imetak troši i koje život samo kraćim čine. Neka se jede samo dva puta na dan, a u vrijeme posta večera neka nikako ne bude preobilna. Nije dobro da se između obroka pije, kako se ne bi prekidala probava, o kojoj uvelike ovisi naše zdravlje; i neka se ni duh ni tijelo ne opterećuju suviše velikim količinama i raznim vrstama hrane pripremljene na poseban način, jer to slabi snagu i osiromašuje dom, uzrok je lošem raspoloženju, a potom i bolesti.

Neka gozbe zato budu rijetke, i neka se priređuju samo kad je to potrebno, za vjenčanje ili za pogreb, ili pak kad se prima neki gost, hodočasnik, rođak ili prijatelj, ili bilo tko drugi komu je potrebno Bogu milo gostoprimstvo ukazati. Ni u kojem slučaju neka se tada ne bude škrt; škrtost je duhovna kuga. Tko je njome zaražen, neće nikada napredovati u vrlini, a iskustvo je pokazalo da je lakše preobratiti razbludnika negoli škrcu. Tko osim raj u nečemu drugom teži, tko povrh Krista drugu želju ima, taj ne zna niti što valja tražiti niti što željeti. Bogati Epulun, škrtosti radi, u bezdanu dane svoje svrši, dok ubogi Lazar, koji preziraše bogatstvo i raskoš, u krilo Abrahamovo uznesen bijaše. Sveti je Filip Neri, na glas o silnoj raskoši u pape i kardinala, s kojima je i sam nekad bio prislan, kazao: »Molim

⁴ U izvorniku »All'Ombre«, zapravo »Le jeu d'hombre«, kartaška igra popularna u Španjolskoj i Francuskoj u 17. i 18. st.

Boga da mi radije pošalje smrt nego i samu pomisao na dostojanstvo ovomu nalik. Divim se duhu i svetim vrlinama njihovim, ali na njihovoj im raskoši ne zavidim.« Toliko je bio sumnjičav. Ja ne tražim u mojih baštinika takve savršenosti, ali bih želio, i molim ih, da se čuvaju poroka škrtosti, te da nikad suviše štedljivi ni suviše velikodušni ne budu, nego da između te dvije vrline uvijek pravu mjeru znaju naći.

Ne primajte s prevelikim povjerenjem prost svijet, raspuštenjake i sablažnjive; u ophođenju s njima budite suzdržani, ali uvijek ljubazni. Poslušajte ih, budite blagi i dobrohotni čak i prema manje čestitoj čeljadi, pružite utočište i riječ utjehe siromahu, potlačenom i poniženom. Ljubaznost je ta koja na prijestolje uzdiže ljude, do viših i neočekivanih položaja; po njoj se dobra kuća raspoznaje; ona blagoslovljenom čini službu na ovome svijetu.

Vlastitoj obitelji najveću moguću brigu posvetite, i neka nakon Boga prva vam misao bude da je dobro odgojite i upravite na put vjere i ugleda, jer to su dva počela za koja žive i udišu kršćanin i građanin. Deset je zapovijedi Božjih, kad ih se poštuje kako valja, kao deset skladnih žica savršeno ugođene citre koja i samom Božjem uhu pruža najdivnije zvuke; a učenja Svete crkve, kao i druga apostolska učenja kojih se moramo pridržavati i u njih vjerovati, te sam naš kršćanski moral, čine zajedno s prvima savršeno skladnu simfoniju koju životnom vodiljom držati valja. No ako se samo u nečemu pogriješi, sklada više nema, i od čitave milozvučne glazbe ne ostaje drugo nego strašna, paklena zbrka. Izgubi li se kakvim grijehom nevinost i čistoća duše, a time i Božja Milost, nema drugoga lijeka osim sakramenta pokajanja; ono je poput posljednje slamke spasa nakon brodoloma. Nastojite zato da se svaki ukućanin redovito ispovijeda i presvetu pričest prima, kako bi povratio i sačuvao tu milost koja najviše na ovom svijetu znači, koja je, dapače, kao neki prijevremeni raj, i siguran zalog za buduću vječnu slavu! Dvojbe koje muče i uznemiruju našu dušu, čineći je potištenom i tužnom, treba svakako izbjegavati jer, kao što nemir svaki duh slabi, tako ga vedrina i radost krijepe i ustajnim čine. Zbog toga nakon pokajanja treba da nas sveta ispuni radost, i iskrena nada u oprostjenje; a sjetivši se sina razmetnoga i Magdalene, treba da se njihovim primjerom poslužimo da se ponovno ne raspustimo ili padnemo u napast, te da se čuvamo ne samo grijeha samog nego i sramotnih riječi i bestidnih šala koje nas malo-pomalo na isti taj grijeh navode.

Ženama koje žive u kući neka bude, budući opasan, izričito zabranjen svaki razgovor s muškarcima bilo kojeg položaja i bilo koje dobi; isto tako, neka se ne dopusti sloboda da k njima zalaze nepoznate žene. Neki su od tih muškaraca dušu izgubili već prije zrelosti svoje, a što se nepoznatih žena tiče, mnoge su od njih – čak i one ostarjele, naizgled oličenja svetosti, spokojna prijazna lica pod pepeljastim sjedinama – znale raspiriti žestokih vatri u domovima tuđim, koje se

potom bez krvi prolivene nisu mogle ugasiti. Dakle, muškarci neka budu oprezni i dobro neka otvore uši, no žene neka budu čedne i neka ne čule uši na svaku novinu, ne šire znatiželjno oči da bi vidjele sve što se vani na ulici radi; i ne moraju što se u gradu dogodilo znati. Samoća vlastite sobe sigurno je sklonište čednosti, a krug vlastita doma, posebno za žene, zodijakalno je svjetlo, no bez čudovišta i pomrčine. Sveta i čista nevinost ogledalo je koje se jednim dahom zamagli; neka se neudate djevojke zbog toga dobro na oku drže, i što dalje od ljudi. Zao duh razbluda ni prema kome milosti nema, i iskru koja u svakom od nas spava lako usplamtiti može i sam dah suprotnoga spola. U ljubavnom ratu plahost je ono čime bitke se dobivaju, a pobjedu upravo onaj slavi tko na vrijeme se povuče i pobjegne.

U svojim vlastitim poslovima muškarci neka budu pravični i razboriti, no isto tako pouzdani treba da budu u poslovima koje za druge poduzimaju. Marljivost i istinoljubivost polovi su univerzuma, a pravednost osovina koja potporanj im daje. Ni naklonost ili prijateljstvo kakvo zavest nas ne smiju da skrenemo s njihova puta; kod svijui, a posebno kod građanskih žena, valja osobito cijeniti i njegovati vrline kao što su čestitost i umjerenost, jer često se događa, i Bog to s pravom dopušta, da nam se nepoštenje naše jednakom mjerom vrati.

Privatni poslovi treba da nam mnogo znače, ukoliko ne štete duhovnim i ne idu na uštrb javnih, a vlastiti interesi uvijek neka iza općih i gradskih budu, koji zajedničko su dobro svijui.

Svatko neka uči kako izbjeći porok i vrlinu prigrliti, lijepu i mudru matronu koja oskudna naša dobra isto onoliko uvećati može koliko ih porok može upropastiti. U Dalmaciji svi smo siromašni. Oskudna, kamenita polja, s malo prave zemlje, ne daju velikih prinosa koji bi mogli potpiriti porok, pretjeranu raskoš ili obijest. U životu je svakome potrebno razborito i umjereno vladanje, a ploveći prevrtljivim njegovim morem pogotovo Dalmatinci moraju imati čvrstu barku i na kormilu uvijek sigurnu ruku. Nesreća ovdje odasvud vreba; a nesreća nikad ne dolazi sama, i na krhknoj ćemo lađi lako brodolomcima postati pod udarcima divljih valova kojima ili sami ususret idemo jer loši smo kormilari, ili nam ih pak Gospodin Bog upravo zbog toga šalje da lakše poroku izmaknemo, koji kod nas vlada baš kao i u bilo kojoj bogatoj zemlji gdje ljudi u izobilju žive.

Neka se potomci moji pobrinu da na sudištu uvijek istina i razbor vladaju, kao što sam se i ja sam svojski trudio, a zbog straha da ću s pravog puta skrenuti ostavio sam se odvjjetničkog posla na samoj polovici svojega životnog puta. Kod kuće neka žive skromno, i u miru. Na ulici neka udijeje milostinju ubogima. U gradu, i u općini neka štite opće dobro. Neka imaju sažaljenja za bijedu predgrađa i dužnog poštovanja prema vojsci, a za Crkvu i za Republiku neka budu spremni i život vlastiti pokloniti.

U crkvi, za vrijeme službe Božje, neka se s dužnom pažnjom i pobožnošću sluša, neka se ne brblja i ne luta ni pogledom ni mislima, jer za grijehe u samome svetom hramu od Boga oprost dobiti nećemo. U vijeću i na skupovima laičkih bratovština neka se promiče samo ono što je najbolje, i to ne samo što se tiče pobožnosti i uzvišenog bogoslužja nego i ljubavi milosrdne koju bližnjem svomu dugujemo; ovaj nam na prvom mjestu poslije Boga mora biti, te ga ljubiti valja kao sebe sama. Da bi se objema ovim dužnostima udovoljilo, treba u prvom redu poštovati zakone i ustanove bratovština kojih smo članovi, a kao drugo, neka svatko bude spreman radom svojim i uslugom pomoći da se glavnice bratovština sačuvaju te da utjerani budu njihovi krediti. Poštovanje zakona donijet će nam oprost i duhovna bogatstva svete Crkve, a materijalnim ćemo doprinosom pomoći da sveta mjesta dobiju ljepši izgled te da se sačuvaju od poniženja i propadanja, baš kao i mnoge obitelji koje su u dužništvu, i koje su često prisiljene založiti svoja dobra, jer rak koji ih neosjetno nagriza u podnošljivim granicama od šest postotaka, nabujavši preko glavnice, razjeda im meso i samo srce, koje samo onda kucati može ako oko njega postoji živo tkivo koje ga hrani. Neka znade svaki član bratovštine da u njoj ima i prava i dužnosti; pa ako već uživa razne duhovne blagodati, razumno je da i povremene namete podnese, bilo da poslom nekim pripomogne ili vršenjem neke upravne službe. Uvijek sam se čudio kako upravo oni najsposobniji razne dužnosti izbjegavaju, odgađajući ih za bolja vremena, umjesto da ih se marljivo i sa žarom prihvate, imajući na umu da se i time Bogu služi, i svecu onom kojeg slave i štuju, i kojeg će u najvećoj nuždi, u samome smrtnom času zazivati da pomoć svoju i zaštitu im pruži.

U gradu i na sudištu budite uvijek na strani siročadi i potlačenih. Gdje god da opazite bijednika da prosi, na pomoć mu budite bilo milostinjom, bilo savjetom. I ako netko već tu vrlinu i sposobnost ima da neuke i zabludjele pravim putem upravi, te da druga, vječna ili privremena, milosrdna djela čini, neka to čini svom darovitošću svojom, bez straha od javnog mišljenja; jer za takva ćemo djela na dan strašnoga suda svi mi biti upitani; i sretan onaj tko ih nije zanemarivao i tko ih je, ako već ne onim obiljem u kojem se volja sudbine odražava, a ono barem velikim žarom činio.

Na dvoru, kao i na raznim zborovima, neka se poštuje tišina i neka se tih i suzdržan bude, a u slučaju kad ispred javnoga zastupstva treba govoriti, neka se to s najvećom skromnošću čini. Drskost i bezobrazluk neka se ostave na ulici, a pretjerana blagoglagoljivost, poznata kao isprazna brbljavost, neka se svakako izbjegava, jer može biti samo zamorna i dosadna. Odgovori neka budu uvijek primjereni, kratki i jezgroviti, ali bez oštih i zajedljivih riječi, koje bi mogle kakvu razmiricu ili neprijateljstvo izazvati. Dobrota i blagost treba da postanu stalnim običajem.

Neka se čast i poštovanje odaju svim starješinama i pretpostavljenima, jer oni nadziru našu upravu, bdiju da bismo mi mirno spavali i nije im bilo nimalo lako do vladajućega položaja doći. Neka ih se zbog toga cijeni i neka im se oprostí pokoji manji nedostatak, jer i oni su samo ljudi, pa i oni mogu pogriješiti. Budimo pokorni pred našim prvacima, čak i ako su ponešto raspušteni; budući da će ionako, kao što je već običaj u ovoj presvijetloj i presretnoj gospoštini, za kratko vrijeme na njihovo mjesto drugi doći, treba da im se dopusti i poneka prevelika sloboda, i dokle god opasnost ne prijeti ni časti, ni životu, ni slobodi, ni povlasticama našim, ne treba oko toga suviše buke dizati niti se prerano uzbuđivati. Hvale je vrijedno podnijeti ponekad neku sitniju nepravdu ili kakvu muku pretrpjeti, jer Bog ju je dopustio i namjerno nam je poslao da bismo iskušali svoju vrlinu i učinili nešto za vlastito iskupljenje. Ako se ipak, zbog neke veće štete, višem sudu moramo žaliti, učinimo to na obziran način, sa skromnošću u držanju i u glasu, te krivicu pripišimo radije slučaju negoli zlonamjernoj greški pozvanoga suca, koji ispravan je i pravičan u svojim nakanama, ali koji kao i drugi ljudi može pogriješiti; i u bilo kakvu slučaju ulaganja žalbe, dužno poštovanje prema onome tko zapovijeda uvijek neka bude sačuvano. Zaista skroman i ponizan nije samo onaj tko pretpostavljenima poštovanje iskazuje nego isto tako i sebi ravnima, pa i nižima od sebe; on se trudi ne samo da uvijek bude prvi koji će ih pozdraviti nego da im na usluzi bude, te da im u brigama i nevoljama uvijek s iskrenom srdačnošću pomogne.

Svećenicima, koji su se posvetili blaženom životu, također dugujemo duboko poštovanje. Dostojanstvo svećeničkog poziva neizmjeno je i svake časti vrijedno. I sam Bog u Svetom pismu kaže da se ne dira u te njegove pomazanike,⁵ jer tko prezire njih, prezire i njega samog. Isto tako moramo poštovati vlastite roditelje i učitelje svoje, jer prvi su nam dali život, a drugi nas poučili kako da taj život korisnim i lijepim učinimo i ne dopustimo da ga nagrdi neumjerenost ljudska.

Znati suzdržati se od prigovora gore spomenutima, braći našoj i bližnjima, bili oni i mlađi od nas, neobično je vrijedna vrlina, svojstvena onomu tko je plemenita rođenja i dobra odgoja; treba zato uvijek samo najbolje o svima govoriti, čak i o protivnicima svojim, jer za sposobnost i moć opraštanja i neprijatelju Bog veoma visoku nagradu sprema. Kad ovi pohvalu ne zaslužuju, neka se radije štiti nego da ih se kleveće, jer time se milosrdnost sveta prema bližnjem poštuje i ne srlja se u osvetu svojstvenu ženama, koje jezik pretvaraju u mač žešćeg i oštrijeg uboda od najokrutnijeg oružja. Sačuvaj Bože da se ikad izusti kakva laž, bila ona sasvim bezazlena, jer time se primjer samoga đavla slijedi, što začetnikom joj bijaše još u raju zemaljskom; da se i ne spominje koliko se bespovratno time gubi

⁵ Usp. Ps 105, 15.

ugled i dobar glas: ustima koja jednom slagahu, nikad se više ne vjeruje, ni onda kad iz njih istina izlazi. A put od obične laži do opake licemjerne prijevare nije nimalo dalek; još je gore zbog toga koga klevetati ili krivo svjedočiti, tereteći ga za prestupe koje nije počinio i nanoseći često golemu štetu i dobrima, i ugledu, i čitavu životu njegovu. Nijednog čovjeka od krvi i mesa, ma koliko čist i nevin bio, neće takvi lašci poštedjeti. I najvažnije i najuglednije ličnosti lako se mogu dati od te dvije sfinge obmanuti, i lako će te pakosne harpije oskrvniti i najveću čednost. No najgora od svega je psovka, jer ona napada Boga samoga, usudiivši se zanijekati ono što mu priliči i pripisati nešto što nikako ne zaslužuje, i što je nedostojno uzvišenosti njegove i veličanstva njegova obožavana slavnog imena. On nam jezike bijaše podario da bismo ga hvalili i veličali, a drski i besramni hultelj Božji kvare ga i nagrđuje zlorabeći jezik da bi vrijeđao, grdio i ojadio uzvišena i dobrotvorna darovatelja, razapinjući Isusa Krista skvrnućem svojim mnogo okrutnije nego što to učiniše surovi Židovi, čiji je čin na kraju urodio našim iskupljenjem, dok bijednomu bogohulniku psovka samo prokletstvo donijeti može. Oh, kada samo ne bi, za ljubav Božju, ti opaki i grešni jezici tako lako, tako bezbožno izlazili iz dvostrukih grablji zubi i usana, kamo ih bijaše zbog bestidnosti njihove zatvorila mudra i bogoljubna priroda. Neka svatko mete pred svojim pragom, neka najprije sebi u dušu gleda i u Boga neka ne dira; neka uoči vlastite mane ne bi li ih ispravio, i neka ne dijeli pravdu činima tuđim. Tko jeziku slobodu dopušta i tko ne gleda svoja posla, lako će riječju svojom Gospodina prezreti, bestidnom klevetom blišnjega raniti te nepromišljenim kakvim sudom okaljati svetu osobu ili najnevinije. Ako za slobodom žudiš, slobodu duha traži; a naći ćeš je u borbi sa samim sobom, ne s drugima. Vježbaj zato ustrajno jezik na uzdi muževnom snagom držati i strastima neumjerenim oduprijeti se.

Od bilo kakvih skandala i zavada neka se s gnušanjem zazire, a od same pomisli da sami im začetnici budemo neka se bježi kao od smrti, jer nemila sudbina čeka svakog, kako izreče sam Krist Gospodin naš,⁶ tko i najmanjeg povoda takvu čemu daje. Ne stavlja se zato nikad na čelo nekoj pobuni ili stranci i dobro se čuvaj naglih i gnjevnih odluka. Srdžba i žudnja za osvetom vrsta su grdnoga bijesa koji muti razum i koji nikada ništa dobro nije dao niti išta mudro riješio. Ako netko ti donese glas da uokolo o tebi svakojake zlobne priče kruže, koje bi ugledu tvome mogle naškoditi, nemoj im odmah olako povjerovati, nego promisli dobro i ne prihvaćaj svačije naopake i možda lažne savjete, jer nakon što dobro sve budeš odvagao, otkrit ćeš da nije zlato sve što sija i da laskavi doušnik i u izvješću i u savjetu koji ti daje vlastitu korist vidi, te da se pod plaštem prijateljstva sasvim

⁶ Usp. Lk 17, 1-2.

druge, nečiste namjere kriju. U malim se mjestima često tako štogod rovari, a svaka se spletko krije bolje no zmijsa u travi i cvijeću prividnog prijateljstva.

Što se tiče poslova od zajedničke koristi i za boljitak svakog građanina, nemoj samo zbog silne svoje revnosti uvijek baš svaku ponudu prihvatiti, jer lako je riječju obavezati se i odgovornost preuzeti, no nije uvijek baš lako kušnju izdržati i dobar glas svoj sačuvati. Često se dešava da ti doušnici zajedno s lošom vijesti žele povjeriti i neko svoje tobožnje otkriće, najčešće daleko od svake istine, i usrdnost koju ti iskazuju ili je himbena ili suviše nametljiva. *Sepe scelus celum zeli uelamine textit*,⁷ kako oštromno reče onaj pjesnik; zbog toga ne smiješ potpuno svemu vjerovati, moraš uvijek sumnjičav ostati i sve što ti kažu s rezervom uzeti; i često mnoge stvari u pozitivnom smislu tumačiti. Budi bolji građanin od svih ostalih, i još više od toga, ali nemoj se dati navesti da uvijek nečemu vođa budeš, jer često je teško izvući se iz raznih neprilika i zamršenih poslova bez beskrajnih sporova i velikih troškova. Takva vrsta »visokih makova«, koji iz častohleplja se uzdižu da bi sjenu načinili kneževskoj vlasti, a ne puku prostome ostaloga cvijeća, susreće se posebno često kad vihor muka i nevolja naiđe – ako ih već odmah potpuno ne posijeku, tlači ih i gazi, ako nitko drugi, a ono baš onaj tko vlada. Ne žele kneževi da tko im gospodarom i učiteljem bude, čuvaju oni za sebe i vlast i službe, i mrzak im je svatko tko protiv zapovijedi Božje uzdići se iznad drugih želi; bio to sluga kakav pokondireni, što umišlja sebi da će ga gospodsko odijelo gospodinom učiniti, ili đak neki, što se drzne vjerovati da učeniji je od učitelja svoga, pa sam poželi davati pouku.

Važno je znati pretvarati se i svoje misli ne uvijek otkrivati, posebno među svjetovnjacima, koji više vole razgovarati nego crkvene osobe; zato onaj tko živi u suglasju s ovim svijetom mora biti vješt ovom velikom majstorstvu. Ne treba svaku šaljivu doskočicu, čak i ako je ponešto pečkava, te vrijeđa i boli, primati odmah kao uvredu ili napad; mnogo je bolje pretvarati se, i čak joj zapljeskati, okrenuti sve na zabavu i smatrati je šalom i prijateljskom dosjetkom; u suprotnom može doći do bespotrebnih razmirica ili čak neprijateljstva. S druge strane, zavist i mržnja pravih zlobnika, premda iz otrovna srca ponikle, također će se pred vještijim prijetvorom izjaloviti, jer nama neće škoditi, a zlobnik će se živ izjesti. Najbolji je potez praviti se ravnodušnim i s umješnom popustljivošću nedostojnost oprostiti; na udarac bez srdžbe i gnjeva odgovoriti, a na smijeh smijehom; no ako se na drugom uznemirenost opazi, valja se uozbiljiti, kako ne bi pomislio da mu se rugamo. I labudovi najmilozvučnijeg pjeva međusobno se bockaju, ali se zbog

⁷ Izvor je nepoznat, a latinski je tekst nejasan; smisao je otprilike: »Često se zločin skrio pod velom gorljive ljubavi prema nebu«.

toga ne preziru, već prijateljima ostaju. Znati hiniti divna je i korisna stvar, no zahtijeva mnogo spretnosti i vještine. Tko se ne zna pretvarati, ne može dobrim vladarom biti, a isto vrijedi i u privatnom životu. Naši će poslovi najbolje teći ako ne čujemo i ne znamo baš sve, ako gluhipa se pravimo poput trgovca i slijepima poput onog što zdravim očima ono što je pred njim ne vidi. Opraštati što češće treba i ne zamjerati nikad častoljublje tuđe i bestidnost – onaj tko zaista je častan čovjek takvim će i ostati, ma što da se o njemu govorkalo i ma kakve da se jeftine glasine o njemu širile.

Raditi pošteno i bez mnogo priče; i ako život drugo nije nego rad, onaj tko nije neprestano zaposlen, nije ni svjestan da živi. U malo se vremena mnogo proživjeti može, jer nisu godine mjera života, nego ono što u njem dobro učinimo. Život ljudski nije samo golo trajanje njegovo, nego djelovanje; ne sastoji se u vremenu, nego u onom u što je ono uloženo. Kao što bisernu ogrlicu ne cijenimo prema broju, nego prema skupocjenosti i finoći bisera, tako život dugim ne čini broj proteklih godina nego kvaliteta onog što je u njemu učinjeno. Jedan valjano iskorišten dan vrijedi više od stotinu uludo potrošenih. Kad Simonida upitaše koliko je dosad živio, on odgovori: »Ne mnogo, makar mnogo godina na plećima nosim.« I pravo imaše, jer u račun života ne ulazi ono što vrlinom nije ispunjeno. Ne težite stoga jedino tomu da starost dugu dočekate, nego da u životu uvijek kreposno djelujete! I mramor i mjed vječno traju, pa ipak zbog toga ne žive. Životinje i biljke, najniža živa bića, žive toliko koliko djeluju; a isto će tako biti i s čovjekom koji na čovjeku doličan način ne bude radio. Raditi kao čovjek znači raditi dobro i kreposno, a plodovi njegova rada moraju savršenima biti, poput samog kršćanstva, plodovi koji blistaju, za razliku od platine, koja proizvodi samo crnilo. Ja bih želio da takvi budu i da tako čine ne samo moji baštinici nego i svaki čovjek što na svijetu ovom diše.

No u poslu i na riječi želio bih da budu također oprezni i smotreni, a naročito da uvijek nastoje strasti pohote i gnjevnosti obuzdati i u svakom činu umjereni biti. Suzdržljivost će im uvijek samo od koristi biti i naklonost sviju im donijeti, a pogotovo je važno to što će ih daleko od bezdana i od provalija držati. Tko suzdržan je i oprezan, neće se lako ubosti na svaki trn putenosti koji mami ga rascvalim cvijetom mladosti svoje. Ljepoti nitko odoljeti ne može, no ako si smotren i ako oprezno joj prilaziš, izdržat ćeš zacijelo njezinu kušnju. Oni koji se pokajaje i otriježniše neće u stare neprilike upasti, a čisti i nevini treba da uvijek na bijeg budu spremni, kako ih ne bi u iskušenje i napast dovela strast nečiste strijele Venerine, i ljubavi razvratne i slijepa.

Ima na tom svijetu i tvrdoglavih i naopakih naravi, koje također preporučljivo je izbjegavati. S njima redovito treba igrati po pravilu »tko je bolji, taj gubi«. ⁸ Sazdani oni od ničega drugog nisu nego od taštine svoje i koristoljublja. Gdje god da ih sretnoš, bježi od njih kao od kuge, ako i sam ne želiš tom smrtnom se zarazom zatrovati. Jednom riječju, živi uvijek na svoj način i po vlastitu nahodaњу; družu se s onim tko isto tako živi, a uslugu nikada ne čini onom tko zlobno samo čeka da svojim ti je mušicama omrzne.

Kad u teškim nađeš se prilikama, spoznat ćeš najbolje tko ti je iskren prijatelj; drži mnogo do toga, jer takvi dragulji prava su rijetkost, no ne treba ih iskvariti suvišnim dodijavanjima ili biti prema njima previše popustljiv, zanemarujući pritom poštenje i prelazeći granicu pravičnosti.

Sa strancima drugih narodnosti, a pogotovo s Talijanima, koji su jednako prezrivi koliko i lukavi, ne treba se prepirati oko naših ženskih haljina, koje su s mnogo hvale prihvaćene od najuzornijih predstavnika Republike, posebno od prepoštovanog zastupnika, pokojnog generalnog providura Cornara, zvanoga »Glavonja«, kojeg ćemo zauvijek u lijepoj uspomeni sačuvati. Narodna nošnja, govoraše on, uvijek je najbolja; a nošnja plemenitih gospođa dalmatinskih, starinska i od davnina ista, pokazuje jasno koliko duboko poštovanje treba tim gospođama iskazati; jer i njihova je narav isto tako postojana, čedna i nikad prevrtljiva. Tko to zaniijekati želi, taj ili ustaje protiv dičnoga slavenskoga naroda – zove se tako zbog slave svoje – ili se ulaguje licemjerno tuđim vladarima, prihvaćajući njihovu modu i odijevajući svoje žene po njihovu ukusu i u njihovu duhu. Običaji, baš kao i haljine naših plemkinja, čak i oni najslobodniji, sušta su suzdržanost i skromnost. One ne razumiju stranca koji drugim jezikom govori, niti umiju s njim razgovarati. Ne šecu same s muškarcima. Ne razmeću se nikad razbludnim komplimentima. Ne izgovaraju preslobodnih niti opscenih riječi i ne pokazuju se svakodnevno na javnim mjestima kao da su roba izložena na rasprodaju, kako je to običaj u nekim gradovima Italije, gdje se prije slobodnjački nego u slobodi živi, slobodi koju francuskom zovu, i koja u Francuskoj i jest kakva treba da bude, bez pakosti i zlobe kao tamo. Ovdje kod nas po igli se dobra kuća poznaje, a po preslici plemkinja. Besposlica i raskoš koje kvare gradove baš kao što ih kvari ustajala mrtva voda, te rastaču imetak najimućnijih obitelji, odavde su potpuno protjerane ili sasvim nepoznate. Kada je prigoda, žene se mogu sastajati i družiti s muškarcima izvan obitelji, pa i sa strancima, no neka pritom, kao što dolikuje, ni oči ni usne njihove ne odaju više no što na kipu otkriti se može, jer mnogo je bolje i ne govoriti i ne gledati nego na svakojaka muška pitanja odgovarati te uzvraćati im bilo pogledom

⁸ Aluzija na neku igru u kojoj je cilj dobiti *što manje* bodova.

bilo posmijehom na svaku njihovu gestu, ma koliko ravnodušnom i nedužnom ona na početku izgledala. Ukratko, skromnost i sudržanost neka bude dušom i jednog i drugog spola. Žene neka samo o Bogu govore, o dobru duhovnu, a samo kad je to nužno o gradskim i vlastitim stvarima; jer Bog im je jezik podario kako bi na prvom mjestu njega samoga hvalile i blagoslivljale, a potom da bi se njime u korisne ili prijeko potrebne svrhe služile, a ne da ga, stid svoj pogazivši, riječima nedoličnim napadaju, nanoseći štetu prirođenoj svojoj čednosti i ostalim hvale vrijednim vrlinama koje krase ugledne naše gospe.

Štednja će uvijek predstavljati veliku zaradu za obitelj. Briga je to naših žena, i pohvalno je što je vješto potiču, ne umanjujući pritom ovlast glavara obitelji da se okoriste prilikom i troše, a kad potreba i ugled iziskuju, da troše još i više, kako to slavi narodna poslovice: štedi, troši i ne žali troška, tj. u kući, na putu i pri susretima, širokogrudno nastupajući prema uglednim gostima, prijateljima i najdražim rođacima, kako u vlastitom bijednom kućerku, tako i izvan kuće. Život bez druženja je dosadna plovidba oko nove zemlje, gdje su naselja hladna, ljudi divlji, a dani prekratki da bi se radosno živjelo.

U kućama trebaju obitavati pristojne, marljive i čestite osobe, te je nedopustivo da se i jedan njihov kutak okalja grijehom. A kako je Gospodin Bog posvuda, treba, kako sam prije rekao, poštovati posvećene hramove i privatne domove u kojima postoji poneka slika posvećena Spasitelju ili Blaženoj Djevici, njegovoj Presvetoj Majci. Grešnici se trebaju prisjetiti da će, osim paklenog tužitelja, i zidovi kuća u kojima vrijeđaju Presvetu Djevicu Mariju posvjedočiti na strašnom sudu o besramnostima što su ih počinili.

Same kuće i sve druge građevine u gradu treba uredno održavati, jer ako se zanemari i najmanja sitnica, doći će do velike štete na zgradi. Kako na kući, tako i na cjelokupnom namještaju, nezakrpana rupica s vremenom će uzrokovati veće oštećenje, jer raste, a ujedno rastu izdaci gospodara i troškovi popravaka.

Poljska dobra izvan grada pažljivo obrađujte! Najbolje i najbliže parcele, a njih u ovom kraju nema mnogo, treba sačuvati za sjetvu. One osrednje, lošije i udaljenije zasadite ili dajte zasaditi lozom. Ne zaboravite tom prilikom zasaditi uokolo mlada stabla masline, koja se na mekom i prekopanom tlu lako zakorjenjuju i brzo rastu. A ako je imanje još i prilično veliko, posadite ih po sredini u više redova, od sjevera prema jugu, kako ne bi, isprepletene, zasjenile posjed. Tko tako ne postupi, čini ozbiljnu pogrešku jer se lišava tog dragocjenog ploda koji bi za nekoliko godina dale, a donosile bi ga još dugo i nakon propasti vinograda. Tu vrstu stabla valja znati obrezivati i prorjeđivati, tako da se govori kako će obogatiti onog tko ih osiromašuje. Uzorano se moli, u toru zatvoreno goni, a sjekirom ranjeno sili da uzvratu plodom. Stabla smokve također daju prvi jesenski

prihod i trpe zajedno s lozom. Kod nas nema ni lana ni pamuka ni riže, kao ni drugih boljih izvora prihoda. Grožđe i smokve, budući da uspijevaju, a maslina kad rodi, naša su glavna hrana. A tko se nije posvetio trgovini i ribarenju ili nije otišao u vojnike i pomorce, nego živi od vlastitih prihoda, prehranjuje sebe i obitelj najvećim dijelom zahvaljujući zaradi koju donose ti plodovi.

Za izvođenje radova treba osigurati plaću za radnike, jer će u suprotnom, posjed, umjesto napretka, zadesiti propast zbog osvete, koju s neba prizivaju neplaćeni radnici te kojom će smrviti plodove tog posjeda.

A na otoku Braču pak ne znam kako postaviti pravila za poljoprivredu sigurnija i korisnija. Među tim nevaljalim ljudima ima razboritih i opreznijih umova, a seljačka prepredenost nadilazi mudrost učenih. Na tom su otoku odlična tla, pogodna za lozu i vinogradi su postojani, posebno u dolinama i na ugarnoj zemlji; ali kakva korist, ako su i stanovnici i zemljoradnici izuzetno loši te svojom podmuklošću i zloćom izbjegavaju svaki veći napor. Više sam puta zbog nepodnošljivosti proklinjao prah onog koji je mog oca naveo da tamo obavi kakvu trgovinu, jer sam se i ja, još neiskusani i ne upoznavši običaje toga kraja, a to je lako povezati sa zatečenim stanjem, nesmotreno namjerio tu vršiti druge poslove. Prodavši ono malo što tamo našo, shvatioh da bi bilo puno bolje poslovati negdje drugdje. Imao bih dvostruku korist da sam se bio udaljio od tog zlog podneblja i izabrao neko bolje, u kojem su i stanovnici i zemljoradnici bogobojažni, ili barem pošteniji i vjerniji. A budući da tome više nema lijeka, a ne mogu ni prešutjeti, stoga moram barem natuknuti nekoliko uspomena, radi boljeg gospodarenja tamo stečenom i ne beznačajnom imovinom. Ne savjetujem da se ta zemlja zasije, ne zato što za posebno kišnih godina ne bi bila rodna, već zato što su uvjeti naročito pogodni za seljaka, a previše nesretni za gospodara. On, naime, izvršavajući uobičajene ugovore, malo-pomalo troši, te gubi daću u naturi, radi čega ju kupuje, pa te godine propada usjev, baš kao i zlim ljudima, odveć okrenutim vlastitom interesu. Kad ih čovjek sadi za vlastiti račun, izlazi da je sadnja skupa, a posao oko zasađenog vinograda težak, pa kada ti vinogradari, koji redovito varaju, prodaju loše trsove za sadnju, izvan je svake sumnje da ćeš dobiti slaborodne vinograde. Ti si krajnje upropašten, dok se nitkovi, međutim, uopće na obaziru na prevaru i visoku štetu. Zato sam se ja, o vlastitom trošku upoznat s njihovim grijesima, za sadnju novih vinograda morao poslužiti čokotima dovezenim s Visa, Šolte i Primorja gdje plaćeni vinogradari ne upropaštavaju s tolikom zloćom jadnika koji ih plaća. Ako daš svoju zemlju u zakup na petinu, kako bi bila zasađena na stari način, nećeš potrošiti ništa osim koliko je potrebno da pokriješ svoj ulog. Tom daćom, međutim, nećeš nikad napuniti svoje prostrane vinske podrume. A ako pak daješ i zemlju i novac za sadnju, nemoj s najboljim kmetovima sklapati takav

ugovor po kojem bi sadili, te nakon dobro obavljenog posla pošteno uzvratili točno polovicu mošta, u skladu s novim običajem i sklopljenom pogodbom. Mnogi daju obećanje, a zatim, kad su ti potrošili novac i zauzeli zemlju, odustaju od sadnje. I na kraju svi oni, umjesto da iskrče dobro nasut teren [?] i čokotima iz dobrog i postojanog sjemena, troše novac za izlazak iz situacije povoljnije za gospodara, a teške za njih. Budući da ne cijene novac dobiven u tu svrhu, loše raskršću, i to na lošoj podlozi, te koriste čokote kratkog vijeka, kako bi ubrzali starenje vinograda, tako da, kada propadne, propast će im i posao, a tebi kao gospodaru polovica, kojom si se nadao na dulje vrijeme dobrim dijelom napuniti vinaru. S Bračanima sklopljen posao nije siguran za onog tko ne želi stalno živjeti na tom otoku, te biti u neprestanoj zavadi s ljudima za koje se bez greške može reći da su

Ljudi koje treba milovati, ali batinom,
 ološ, sedam puta proklet,
 ne vidjeh, bogme, nikad gori soj.

Zaključujem dakle, radi onih, koji kao ni ja, tu ne žive stalno, navodeći ono što sam na vlastitoj koži iskusio, da je svakako bolje ubirati osrednji prihod i postepeno saditi za vlastite potrebe onoliko vinograda koliko je potrebno da napuni otprilike 400 vinskih bačvi. I sve to uzimajući najbolje parcele, budući da se u Sutivanu, gdje ja imam većinu dobara, ne može više nadomjestiti manjak radnika, jer oni imaju vlastite vinograde i žele najprije i u pravo doba njih obraditi. Posjednik stoga mora ili uraniti zimi, kada su seljaci ispijeni i kad njemu mogu zahvaliti za kruh koji jedu, ili se pak mora pomoći Poljičanima, koji su pošteniji, ali i oni sumnjivi, prepredeni i koristoljubivi. Zato sam, govoreći o tom svijetu, više puta rekao da bi zvijezda, postavljena nad sredozemnim kanalom,⁹ trebala s oba svoja lica gledati, s jedne strane Poljičane, a s druge Bračane, te djelovati na njihove slične, sumnjive, prepredene i koristoljubive ćudi. Prilikom krčenja starih trsova, prekopavanja onih mjesta na kojima je loza propala, ili, kad se stari vinogradi okopavaju i krče, a novi obrezuju, može im se dati, kad već vole, kruha i pogače, s obzirom na to da će u polju malo prismočiti. To je prvi dio posla kojim gospodar zarađuje. No, kad se ti isti vinogradi prekopavaju, da bi ih se potom poduprlo, što je drugi dio posla, nužno je posegnuti dublje u džep, jer kopače svi žele pridobiti za sebe. Kako odmiče dan, tako uvelike raste i plaća, pa sa 2:= lire dostiže 2:10 lira. Novac je, znači, neophodan, jer, ako im uskratimo vino, a zbog

⁹ Očito se misli na Brački kanal.

vručine i dugotrajnog rada rastu žeđ i glad, moramo im pomoći da nabave hranu, kako bi mogli izdržati napore.

Svu ostalu zemlju dajte u zakup na petinu, prema starom običaju, tako da vas ne izigraju, a da novac uložen u prokrcene vinograde bude dovoljan. Na taj ćete način dobiti onoliko, koliko je potrebno da napunite primjerenu vinaru. No, gospodari, budite oprezni, jer rijetki su oni koji gospodarevo točno isplaćuju. Ne dao vam Bog da posađene vinograde date seljacima na polovinu, jer ih ovi loše obrađuju, a znaju ih i vješto operušati, [?] zapuštaju plodne trsove tako da u svega nekoliko godina propadnu. Ako se među seljacima čudom nađe i pošten čovjek, nastojite ga pod svaku cijenu pridobiti i postaviti za upravitelja gospodarstva i bračkog zemljoposjeda. Zbog mnogih, uredno plaćenih, a ipak sklonih ponajviše prevari i krađi, poljoprivredni posjed na Braču neće ti donijeti toliko koristi koliko poštenu upravitelj. A ja, cijelog mog života, uz svu pomoć i podršku koju sam pružao, takvog nisam mogao naći u tom uvijek nezahvalnom, lažnom i zlobnom bračkom ozračju. No, zato sam, zahvaljujući imanju u Kaštelima i zanimanju za splitsku okolicu, u tim mjestima nailazio na varošane od povjerenja, brižljive i poštene.

Na spomenutom sam otoku uz mali trošak napravio pčelinjak, a uz veliki trošak talijanski ljetnikovac s drugim, ne baš malim zgradama, lijepim vrtom i galerijom namijenjenom za moj boravak, odakle možeš poći putem za mjesto Villarecchia¹⁰. U šumi sam držao sitnu stoku, a iza vile kuniće, na moru patke, zatim golubinjak i kokošinjac, a posadio sam i masline i druga plodonosna stabla; jednom riječju, sve sam priskrbio, no ništa nije ostalo zbog lopovluka. Da bi se čovjek zaštitio, potrebna je dobra straža i krajnje strogo pravosuđe. Pastiri, ili lopovi, svejedno, krađu i jedu stoku. Oni podmeću vatru u šumama jer je ispaša janjaca bolja na mladoj travi, a tom prilikom se, zajedno sa šumom, uništavaju i vinogradi. Među mnogim su upropaštenim vinogradima i moji. Tako sada više nema drva za ogrjev i kolaca za podupiranje vinograda. A što je najgore, za sada je malo koristi od propisa *Terminatione Molina*¹¹, potvrđenog u preuzvišenom Senatu. Podržavaju ih i štite vlasnici stada postavljeni u općinska tijela koja ustrojavaju pašnjake. Oni od Generalata, koji nije upoznat s predmetom i zloćom, uspijevaju iskamčiti dozvole za ispašu. Namjera im je da napasaju, usprkos trogodišnjoj zabrani, te da izbjegnju plaćanje vatrom nanesenih šteta kao i tešku

¹⁰ Neidentificirano.

¹¹ *Terminatione Molina* naziv je terminacije generalnog providura Francesca Moline od 7. 3. 1625. godine koja ukida svaku prodaju, promjenu ili primjenu ugovora sklopljenih između pojedinaca ili povlastica na pašnjak bilo kome udijeljen od strane knezova. Usp. Josip Vrandečić, »Značajke društveno-gospodarskog razvoja Brača za vrijeme mletačke uprave (1420 – 1797)«, *Historijski zbornik*, god. XLV, sv. 1., 1993., str. 71.

kaznu koju radi zaštite šuma a protiv pastira i palitelja propisuje gore spomenuta *Terminatione Molina*. Želim ovdje napomenuti da pastiri pale vatru onda kada je sunce u zviježđu Lava dobrano sasušilo raslinje, prikrivajući tako svoje zločine. Time ukazuju na to dokle seže zloba Bračana kad im je cilj izbjeći udaru zakona. Ne mogu, međutim, reći, jesu li to smislili učeni umovi, tj. gospodari, ili se radi o plodu oštroumnosti samih pastira. Saznat će se to u dolini Jošafat, gdje će im za štetu nanesenu pojedincima i općini suditi vrhovni sudac. Dobro mi je poznata bračka domišljatost, a sada je pravi trenutak da o tome izvijestim. Gore spomenuti pastiri palitelji nabavljaju klupko štapina ili fitilja, te ga upaljenog razvlače po pustoj zemlji do mjesta na kojem žele da sjeveroistočnjak ili zapadnjak raspiri požar. Na drugi, nezapaljeni kraj stavljaju sumpor ili malo pušćanog praha, a na to suhu travu ili drvca, kako bi se, kad fitilj dogori u blizini kakva grma, vatra munjevito zapalila i prerasla u žalostan požar, poguban za šumu i vinograde. Palitelji se u međuvremenu udaljavaju od podmetnutog požara, dok se bliži trenutak aktiviranja fitilja, pokazuju se i borave u nekom selu udaljenom osam ili deset milja, a kad koji od njih bude optužen kao podmetač požara, brani se s ...¹² gorom od glavnog zločina, te, obmanjujući pravdu, ostaje nekažnjen, bez primjerene kazne. Tako je velika i zlobna njihova pokvarenost, pa i više nego gruba, rekao bih, ako ne i divlja. Ali to još nije sve, jer vinograde gaze i uništavaju spomenuta stada, konji, goveda i tovari bez nadzora. Noću se grožđe bere u tuđu vreću. Njime se hrane mnogi psi koji u selu čuvaju kuće a ne pripadaju gospodaru. Vadi se med i vosak iz pčelinjaka. Beru se još nedozrele masline. Tek rođene smokve se trgaju i jedu kuhane iako dozrijevaju kasnije. Svuda uokolo se ništa ne radi doli krade, pljačka i ubija, tako da ni vrt ni kuća nisu sigurni ako nisu ograđeni zidom i zaštićeni jakim zasunima. Otimačini ništa neće izbjeći, niti perad, niti golubovi ili plodovi, sve će biti bezobzirno ukradeno. Svi hine nedužnost i nevinost, a grabežljivi vukovi, nikad zadovoljni i siti, uvijek nezahvalni, jadni i nesretni u svojoj zlobi, navlače janječju kožu. Kakav bih sretnik bio ja da sve ono što obuhvaća moj posjed na Braču imam, pored ostalog, ili u okolici Splita ili na kaštelanskoj obali, jer ne bih imao povoda jadati se zbog spomenutih stvari, te bih svoja prava potpunije ishodio. S obzirom na to da je u tom kraju narod učeniji i bogobožan, nisam imao povoda da na njih proširim moja uputstva, radi onih koji znaju što je to dobra zemlja. Čini se da bračko ozračje navodi na to i da poučava ne samo ljude nego i miševе, ptice i sve druge životinje u krađi i nanošenju šteta. Stoga ja, baš kao i sveti Pavao,¹³ Sutivanjanima obično kažem da su ne samo zločeste beštije, već i gori od onih

¹² U rukopisu nečitko.

¹³ Usp. Tit 1,12.

Bračana koje, kao prepredene lopove i otpadnike spominju u poslovicama. Čak su i plemići, koji žive civilizirano, čudi zle, spletkarske i svadljive. Mnogi pohlepno potkradaju tuđu imovinu kamatama i nerealnim cijenama, i to posebno siročad i neiskusne udovice. Usuđuju se, osim toga, sukubljavati se s pravednicima, ljudima sazdanim od poštenja kojima su strane pljačke njih i njihovih predaka. Vrijeđaju ih klevetničkim pismima, koja se, umjesto odgovora na njih, podastiru Koloseju.¹⁴ Nužno je stoga, dobro otvoriti oči i još se bolje čuvati takvih, jer im je više stalo do tijela nego do duše, više do prolaznog nego do vječnog, više do interesa nego do Boga. Skrivaju međutim, lažnim časnim namjerama zlodjelo, grizu kao domaći psi i divlji vukovi, a kada su vani, postaju ponizni zečevi prema onima koje su grizli. Sve u svemu, dovoljno je reći da su i oni Bračani.

Nakon dobrog odgoja djece, o čemu sam gore govorio, treba brižljivo ishoditi najbolju službu za sinove i dobru udaju za kćeri, u slučaju da ove nemaju sklonost i ne osjećaju poziv za odlazak u samostan. Treba ih udati za njima jednake, tj. za plemiće. Bolje je prihvatiti i osrednju partiju, koju, uz bogobojznost rese mudrost i umješnost u gospodarenju imovinom, nego bogatog muža, neobuzdanog rasipnika s kojim će jedna žena biti u stalnoj zavadi, a u budućnosti će je pratiti gnušanje i neraspoloženje. Ako je u obitelji samo jedan sin, treba ga oženiti, jer je to sakrament, pa neka tako služi Gospodinu Bogu, šireći i čuvajući rod, umnažajući sluge vjerne Gospodinu. Imate li dva sina, boljeg od njih darujte tom istom Bogu, neka služi Crkvi, tako se lako može dogoditi da naukom i vjerom postigne, ako ne veći, a onda barem ugled jednak ugledu onog vašeg sina koji krasí i često pomaže očinski dom. Imate li trojicu, jedan sin neka ode u vojsku, drugi na nauke i u Crkvu, a trećeg, koji ima prirodenu sklonost održavanju kućnog ognjišta, postavite za zaštitnika obitelji, da kao pastuh i upravitelj osigurava potomstvo, brine za imetak. Ako su četvorica, prvog treba dati za svećenika, drugog za suca, a trećeg u vojsku, dok četvrti, kao upravitelj doma treba priskrbljivati, te će tako biti ponos prve trojice i koristan obitelji. Ako ih je pet, jedan neka radi za obitelj, drugi neka navuče sudačku togu, posao trećeg neka bude ratovanje, a preostala dvojica neka se odvaže potražiti sreću u dalekim zemljama, u divnim gradovima Rimu i Konstantinopolu, koji i najprostije ljude uzdižu do časti i najviših privilegija [?]: prvi će služiti svojoj obitelji, drugi će uvećati prihode i ugled obitelji, treći će se, radi časti, angažirati kao ratnik. Služit će svom dragom knezu, napredujući u službi kao mnogi iz našeg vjernog naroda, pa će se moći nadati generalskom činu. Na kraju ga neće zaobići mjesto vojskovođe ili zapovjednika galije ili konjičke čete, sve sjajne i probitačne dužnosti koje Mletačka Republika obično dodjeljuje

¹⁴ Smisao nejasan.

zaslužnim podanicima. Konstantinopol može četvrtom sinu pružiti neočekivana bogatstva u trgovini i uposliti mladog čovjeka kao poznavatelja jezika, kako bi služio kao dragoman i tumač svom gore spomenutom gospodaru. I konačno, Rim, s papom koji u Božjoj Crkvi može sve, nagrađujući znanje, pobožnost i služenje vjeri i dvoru, mogao bi, što nije nemoguće, ugled petog sina uzdići, ako ne do samog vrha najviše časti, onda barem do nižih vrhova i do kardinalskoga grimiza. Oni preko toga broja moći će resiti samostane i, služeći Bogu daleko od opasnosti ovog svijeta, u ispovjedaonicama i predikama s propovjedaonica, nadati se vječnoj slavi, u usporedbi s kojom sve zemaljske časti, ma kako velike i značajne bile, nisu drugo do nesretna sjena naspram blistavog sunca. Ja želim da ta sreća stigne ne samo moje nasljednike nego i sve druge moje sugrađane, i, kad bih mogao, navijestio bih im još i veću, u slučaju da se oni, ploveći uzburkanim morem ovoga svijeta uz sjeverac kreposti i nadzor svete bogobožnosti, koja svoje prijatelje ne ostavlja nenagrađenima, nadaju tim i još većim častima u raj, nadnaravnom cilju kojem moramo željno i čeznutljivo težiti, ma što radili.

Slijedite, dakle, uvijek i neumorno put vrline, pa se nadajte i vjerujte da ćete sigurno zadobiti jednu od prije spomenutih nagrada što se vrlini duguju, bilo prolaznu, koja je manja, ili vječnu, koja je veća i najuzvišenija.

Ja, dr. Jerolim Kavanjin iz Splita,
gore spomenuti, vlastoručno potvrđujem.

(S talijanskog prevele Ita Kovač i Danijela Božičnik)

GUSTL MATOŠ*

(KAZALIŠNA EPOPEJA U DVA DIJELA S PREDIGROM, VESELIM
ZAVRŠNIM SLAVLJEM, PA I ZLATNIM REPOM NA KRAJU)

Bruno Popović

HISTORIJSKA KARNEVALSKA IGRA

Piščev Gustl Matoš rađa se – kao dramski lik, razumije se – u replici:

Van hoću iz svega. Niko me ne bu dresiral. Nikad z mene jopec na drotu! Ni štreber, ni beamter, ni pop. Živjet ću, i pisat, kak slobodnjak. Gustl i prije te replike izgovara nekoliko rečenica, ali u njima još nije rođen. Prve riječi govori čovjek koji ima ime, povijesno ime hrvatskog pjesnika Antuna Gustava Matoša, ali još nema dramskog identiteta. Govori ih glas bez lica, figura koje se obrisi istom naziru. Netom navedena replika podarila je glasu lice, figuri oštre crte, osigurala Gustlu dramski identitet. Njegovu čvrstu volju da ne bude »jopec na drotu«, nego da živi i piše »kak slobodnjak«, volju što će biti glavni pokretač, »tematska sila« biografske drame, Luna (kazališni kritičar *Obzora* Vladimir Lunaček) dočekuje biblijski patetično:

Ecce poeta!

Gustl je Matoš, dakle, čovjek koji je izabrao da bude pjesnik, a biti pjesnik, živjeti kao pjesnik – ili, dopustite mi ponešto izlizanu i uznositu frazu, boemski »živjeti poeziju« – za Bruna Popovića ne znači tek nizati srokovane i nesrokovane

* Prvi put objavljeno u časopisu *Prolog teorija tekstovi*, br. 3 (1987).

stihove, stvarati ljepotu za sebe i za druge – prema njegov Gustl i to umije – nego živjeti svojeglavo, puntarski, u sučeljavanju društvu.

Izabravši da bude »pjesnik u oskudnu vremenu«, takav Gustl bira život izgnanika. Njegova dramska biografija kao da nam hoće reći: »*Pjesnik je svagda i svugdje u egzilu*«. Matoš u Zagrebu, Matoš u Beogradu, Matoš u Parizu – svejedno u kojem gradu, Matoš je stranac. Uglavnom, ljudi što ga okružuju tuđi su mu, a ni on njima nije blizak. Za beogradsku je čaršiju »uskok iz preka« i »prečanski ajduk«, a Pariz je za nj »kobni Babilon«. U Zagrebu, na domaćem Griču, »prostak« je, »govèdar« i »Lumpenschriftsteller« (Gjalski), »kaputaš« (braća Radić), »šeret«, »artista«, »esteta« i »demagoški arbitar« (Kamov). Sveti Sebastijan novinske polemike, izboden je perima s lijeva i s desna. Istina, nekolicina prijatelja i sljedbenika – Propovjednik (Čerina), Discipulus (Ujević) i Luna – prepoznaju u Gustlu proroka, ali ponajviše stoga, kako se čini, da dokažu točnost i aktualnost one drevne: *Nemo propheta in patria*.

Tragični Matoš nije pjesnik iz kule od bjelokosti. Nudi li mu pisac bilo kakvo pribježište? U prvom prizoru drugog čina Gustl vjeruje da je našao sreću i mir u ljubavi, zarukama, u krilu Olge. Navješćuje: »Znova bum se rodil«. Da se ponovo rodi, što će reći da se rodi novi Gustl – »mudri filistar«, kako kaže Luna – stari Gustl – pjesnik, boem, satiričar i polemičar – mora umrijeti, mora pristati na ulogu »jopca na drotu«. Pjesnik, boem i pravdaš, rođen u odluci da živi i piše »kak slobodnjak«, da ne dopusti nikome, pa ni lijepoj krotiteljici Olgi, da ga »dresira«, ne umire lako, ne ubija se iz ljubavi. Uzvracene, naravno, jer neuzvracena ljubav i nije razlog za pjesnikovu smrt, nego za njegov život.

Već u drugom prizoru drugog čina očekivanje »bračne idile« pretvorilo se u mučilište, a Gustlov se anđeo preobrazio u zmaja: *O žene, ljubav. To stvara probleme. Daj ih riješi! Moja mala, zlatna Zagrepčanka odjednom je vrlo bijesna. Ah, što mogu? Za bračni luksuz penž treba. Pri meni ih malo pak niš*.

Za satira – a Popovićev je Gustl poklonik »Boga Jarca« – nema smirenja u pastoralu, on je i u »ljuvenom gaju« stranac. Žena ne može biti spas u drami koja je veliki dijalog protagonista i muškog zbora. Pisac, naime, montira svoj tekst od citata, parafraza, travestija i pastiša niza povijesnih glasova: Matoševa, Lunačekova, Čerinina, Ujevićeva, Sremčeva, Veselinovićeva, Stanojevićeva, Skerlićeva, Gozbergova (Uskršli Lazar), Rouveyreova (napisao je, na Wiesnerov nagovor, svoje *Fragmentarne uspomene* na pariško drugovanje s Matošem, Nietzscheovim »nasmijanim lavom«, kako ga zove), Kamovljeva, Treščecova, Frankova, Supilova, Meštovićeva, Krležina... Osim uloga majke, idealne Laure, pa hetere, erotske igrache, ženama u tom zboru nije bilo mjesta. Njihov se glas de profundis nije čuo, njihove neizgovorene (možda fatalne) riječi nisu zabilježene pa ih pisac ne može presudno ni citirati, ni travestirati, na himeričnom horizontu spasa. Žensko krilo

stoga u toj epopeičnoj drami – »muškoj«, povijesnoj drami uopće – ima vrijednost ladanjske sjenice, klupe u parku, tratine ili vrela, konačno: orfejske nostalgije za Euridikom. Žena je junaku, koji sudjeluje u stvaranju tragično karnevalske Povijesti spasa, kratak predah, okrepa, ali prikloniti se ženi, ostati s njom, to je već bijeg, odustajanje od punog života, silazak s povijesne pozornice, šutnja.

Matoš ne želi šutjeti. On hoće govoriti, jer kao pjesnik postoji samo u slobodnu govoru, u kritici, polemici i satiri. Veliki buntovnik i psovač na kraju ipak zanimem. Bolest grla – rak ili tuberkuloza – u Popovićevoj drami doima se poput osvete društva i svijeta pjesniku koji je govorio iskreno i oštro, po vlastitoj savjesti, a ne po diktatu vlasti, političkih stranaka, ideologija, nacionalnih i poetskih mitova, čaršije, bulevara ili »žbira u uzama«. Oporo graktanje poeta koji je izabrao da ne bude slavuj što milozvuko bigliše u predvečerje svjetske noći presjekao je kirurški nož.

Izveli smo rez točno, uvjerava Primarius, po programu.

Dijagnoza je, međutim, bila pogrešna. Može li to biti slučaj, pita se pisac. Bilo kako bilo, Prorok, Mesija i Rabbi je mrtav. Oglasio se Novi prorok, za kojeg kažu da se zove Krleža i da bi htio »izvan svega«, kako i Gustl na početku svojega dramskog života. Jedan je krug dogotovljen, drugi otpočinje.

Treći će krug možda iscertati Tinejdžer 1, ako ga prije toga ne odnese »ažurni trend« konformizma, ako izgovori ono magično i kobno:

Van hoću iz svega!

Pisac je, međutim, već spustio zastor, pogasio svjetla i sklopio notne sveske. Na prazan proscenij – koji je svijet, ovaj naš, suvremeni svijet – spustili su se mrak i tišina. *Prodoše sezone karnevala*, kako – sluteći Gustlovu skorbu smrt – kaže njegova Sjenomòra. Ako je ta tvrdnja i točna, ako je u svijetu zaista i prošlo vrijeme karnevala, u kazalištu ono još nije minulo. Dapače, moglo bi se reći da je današnji teatar nadasve naklonjen karnevalskim igrama te bi, čini mi se, morao pokazati zanimanje i za takvog *Gustla Matoša*. Jer ova kabaretsko-dramska biografija A. G. M-a nije ni politička melodrama s naslovnim likom kao predestiniranom i, naravno, nedužnom žrtvom, ni moderna pasijonska igra, *Muka Antuna Gustava-pjesnika*, nego velika historijska karnevalska igra s Gustlom kao njezinim tužno nasmijanim princom.

Boris Senker

LICA I ULOGE

Stari grčki par	Velečasni Kerubin
Gustl Matoš	Tajni agent
Luna	Olga
Lacko	Ilustrissimus Gjalski
Rutavec	Tajnik MH
Robiček	Doktor Kolokol
Trkpandur	Kamov
Dragica de Sades	Barica
Mama Marija	Dis
Inštruktor	Doktor Frank
Tata August	Gospar Supilo
Sjenomòra	Atentator
Kosidolac	Propovjednik
Čiča Komendija	Discipulus
Gazda Sremac	Prva glumica
Lepi Nuša	Druga glumica
Beli Gliša	Treća glumica
Radojica	François Jarmek
Veseli Janko	Majstor od kamena
Burna Lily	Impresario
Crna Ofelija	Intendant HNK
Sretni Charlie	Primarius
Ludi Pierre	Asistenti 1, 2
Uskršli Lazar	Milosrdnica
Rouveyre	Novi prorok
Violette	Tinejdžeri 1, 2
Jeanette	Tinejdžerke 1, 2
Profesor Skerla	

Dame, oficiri, beamteri, ludi soldat, feldwebel, strijelac, kolporteri, žandari, panhenisti, novinari, prolaznici, purgeri, panduri, veleizdajnici, legionaši, demonstranti, gimnazijalci, dežurni plavi anđeo

KAJ SU TO SVEGA ZMISLILI

Proscenij pod mjesečinom. Fijuk vjetra. Sat sa zvonika. Iz sjene, ispod ruke, bane stari grčki par.

JOŽEK (*zastane*): Je, kaj bu to sad? Nekaj dobrega, ak ne kajgod.

REZIKA (*vuče ga*): Pak znaš, Jožek. Tu buju, nekoga vraga, glumili.

JOŽEK (*ne da se*): No, pa nek si glumiju, Rezika. Kazališće ti navek dojde, kak da z vragom tikve sadiš. Em, kaj buju spelavali?

REZIKA (*čita, kroz naočale*): Komad se zove, kakti, GUSTL MATOŠ. Tu, na programu, sve ti lepo piše.

JOŽEK (*važna gesta*): Niš oni ne znaju. Vražji Gustl! Kak šmrklivec, gledal sam Gustla Matoša, kak se po Zagrebu špancira. To mu je kaj mogel? Bil je naša glavna grička zvezda.

REZIKA (*vuče ga*): Beži, Jožek, da tu ne smetamo. Svaki čas bu počelo. Moramo se sestiti med publiku, kam i spadamo.

JOŽEK (*popušta*): Nek ti bu, Rezika. Imaš prav. Baš me zanima, da si pogledamo, kaj su to svega zmislili.

REZIKA (*odvlači ga*): Idemo, Joža, idemo.

JOŽEK: Je, to i ja velim. Nek si dojdeju svoje odglumiti.

(*Starci odlaze. Izbija sat sa zvonika. Muklo, pastiš valcera.*)

PREDIGRA

Pastiš valcera. Sumrak. Na zastoru obris Jelačić-spomenika. Proscenijem prošeću promenadne figure. Dame kikoću, oficiri udvaraju, beamteri se klanjaju. Pandur čuva javni red. Muklo, zvono. Demonstrativno nahrupi đaćka klapa.

GUSTL: Harum larum farum, hedèrvarum, reliquiae reliquiarum.

LUNA: Olovno zvono zvoni monotono. Beč i Pešta – stežu kliješta.

LACKO: Tamna gusta panorama. Stara kućo, što je s nama?

GUSTL: Larum, farum, Khuen Hedèrvarum. U grlu mòra, o vraški teška.

LUNA, LACKO: Radi, pa radi, kobna greška. Gdje leži spas?

RUTAVEC: Em, kaj nam pak moreju? Baš niš nam nemreju.

ROBIČEK: Takve smo građe. Bog te veseli, tonu lađe.

GUSTL: Ma digni glas. Ta nisi pas. Farum, larum, sada je čas.

Bubanj, oštro. Kliktavo truba. Sve svjetlije.

SONG POBUNE

SVI: Evo nas – sviće, senzacija,
sunce već sijeva iz mraka.

Zatrubí – bubanj – kao svaka
pobunjena generacija.

Iskri pred nama sto života.
Hej, dušo mlada, biraj sada –
koji od svih je divota.

GUSTL: Spas za nas, ave, o rima beata,
sjaj u srcu, čišće od zlata.
Povisi glas – em nisi pas.
Ma, sad il nikad, pravi je čas.

SVI: Tvrde smo građe, nek plove lađe.
Udari, vjetre, kobnu grešku –
o mòru tešku potjeraj s puta.
Daj budi svoj na zemlji toj.
Ne sjena, što tminama luta.
Izlazi, sunce, živjela Kroacija –
mi smo pobunjena generacija.

Truba umukne. Jeka zvona. Muklo, bubanj. Tamnije.

RUTAVAC, ROBIČEK: A zakaj se puntamo, baš tu? Pod banovim repom, na Jelačić-placu.

GUSTL: Ne znate? Spomen Jelačiću, spomen je gluposti domàče. Jao nama, dok su
bedaki na konju!

(Jeka valcera, muklo bubanj.)

TRKPANDUR (*dojuri, diže sablju*): Opet vi – trk, fakini s Griča! Razlaz, prosim.
Zabranjena demonstracija!

GUSTL (*okreće panduru leđa*): Zovem vas, dečki, u slastičarnu. Kakti v našu slavu,
na račun Khuena-bana, častim od prvog honorara.

LACKO: U ime rassetog Jarca! To bu gozba sa tisuću čuda.

TRKPANDUR (*spušta sablju*): Mir z vama! Vrag bu šalu zel. (*Kruži.*)

LUNA: Slavili bumo, odsad, do Sudnjeg dana. Na konto veselog sveca. Letećeg kućnog
zmaja! Sigurno, superstara.

GUSTL: Platili bute, vi meni. A ja vama. Em, svaki tu doma raste u proroka! Fali nam
svima, samo je zemi, još jedna čvrsta mera.

RUTAVEC, ROBIČEK: Čuješ? Pa kaj to Gustl propoveda? (*Jeka zvona.*)

GUSTL (*tiho truba*): Duga nas ulica čeka. Putem, ruže u cvatu. Oganj! Gričke zvijezde!
Aleje sunca! I gusti jarčev uzdah. Ko zadnji rajski smiješak, jači od svega.

TRKPANDUR (*bubanj, jeka valcera*): Pazi, nova se zvijezda rađa. Trk, vatra u kući! E,
buni se, buni, mladost. Pa ostari, zemlja joj laka! Carski red, uz sablju, ideálno vlada.

(Izbija sat sa zvonika.)

GUSTL: Poglèč, matori, na vuru. Kolko sati tuče?

RUTAVEC, ROBIČEK: Hej, na raport caru! Bjež, paràdni trk-panduru.

LUNA, LACKO: Je, limeni stražàru! Vječno carstvo ne buš spasil.

TRKPANDUR (*diže sablju*): Trk! Odavde, do beskraj! Iz raja Khuena-bana, marš – ognjem i mačem!

(*Sat sa zvonika, klapa u smijehu.*)

GUSTL: Idemo, dečki, na kolače.

Oštro, bubanj. Kliktao truba. Klapa, u smijehu, nestane. Pandur s uzdignutom sabljom, stoji kao kip. Izbija sat. Pastiš valcera. Promenadne figure prošeću. Zatamnjenje.

PRVI ČIN

Prizor 1

Violoncello, glasovir, uvertira u duru. Zastor se raskrili. Pano – Slastičarna u Dugoj ulici. Đačka klapa – grimase, geste. Egzibicija gutanja kolača.

ROBIČEK: Kolači su za bogove. Kaj ne, Rutavec? Slatki ko anđeli.

RUTAVEC: Jesu, Robiček. Al na zemlji se najde nekaj slađe.

ROBIČEK: Se razme. Lepa naša Dragica. Tvoj ideal, Gustl.

GUSTL: Kaj zamišljate, vi dva brata muzikaša? Kak da nemrem živeti bez vaše zlatne sekice.

LUNA: Jesi i ti feš dečko. Naš zlatni kanonir. Pucica ti nejde iz glave. Lepo si lovite leptire. Pak ležite, skupa, na travi.

GUSTL: Lepšu ne najdeš, moj Luna, ni da je svečom iščeš. Kad joj v oči nutra, do srčeka pogledam, sve znam. Baš je imam rad.

RUTAVEC: Bili bute, već se vidi, krasan par.

GUSTL: Pozivam sve u svatove. Ti, Lacko, bil buš mi kum. Nek se ori, nedelu dana, celi tihi Maksimir.

ROBIČEK: Tak, morti, za osam let. Kad dežurno stoljeće dojde kraju.

LUNA: Čim novo dvadeseto počne, na redu je Gustlova ženidba s idealom! Kak slavno ime, došel bu u prosce.

Citra, trouverski pastiš. Melodiju varira cello, uz klavir. Iz sjene, zlatokosa djevojčica. Ruke, pantomimski, prebiru po klavijaturi. Gustl, kretnje gudača na violoncellu.

TRUBADURSKA SONATA

GUSTL: Ko krasnu sliku, budan zar te snivam,
u tamnom okviru staroga portala.
Nikad ti ljepše zlatna glava sjala.
Možda u srcu krhki san tek skrivam?

DRAGICA: Savio si gnijezdo, zamišljaš idilu.
Dva labuda bijela jezerom se love.
Reci mi samo, kamo u snu plove?
Idealna ljubav spava mi u krilu.

GUSTL: Kao zvuk od zvona, kada šumom luta,
Da sve nije mala, trubadurska šala?

DRAGICA: Nevino se smješkam. Ne bih znala,
tko mi luta, tužan, u ognju bez puta.

Uz labuđu piruetu, iščezne u sjeni.

GUSTL: Nesta zlatna slika s tamnoga portala.
Ode do oltara. Ko prosjak ostah vani.
Hej, sad će me zgrabiti pandur samozvani.
Haj, ko uvijek ludo, idu naši dani.

Glazba okonča. Pandur ukočeno prošeteta scenom. Fijuk vjetra. Pano nestane. Škuri goli prostor. Muklo bubanj. Tih truba.

LUNA: Huhu, grdo puše. Kamo vjetar tjera lađe?

GUSTL: Dakako, što dalje od tmurne gričke tuge.

LACKO: Naše sveto proljeće naglo otvara dveri.

RUTAVEC: Zemlja se trese, nek pričeka. Još malo, pa bu naša.

ROBIČEK: Gustl prvi puca na veliko. Već kolosalno piše. Sitne sonete, u duru i molu.

GUSTL: Veslam na drugu obalu. Ljepoti, spasu, svjetlu, sad je tamno doba! Diši, sve dublje. Mičimo naprijed kazaljke sata.

LUNA: Ne buš s lepim perom u ruki daleko došel. To dojde pri nama, ni kak slamka spasa. Svaka mašta preveć te košta.

LACKO: To dojde, ko moć savjesti. Kroz gužvu, morti, pravi put.

GUSTL: Sanjajmo svi divote. Sklad, koji spašava na kraju. Put vodi do obećane zemlje!
Ili nema spasa od kobi.

RUTAVEC: Kak da buš, Gustl, glavni mesija? Tak gusto loviš dah.

GUSTL: Van hoću iz svega. Niko me ne bu dresiral. Nikad z mene jopec na drotu! Ni štreber, ni beamter, ni pop. Živjet ću, i pisat, kak slobodnjak.

LUNA: Ecce poeta. Ja ću rajše, elegantno, uglavnom u novinare.

LACKO: Čeka me pravo, pa ekonòmske studije. Ljubim poeziju. No krenimo, zemljo, na put napretka! Stvarno, latimo se proze.

ROBIČEK: Mi dva bumo virtuozi. Meni, zanavek, moj klavir.

RUTAVEC: Meni moje violoncello. Pak, bez nerveze, nobl karijera.

ROBIČEK: Koncèrti, svetske turneje. Elitno društvo. Najlepša vera kaj ni gozba?

GUSTL: Izašli smo s vjetrom na scenu. Kako kome, širi se svijet! A sad u divlji život, na oštro plivanje, po pitomo evanđelje spasa. Kud koji, dragi moji vjetropiri! Što dalje za idealom.

LACKO: Uh, što nam se žuri. Bit će svašta.

LUNA: Ni bog ne sanja. Dokle svakome ide jarčev put?

Muklo, bubanj. Kliklavo truba. Fijuk vjetra. Tamni.

Prizor 2

Pano, salon u kući Matoševih. Gustl sjedi, grudi na cellu. Mama Marija dolazi, zastane. Iz kuta – puhanje spavača.

MAMA MARIJA: Psst. Tatek spi posle obeda. Hoće mira.

GUSTL (*stane*): Ah, da ne smetam? Miru božjem u mrtvoj kući.

MAMA MARIJA: Čkomi, Gustl. Ko divljak na inštrumentu špilaš amatera.

GUSTL (*svira*): Baš, mamica. Jako mi se muzicira. Kaj ni sutra moj glavni grički galantni koncert? Kak venčić od zlata, mala bu Dragica zanavek moja. Zmesta ili nikad.

MAMA MARIJA: Fuj, kak fantaziraš. Zakaj nisi fini dečko? Ko Stipica, tvoj inštruktor.

Lepo se Radić, kaj ne, preziva? Celi čovjek je, odličan đak. Krasno skup svirate!

Ti cello. On pak tamburicu.

Uz violoncello, zvuci bisernice. Pojava inšuktora.

INŠTRUKTOR: LJubim ruku, gospa Marija. Nisam više veseli đak.

GUSTL (*svirka stane*): Prošla, kratka proba? Propeo, ideålno, ko i ja.

Tvrda glavo! Nisu škole – za nas, proroke.

MAMA MARIJA: Joj, zabòga. Kaj se hudoga pripètilo?

INŠTRUKTOR: Zletil sam z gričke gimnazije. Sa svih banskih škola van. Baš sam v reštu. Tam su vam pučki fakulteti. Tak, da znate.

MAMA MARIJA: Vražji dečki. Navek nekaj oponirate. Kaj ne bi išli tam gdi spadate?

Med našu mladu gospodu.

INŠTRUKTOR: Hodam med narod. Propovedam, ljude puntam na sve strane.

GUSTL: Novine pišeju, kak agitator zapelavaš puk. Zaprav, Stipica. Kak da sad i nisi tu. Otkad, dokad, visimo u zraku?

INŠTRUKTOR: Tiho, Gustl. Znaš, kak je. Bok! Bunim se ja, kak i ti.

Iščežne, uz tihu svirku bisernice. Prigušeno bubanj.

MAMA MARIJA: Kak da sâm vrag, sinek moj, nikom više ne da mira.

GUSTL (*potegne gudalo*): Kaj čovjek nema ponos? Vruću krv, mamica. Pravo na sebe. Na vidik svoga spasa.

MAMA MARIJA: (*iz kuta, hrkanje spavača*): Steral bu te tatek August u soldate. Tam je spas za tebe. Da se jemput navčiš redu.

GUSTL (*oštar potez*): Kak ti zvuki, i ja pobegnem iz svakog kaveza.

MAMA MARIJA: Tak vihtig fort se delaš. Niš ti ni, Gustl, po tvojemu gustušu! Zamišlaš si svet kak stekli pes.

GUSTL (*stanka*): Ko Don Quijotte, majko Marijo. Veselo sanjam epopeju punu slavnih podviga! A slušam, dome moj, strogu grobnu tišinu, i pospano hrkanje iz kuta.

MAMA MARIJA: Ne budi tateka, fest je srdit na tebe. Zadnji u školi. Prvi kod svakakvih harijada i huncutarija. Bože, kakav sin!

GUSTL (*meki potez*): Što mogu, majčice? Priprosti su ideali, a sve drugo teška intriga. Caruje gore, gorka ropska zemljo, faraonski dvor! Ždere me stid, oblijeva smrtni znoj. U kruti čvor zaplelo se ovo bijedno vrijeme! Dosta mi je škole, kuće, Griča i muke moje.

MAMA MARIJA: Grdo te čuti, Gustl. Ne znaš ni sam kaj hoćeš. Bedàka spelàvaš od sebe. Zmota te, mam, svaka friška figa.

GUSTL (*ustaje, odlaže glazbalo*): Odoh, mamice, u skitnje. Na svoj put, u širine. Po zlatno runo u daljini. Što gubim? Ništa. A dobivam? Sve.

MAMA MARIJA: Nigdar čovjeka iz tebe. Zlo bu s tobom, zlo.

GUSTL: Sve bu dobro, mamica. Svijetli dusi! Dajte mi snagu oštrog pera. Bit ću još glavni na vidiku. Prvi u kućnom ratu protiv carstva pandura, filistra i štrebera.

MAMA MARIJA (*briše suze*): Bil si, i ostal buš mi fakin. Niš te ne zebe pri srcu, radi mene? Gustl, Gustl, kam tak noro bežiš?

Tamni. Pano nestaje. Kroz goli prostor zazviždi vjetar.

GUSTL: Žao mi je, mama Marija. Silna, gusta arija, vuče me za sobom.

MAMA MARIJA: Ti se uništavaš, sine. Suze majčine duše, nekim čudom, nek pomognu ludom dečku.

Stoji, u polusjeni. Gustl usred scene. Prigušeno cello.

Z D R A V I C A G O S P I M A R I J I

GUSTL: Živjela mi, draga moja gospa Marija.
(*geste*) Što plačeš? Zar me čeka Kalvarija?

Dušo, majko, prva riječi rođena –
ne tjeraj me tugom iz tog zanosa.
Prejak me vjetar mojeg ponosa
nosi sa sobom, evo, oslobođena.

(*sklapa ruke*) Tvoje svijetlo lice kroz sve tmice
gledam. Ko čudo u mraku, modro ime
majke zemlje, tihi grč domovine.
Nasmiješi se, gospo dobre volje.
Rađaj luda tijela, gradi žive sjene.
Dok je srca, bit će i nevolje,
sjaju sveti, kud god život krene.
Zdravo budi, gospo, majko Marijo –

(*pođe*) vodi me, vodi, moja zlatna arijo!

Violoncello zamre. Muklo, kratko, bubanj. Vjetar. Mrak.

P r i z o r 3

Polutama. Obrisi figura. Prigušeno vjetar, bubanj.

TATA AUGUST: Ocu svome gdje se skrivaš? Da te smirim, dal sam te u soldačiju. A ono, još vekše zlo.

GUSTL: Ni tak zlo, tatek. Lepo je vreme! Fijuuu, živo mi se fućka.

TATA AUGUST: Skitaš se okòlo. Kak tolvaj, propali đak. Dezerter s tikvom u torbi. Kaj te ni sram?

GUSTL: Haha, zabunil si se, tatek. Još nisam pobegel. Al baš kanim. Ne bum vučitelj, orguljšak kak i ti. Nit si bum tiho, za gričkom hižom, kopal cvetni vrt.

Svjetlo. Pano Jurjevske ulice. Sunce – kroz oblake. Tata August stoji, lupka štapom. Gustl dotrči iz kuta.

TATA AUGUST (*diže štap*): No, Gustl? Ako nije tvoja sjena, to si ti. Kam opet juriš ko bez duše?

GUSTL: Samo da skočim, tu blizu. Prijatelju Mišku. Začàs se vrnem.

TATA AUGUST: Podne je. Mama Marija, znaš da se srđi, kad se na stolu predugo hladi vruća juha.

GUSTL: Odmah ću ja, tatek. Najviše kratkih pet minuta.

TATA AUGUST: Čudni su, sine tvoji puti. Kaj ti se v tikvi mota?

Scena tamni. U kutu, blistavo blijedo lice, tamni lik Sjenomòre. Cello, grčevita fuga. Snop mjesečine na panou. Polako trne.

PJESMA SRCA I SJENE

GUSTL: O ta uska varoš, o ti uski ljudi.
(*usred scene*) O taj puk, što dnevno veći slijepac biva.
O te šuplje glave, o te šuplje grudi,
pa ta svakidašnja glupa perspektiva.

SJENOMÒRA: Stara pjesma! Sve te u njoj vara,
(*iz kuta*) ko idila lažna – ko mòra vrtoglava.
Kroz krug taj kruti dugi su puti.
U suncu spasa, tek Sjena se glasa.

GUSTL: Zašto zanos, dušo? Srce koje skrivaš?
Ovo tlo se ljulja, ko more se talasa.
Slobodu, čemu, u tom carstvu snivaš?
Dugi su puti kroz krug taj kruti.
Gdje ću naći luku svoga spasa?

SJENOMÒRA: Sanjaj do kraja da hodaš do raja.
O dug je put – a krug taj krut.
Stara pjesma! Sve te u njoj vara.
Kroz čarobni vrt prati te smrt.
U suncu spasa tek Sjena se glasa.

Violoncello završi. Figure u polutamnom golom prostoru. Muklo, ubrzano, bubanj. Na mahove zviždi vjetar.

TATA AUGUST: Stani, Gustl. Kaj ti se Zagreb toliko zameril? Mesto Griča niš drugo ne buš nigdi našel.

GUSTL: Oče Auguste, slobodu zovu ljudi – to što tražim.

TATA AUGUST: Tovariš, sinko, grešku na grešku. Za neku tešku robiju.

GUSTL: Gle, što trčim. Za sretnom zvijezdom, preko kobi!

Oštro, soldačka jurišna truba. Muklo, monotono, bubanj.

TATA AUGUST: Love te, love. Ti pobjego iz husarske čete. Zgrabili te, a ti bježi iz tvrđave u Petrovaradinu. Carske čestitke primam, na tebi, sine.

GUSTL: Tatek, nisam kriv. Preci valjda gore u krvi. Romantično živim! Moju gričku, idealnu Dragicu, poljubi žarko mjesto mene.

TATA AUGUST: Ne igraj se, Gustl. Tako ti sunca! Prijavi se smjesta vojnoj vlasti. Pokorno traži milost.

(Muklo, jurišna truba.)

GUSTL: Nikad više, oče, u mrsku odoru.

(Vjetar, prigušeno bubanj.)

TATA AUGUST: Love te, love. Što ćeš, kad te okuju u lance?

GUSTL (*drži se za grlo*): Ubiše me skoro u Petrovaradinu. Ludoga soldata pustili noću u ćeliju kô samu mōru.

Tamnije. Muklo cello uz bubanj. Na Gustlu mjeseciina. Iz kuta soldat, trošna odora, tihi ljudi smijeh. Diže ruke u lancima – kruži oko Gustla, navali, stegne mu vrat. Tiho se ludo smije. Gustl tiska palce u njegove oči. Soldat, slijepo, ode u mrak.

GUSTL (*svjetlije*): Silovati život izleti sa mnom iz tamnice! Pobjegoh im kô nagli vjetar. Kô mjesecar u šetnji, pored straža, u sunčano podne. Blagoslovljen, divan dan! Poludjeh inače na robiji. Sad znam, živ ću biti bar stotinu ljeta.

Sordina cella zamre. Vjetar, muklo bubanj, truba sve bliže.

TATA AUGUST: Divlje se, sine, tebi diše. Pamtit će te dugo carski žbiri. Pa kad već bježiš, pamet u glavu! Prijeđi što prije među carstva. Mama Marija pozdrav ti šalje.

(Truba, posve blizu.)

Trči, Gustl. Trči.

GUSTL (*trči na mjestu*): Odoh, oče. Svi me carski vrazi nose.

Obojica nestaju. Vjetar, bubanj, pucnjevi. Vojna ophodnja.

FELDWEBEL: Jel odnio ga vrag? Gdje je ono pao?

STRIJELAC: A mora da je. Živ, mrtav? Cilj, puff, kroz srce.

FELDWEBEL: Jesmo ga? Nismo? Dušu bih dao. Pucaj! Traži, budalo.

Strijelac jurne. Bubanj, pucnjevi, vjetar. Začas se vrati.

STRIJELAC: Pokorno javljam, na nišanu ništa. BjeGUNCA nema.

FELDWEBEL: Izmako caru. Ko bi ga znao? Da nije već tamo? Preko Save, u Beogradu. *Bubanj oštro. KliktaVO truba. Vjetar. Zatamnjenje.*

Prizor 4

Pano gostinjske sobe. Kosidolac, Gustl, stoje, ljuljaju se. Pjevaju u duetu: Tiha noć je, moje zlato spava...

Dižu čaše, kucaju se – nagnu. Ispiru hrapava grla.

KOSIDOLAC: Brinem za vas, čoveče mladi. Al piše na državi da je država! Svet se kreće, po propisu, oko iste osi. Uzdravlje!

GUSTL: Živjeli! Vi, ja i narodna država. Slavili još tisuć ljeta.

KOSIDOLAC: Čim trepnem lepo, levim okom, biće sve lako. Ama kad naredim, moj pesniče. Sve se odma poravna, udesno, kako treba.

GUSTL: Bit će, gospodine Kosidolče, kako trepnete. Zemlja, ravna do neba. Ja spašen, na drugoj obali. Samo da me pustite iz ćuze. Pa da znam kako sam. Sve mislim, nismo li, još malo, pa u raj?

KOSIDOLAC: Ne može. Nismo mi ovde bilo ko. Nego ja, prevashodno glava, jelte, prestoničke policije? A vi, mladi gospodine, moja cenjena stranka. Noć nam, jelte, nije tesna?

GUSTL: Mora da u životu, ispod žita, sve ide pod moraš. Ni tu, sitna greško, nitko me ništa ne pita.

KOSIDOLAC: Zavolećeš ti nas! A mi tebe. Ovamo ko onamo, lepo diše ispod kože grešna naša otadžbina. Mrko lice, štaćeš, pravi tek država. Jel ti nije, ko i meni, do bezbednosti ove kraljevine? E zašto, bolan, i sediš u apsu. Celishodno, za promenu.

GUSTL: Od mudre riječi sve sine. Uz blaženi smiješak, naučen sam već na vidik buturnice.

KOSIDOLAC: Čut, pesniče mladi, da ti iskusan kaže. Piješ sa mnom, hranim te džabe. Pevamo noću. Danju, šetaš mi baštom, poput sina. Tvoju poštu, ovom rukom, šaljem u tihu noć, sve do Griča gdje ti zlato sneva. Jel ti kod mene, da ne kažeš, idealno? A opet, sve po zakonu.

GUSTL: Ma, ko da sam kod kuće. I danju me muče ljudi noćni snovi.

KOSIDOLAC: E držaću te, dok mi s preka ne potvrde. Jesi ili nisi begunac vojni? Nesvršen đak? Pa ćeš, kod nas, u Velike škole?

GUSTL: Lako meni, dok me zakon voli. Umjesto mojih škakljivih ideala.

KOSIDOLAC: Neka, pesniče. Ko rado igra, kako drugi svira? Al da te ne traže rad nekog kriminala? Da nisi nedaj bože, špijun iz preka? Neću onda ja biti, jelte, odgovoran.

GUSTL: Em, stalno mi u glavi ono lijevo oko. Čim trepne, eto slobode.

KOSIDOLAC: Lepo da misliš na slobodu. Ama, kad te pustim, ostavi se odma pogane boeme. Beži, srećo, od zlosrećne pećine Dardanela!

GUSTL: Zasjeđa tamo, jelte, kafanska gerila? Izvodi neke čupave psine?

KOSIDOLAC: Teraj, momak, bube iz glave. Čuvaj zube, grizi na meko. Mani se, sinko, divljine! Škole lepo uči. Čujder, čaršiji se ne zameraj! Upamti, deder, šta si čuo.

GUSTL: Zar ću ikad, radi zvučnog roga, gastiti tihu voštanu svijeću?

KOSIDOLAC: Mirno, pesniče, putuj. Tamo do večite slave! Jednom, ako se sete, bićeš i ti mermerni spomenik velikanu.

(Pije.)

GUSTL: Ekselencijo, samo iza vas!

(Pije.)

Na kraju, slasti spasa pjevat će skupa s nama u nekom raj.

(Zagrlje se.)

KOSIDOLAC: Dušom, pesniče mladi, i ja sam stari pesnik.

GUSTL: Jel grešan ispod kože? Čak boem iz inata?

KOSIDOLAC: E javno ne smem. Bože, kakav skandal! Onamo, sve mora po zakonu.

Ovamo, tajno, dok lumpamo noću, sve se lepo slaže.

GUSTL: Uđoh u slobodu, izgleda na prava vrata.

KOSIDOLAC: Lepa srca, u sitne sate, tiho se, tiho, voistinu (*Dižu čaše.*) zlate. Levaj u grlo. Jačaj koren glasu. *Zagrljeni zapjevaju: Tiha noć je ... Zatamnjenje.*

Prizor 5

Pano Dardanela. Noć, dim, cilik gusala. Boemsko društvo uz svijećnjake oko stola. Svatko se smije na svoj način.

ČIČA KOMENDIJA: Šta ste u smehu, pobogu, stali? Niko se ne nada spasu.

GAZDA SREMAC (*puši čibuk*): Neko već reče, čiča Ilijo, dežurna Komendijo.

ČIČA KOMENDIJA: Šta ti reko, gazda Sremče, niko živ ne poreko.

LEPI NUŠA (*suče brk*): Fali nam ovdje glavni šeret. Nema Gustavsona.

BELI GLIŠA (*smijulji se*): Ama svira, lepi Nušo. Nušo Gustl mesto u pozorišnom orhestru. Gudi tamo svako božije veče.

LEPI NUŠA: Ja mislio, crni Milovane. Nas dva mu našla, beli Glišo, tamni prestô ispod svetle scene.

RADOJICA (*nakrivi šešir*): Čim dođe, gladan će do sita na nečiji džep da navali. Taman, skupa ćemo. Krule mi creva.

GAZDA SREMAC (*puhne dim*): E noćas, da znaš, Radojice, makar pala ova Dardanela, ja vam platit neću.

ČIČA KOMENDIJA: Šta čujem? Ko zadušnu sveću već gasi za nama?

VESELI JANKO (*šakom po stolu*): U zadnje vreme, Gustl Matoš ne gleda me u lice. Kažu, kritiku piše o mom romanu. Nešto mi tu ne kandiše.

ČIČA KOMENDIJA: Nemoj, mrki Veselinoviću. Pravo kako diše, lepo piše čovek. Celom dušom. Pa još, usto, zdravim umom.

VESELI JANKO (*lupka po stolu*): Na belu vranu smrdi mi tu nešto.

RADOJICA: Ajde, vredni čoveče. Nije tvoj roman besni *Hajduk Stanko*, sveta gora za izlišnu dramu. Budi šta jesi, naš Veseli Janko.

Smijeh za stolom. Iz sjene – Gustl. Maše šeširo, nosi cello. Veseli Janko ustaje. Gleda ga bez riječi. Šuteći – odlazi.

ČIČA KOMENDIJA (*zavidla šubarom*): Tresni svete, jel biće prasak? Da letimo svi kojekuda. Nego šta, smešna slika jave? Boemski brk na bledom licu jarčevu svirku ko fitilj pali.

Gustl, oštro, gudalom preko struna. Con brio violine, pastiš ciganske rapsodije. Muklo, ritam bubnja. Grčevito cello. Figure oko stola – ustaju. Plesne geste.

JARČEV SONG

- GUSTL: Svijet je širok, svijet je lud,
tako je mali – krov mu fali,
ma selio ti – dokle – kud?
Veselom nebu oduvijek svira,
jarac muzikant, boem, parijski.
Čim zasvira, ko iz bistrog vira,
zagusti srcu zvjezdana sanjarija.
- SVI: O Jarče bože, tvoj smešak može
tešku zemlju podić u visine.
Glazba nas, dušo, preporuča.
Sunce se hvali, kad nam sine.
Mesec sve vadi iz beznađa.
Sa dna srca, za spas satira –
Jarčev smešak, ko iz kobnog vira,
do Dana sudnjeg boemi svira.
- GUSTL: Zlatna arijo! O zemljo Ikarijo!
Nikad grijeh, taj Jarčev smijeh
u srcu, u glasu, nalik je spasu.
Vedro je nebo, svijet je lud.
Tako je mali – krov mu fali.
Ma selio ti – tko zna kud?

Glazba okonča sordinom cella. Cilik gusala muklo traje. Sve figure sjede uz voštanicu, oko stola.

ČIČA KOMENDIJA: Ispovedi, Gustavsone, ako pitat smem. Zašto si prognan među nas, grički mesijo? I šta ti ono jarčeva kazna?

GUSTL: Nisam od jučer, amice, ni večero ni ručo. A opet noć. Naruči jagnje gospodnje, da se peče! I šapnut ću ti tajnu.

RADOJICA: Jel onu? Zadnje na svetu može da bude svako profano veče.

GAZDA SREMAC: Vo imja svjatago duha, platiću i noćas. Poručujmo, raspikuće, smesta. *(Odbrojava srebrnjake na stol.)*

ČIČA KOMENDIJA *(maše)*: Nosi, gazdo od Dardanela, poslednju večeru za sve. Točno u ponoć ovde da se puši od zemnih jela svaka fela.

LEPI NUŠA: Nahrani, Gospode, gladne. Spasi mršave mesije iz mašte.

RADOJICA, BELI GLIŠA: I nasmeši tašte apostole.

GAZDA SREMAC: Samo da nam procveta jarčeva gozba smeha.

GUSTL: Netko bi vječno komad kruha. Netko zdjele duha, ruža, karnevala. Život je, eto, epopeja! Glavna rasprava raznih ukusa.

ČIČA KOMENDIJA: Ode nam, Gustl, ode. Pod jaram posnog artizma.

GUSTL: Naš ukus samo fini dojam bira. Al o glavi rade ti Muze.

LEPI NUŠA: Za sitne pare, štaćeš, kuluče lepe duže.

GUSTL: Zar iza karnevala dolaze uvijek guste korizme?

BELI GLIŠA, GAZDA SREMAC: Uzasve, šta si navalio toliko da budeš veliko ime?

GUSTL: Tek tako. Bar trošim glavne geste, za ljubav ideala. Godine lete hitno, ko kratke minute. Da nema vrućeg feljtona, sledih se na hladnom vjetru. Rajski po meni puše. Baš kao doma. Na vječnom gričkom propuhu.

RADOJICA: Nemoj da žališ. Boema ne ide bez kataklizme. Voleo bi da te silan život manje boli. A zakone sveta, ko da menja?

ČIČA KOMENDIJA: Uzima meru svemu, bankar, đeneral, ministar.

LEPI NUŠA: Vonja čovek, oštro, po pečenju.

GUSTL (*gesta u tminu*): Donese na ražnju, iz nedužnih stada, pečenog Jarca boga! Uz to pusta vina, kô od samih sjenki.

GAZDA SREMAC: Sad će da padne terevenka. Ama ko živ, ko mrtav.

RADOJICA: Svakog trena uvek isto. Čovek zuri sebi tačno u pupak.

BELI GLIŠA: Dašta. Za zver u šumi glođe se svet, vo veki vekova.

GUSTL: Ai živi gladni Jarac, ko veselo čudo, bježi iz smrtne kože. Kroz sito i rešeto, bogòvski, skače sam sebi u usta.

ČIČA KOMENDIJA: Vječnaja pamjat, Gustavsonne. Posveti, skitski sine, grešna naša lica iz tamnih Dardanela! Prošo si kod nas, proroče veliki Jarčeve škole. Vedri bože, pomiluj tože, raba svojego, čiča Iliju Komendiju, i ostale proroke po imenu...

RADOJICA: Besmrtno, negde tamo u noći, tuli tužna, zver.

Smijeh za stolom. Kroz cilik gusala, muklo, zavijanje psa. Pojava Veselog Janka. Kruži scenom, maše novinama. Smijeh zamre. Društvo kao poliveno ustaje od stola, raštrka se.

GAZDA SREMAC: Videste besnog Veselinovića? Koga mrko zove na megdan?

LEPI NUŠA: Mnogo je ljut. Ko jarčev rog. Da nije veselju konac?

RADOJICA: Šta ono s novinama duva? Pogasiće sveće.

ČIČA KOMENDIJA: Ode u ništa gozba smeha. Opusteće bez nas pasja noć.

BELI GLIŠA: Avaj, načuo sam svašta.

(Šapće na uho Sremcu.)

GAZDA SREMAC: Jel, prasnuće, do zla boga? Nestajmo onda što pre.

Cilik dardanelskih gusala. Muklo tuli pas. Jedan po jedan, nestaju u mraku. Namršteni Veseli Janko gužva novine.

ČIČA KOMENDIJA: Smej se, grimaso. Kad baš prasne, mudre glave odma vešto se razidu. *(Odlazi.)*

VESELI JANKO (*ravna novine*): Besno eto, crno na belo, moćne dnevne i noćne novine! Teško onom na kog zverski zalaju. Ima da ga nema na gustom Balkanu! *(Odlazi.)*

GUSTL (*pođe*): Šuti, nijema gesto. Čud je ljudska obično baš čudna.

Odlazi. Muklo bubanj. Škura scena. Iskrnsne kolporter.

KOLPORTER (*vitla novinama*): Ponoćni VENAC BOEME. Pustolov izgubio važno mesto u pozorišnom orhestru! Jutarnji MALI ŽURNAL. Počeo bojkot uskoka iz preka! Podnevni GLASNIK ČARŠIJE. Prečanski ajduk protiv lepe reči naše! Poslednje vesti. Gustlu Matošu prisela glavna uloga! Veseli Janko preti! Ko će koga prebiti?

Baca novine uvis. Zavrti se, nestaje. Novine padaju. Mrak.

Prizor 6

Pano, starobeogradska ulica. Vidik kaldrme. Zviždi košava. Violoncello, prigušeno, grčevita fuga. Figure zebu na vjetru.

VESELI JANKO: Odsviro ti, onako bratski, gadne note.

GUSTL (*francuska kapa, šal*): Tu si, Janko, u srcu. Al istina je veći brat. Pravedno vagnuh, još i blago. Loš ti roman.

ČIČA KOMENDIJA: Koja će pamet solomonska da deli vetar kod pravdaša?

VESELI JANKO: U zao čas, pasji me ujede, begunče iz preka. Ko da ne vrisne? E pogodi nas u živac. Pišu pravo sve novine.

GUSTL: Licem gledamo se u lice. Ko koga ljuće ujeda? Zamjerih se, gle, boemi. A čaršiji još i više. Sve mi biblijski zatvara vrata. Dirnuh, zar u sveto pismo, braćo farizeji?

ČIČA KOMENDIJA: Bože Jarče, iže jesi. Sad pritislo te uza zid. Komendijo na nebesi! Zemni stvore, nemaš kud.

VESELI JANKO: Ne igravimo dečije žmurke. Preživismo tursku silu. Ne bi nas bilo, ni za lek, bez hajdučke legende. Jel ti jasno?

ČIČA KOMENDIJA: Ta hajduk, da znaš, spas je naš. Legendo, svetinjo, zapovedaj. Veži grešnika! Raspi ga, svetino.

GUSTL: Čitam, kob sa dlana. Radi hajdučkih pređa, svi mi okreću leđa. Ledenjak čemu plovi, među nama? Za dobar roman, ipak, treba dara.

ČIČA KOMENDIJA: Reko ja, grički mesijo. Ne mudruj kod nas preko mere.

VESELI JANKO: Gustave, brate, nezahvalni jade. Plako bih od besa! Ma pustolov, nedoučen đak, da mi seče kožu? A svuko s mene tolike kapute, da opet zebe, pa zebe.

(Pođe.)

Eh, za večere silne, kolike džeparce, eto mi crna plata. Videćemo još! Ko to dara ima, a ko nema...

Odlazi. Prigušeno, sordina cella. Zviždukanje košave.

ČIČA KOMENDIJA: Kome pravo, kome krivo. Dok se afera ne zaboravi, nema ti ovde leba. Teško mi, Gustave lavljeg srca. Al beži odavde.

GUSTL: U rajskoj sjeni, zlatni glumče, dijelili smo četiri limena ljeta. Okupalo nas dobro i zlo.

ČIČA KOMENDIJA: Nismo od lane, sine vetra. Od zemlje do zemlje, nikom daleko! A naše duše čak bi izvan sveta. Pa, gde ćeš?

GUSTL: Kući mogu tek u snu. Divno ljubim svoju majku. Kobnu majku zemlju. Zlatnu glavu, himeru u zraku! Malu moju gričku Dragicu de Sades. Duša, svejedno, gori. Radi čuda, nadam se u nemoguće.

ČIČA KOMENDIJA: Da nećeš uskim putem, odavde do zvezda?

GUSTL: Odoh, do kraja ideala. U blistavi Pariz.

ČIČA KOMENDIJA: Dušo setna, večiti begunče. Vedra gesta nek te leči. Svaki život sneva o svome Parizu. Ko vesela zver o sjajnom plenu.

Sordina cella. Prigušeno košava. Iz sjenke, Radojica.

RADOJICA: Selimo, jelte, sa Balkana? Pravo u Paris, Gustave grički? Suvu ribu vučeš iz bubnja, na toj lutriji.

GUSTL: A što ne premiju? Sanja srce u Parizu. Da sazna, što svijetu radi mozak? Da kuša oštar okus metropole muza. Da čuje pjev labuda u kobi pečalbara. Da vidi gusti grad. Da poljubi modro pariško nebo i uđe u kuće, lica, krinke, povorke osjetljivih duša. Sad ili nikad hoću svijeta, svijeta.

RADOJICA: Stradaš, ama svuda, sred vajne zemlje Stradije.

ČIČA KOMENDIJA: Pismo prozirne kože. Samo nemoj onde opet u boemu.

GUSTL: Piše u knjizi spasa. Nikad, nigdje, divnije poeme! Za nas parije, fantaste, proletere duha, tamo u Parizu lista zlatno stablo.

RADOJICA: Zagrist da nećeš u rajsko voće? Svugde ti na kratko oroče staru kurvu, fantaziju.

GUSTL: Što nije stvar sunca i sjene? Čudo, kob, ljepota. Pola života, pola smrti? Zlatna avantura. Sjaj puta. Ma hoću van iz kobne vreće! Nemir me nosi u daljine. Zadnja nado posljednjih esteta! Smirit ću se u Parizu, šećući uz Seinu.

ČIČA KOMENDIJA: Zaboga, proroče, zbogom! Putuj na gola brda sreće. Vidi lepo. Šta ima nova u satirskom svetu?

RADOJICA (*pođe*): Pa piši, piši iz Pariza. Brzo nam javi. Kako se ono, u Luvru, trpkoo smeši Mona Liza? (*Odlazi.*)

ČIČA KOMENDIJA: Porasti usput u visine. Listaj, šumi na vetru. (*Pođe.*)

Beži, hitno, do novih proleća. (*Maše, odlazi.*)

Sordina violoncella. Prigušeno košava. Gustl usred scene. Koso u kutu, blijeda obrazina, tamna figura Sjenomòre.

KRATKA HIMNA JABLANU

GUSTL: O niska zemljo gdje jad vreba,
gdje bijeda sklapa oči tmaste,
sa dna tvoga, uvis, jablan raste.
Vrškom – tako blizu neba.
Ništa ne gubi, nada se svemu.
Šumi mu lišće. Vjetar sve nosi.
Mrsi u kosi – sunce i sjenu.

SJENOMÒRA: U noć ili jutro, u dan ili san,
penje se jablan što ti obeća
zlatno lišće – staviti na dlan?
Moje si Lice, tvoja sam Sjena.
Šumi krajolik krajem stoljeća.
Putujmo skupa kroz vremena.

GUSTL: Daljino, daljino rajskog nemira,
Ljeta su, zime, jeseni, proljeća.
Jablan mi lista usred svemira.
Lišće mi šumi na kraju stoljeća.
Sanja u šetnji kroz čarobni vrt.

SJENOMÒRA: Tvom snu je ime kratko ko smrt.
Moje si Lice, tvoja sam Sjena.
Lišće što pada na zimu podsjeća.
Putujmo skupa kroz vremena.
Šumi krajolik, krajem stoljeća.

Violoncello okonča. Huk i zvižduk vlaka. Zatamnjenje.

Prizor 7

Jeka fanfara, pastiš cancana. Pano, mostovi Seine, obris Eiffelova tornja. Noć, plinske lampe. Apaške sjene. Midinete mame.

GUSTL (*dolazi, stane*): Stoljeće novo, a stvari stare. Izlaže sretan svijet, u sjanom Parizu, svoje čari. Tu si, dušo nagla! Jedva. Pa kako? Ne sumnjam, još samo korak, dva dijeli nas okrutno od raja.

SJENOMÒRA (*nagla pojava*): Nije daleko, odavde, do Hada. Kwartiri boeme, sumnjivi hoteli. Jeftini šantani, sitne kavane. Kratki lumperaji, tmurni bordeli. Mizerija, samoća, slučajno društvo. Polusvijet mutan. Potkrovlja, pa jad, gladni snovi crno-bijeli. Trema u grlu. Sjena uz Seinu. Slikovito, ah, sve te kvari.

(*Nestaje.*)

Pastiš cancana, oštro. Apaši kruže. Midinete nude.

BURNA LILY: Jes' mi neki gurman, znalac? Ja sam Lily. Baš mi fališ.

CRNA OFELIJA: Srce moje, stani u red. Zovni me samo, Crna Ofelijo.

BURNA LILY: Dođi, mili, tvoja Lily burno diše. Zagrlj me, tu, u sjeni.

CRNA OFELIJA: Ho'š li divno, eksplozivno? Požuri na kratak spoj.

GUSTL: Drage moje, kad bi znale. Neznana sam pjesnik, al puno više patnik. Iz dubina spleena, ja vam vadim kristal ideala.

BURNA LILY: Što neb'ti sve za lovnu dalu? Može, em ti, boca spleena. Il rađe bure ideala?
(*Zavrtil se kao zvrk, pod rukom apaša.*)

SRETNI CHARLIE: Da ti gukne Sretni Charlie? Mala košta jedva zlatnik. Gulamferu, ho'š li popust? Glavna je u brzom plovu.

CRNA OFELIJA: Kušaj, amo, okus sreće. Em na dlaku jes' mi broj.

LUDI PIERRE (*okreće je oko pasa*): Ludi Pierre baš koku nudi. Vedri svate, digni rep. Ho'š li, ne'š li, promet žuri.

GUSTL: Nisam ni Apaš, ni noćna midineta. Al hoću zato časak mira, da malo uz Seinu rajski flaniram.

LUDI PIERRE (*vadi nož, kruži*): Goni, some. Lovu na sunce. Il trk u mrak.

SRETNI CHARLIE (*kruži, vadi nož*): O là là. Tupim ti, oštrim, put za raj.

GUSTL: Loše po grlo, stari vic. Ta crna misa nije vam trik?

BURNA LILY (*uperi pištolj*): Zvoni po sreću. Grub ti ton. Živ, il mrtav, leti u vreću. Pa u kanal toni, košto nam je običaj.

CRNA OFELIJA (*maše vrećom*): Veselo, ajde, c'est la vie. Zapleši s nama po apaški. *Pastiš cancana, oštro. Figure u plesu, zgrabi-kako-možeš.*

POKLONI SE, POČNI PLES

LUDI PIERRE: Delijo kreni, jesil'sa žara – da nisi mućak? Hvata me bijes. Ma jes' mi šaka pepela i gara. Sad pokloni se, počni ples.

SRETNI CHARLIE: Sijeva mi nož, rajski je zrak. Em žderi some ponoćni mrak. Razbit će te urnebes. Ded, pokloni se, počni ples.

GUSTL: Krasno titra, uz mrka lica, o kako vedra seinska tmica. Kakav ples? Koji vam je bijes? Hej ptico sreće, bjež iz vreće.

BURNA LILY: Sad dolazi – okus sreće. Znaj da sam oštra kao zmaj. Slistit će te samokres. Klanjaj mi se, pleši ples.

CRNA OFELIJA: Poljubi nebo, tresi o tlo. Sijeva raj iz mračne vreće. Ded pokloni se, pleši ples. Sad udara zemljotres.

Kroz pastiš cancana, resko, zviždaljke. Apaši i midinete bježe. Iz kuta, plesnim korakom, žandari.

GUSTL: Kasnoj uri baš se žuri. Ah, Pariz je strašna šala. O là là, ni noću sigurna od svojih žandara.

PRVI ŽANDAR (*puhne u zviždaljku*): Mon Dieu! Noćas smo dobre volje.

DRUGI ŽANDAR (*otpuhne*): Noćas baš i ne, kolega. No sutra bit će bolje.

PRVI ŽANDAR: Hehe, camarade. C'est vrai. Što ne, kimni glavom.

DRUGI ŽANDAR: Haha, kolega. Smatraj sve ko vic u malom. (*Zazviždi.*)

PRVI ŽANDAR (*zazviždi*): Camarade, nastavi rolu. O là là. Dalje, u noćnu patrolu. *Odlaze, plesnim korakom. Zaglušno pastiš cancana. Tamni.*

Prizor 8

Pano, Place de Notre-Dame. Tuče podne sa zvonika.

Gustl, stopu po stopu, mjeri pred sobom svoju kratku sjenku.

Koso u kutu, tamna spodoba, blijedo lice Sjenomòra.

GUSTL: Znači, kratka, ništa dulja od mene? Sitnica, ja i moja sjenka. Zašto na veliko zvone?

SJENOMÒRA: Izbija podne sa katedrale Nebeske Gospe. Čašu mlijeka ručao si jučer. A sutra, više zraka nego danas? Gledamo se sve češće, kao stari znanci. Ah, prkosno si živ.

GUSTL: Da kriknem, noćna krinko? Gdje je moje mjesto pod suncem?

SJENOMÒRA: Tu, sa mnom, gdje stojiš. Na licu mjesta ostvaruješ ideale. Čarobna boemo! Nemaš li kruha, najedi se kolača.

GUSTL: Plavi svemir, jasno, puca u glavi. Sanjam rasulo sna. Da ovo nije stvarna slika? *Posljednji otkucaji sa zvonika. Pojava arciboemske figure: štap, rukavice, naočale, izgled šarene svrake. Čita novine.*

SJENOMÒRA: Strši to perje. Evo ti društva, mrđavo riđokoso strašilo. Uskrsli Lazar vratio se, gle, u Babilon na Seini.

GUSTL (*maše, Lazar uporno lista novine*): Živ si, Lazare? Bravo, luda ptico, Ahasveru iz mučnog poljskog geta. Umro nisi u Italiji, kako si kanio? Ne htjede ti kosti zemlja, gdje limuni cvatu?

SJENOMÒRA: Prepao ga preuski lijes. Uz staru kožu, na pazar je donio novu fatalnu poemu. Ime joj, ČAROBNI GROB. Hahaha.

(Glas ode u jeku, nestane u smijehu. Figura iščezne.)

GUSTL: Ulazi Lazar u modu. Pravi si reklamu. Lovi na anarhizam, peca na simbolizam. Traže ga saloni Pariza, dižu u zrak luftbaloni.

(Prilazi Lazaru.)

Možda mi, za pučki ručak, posudi koji zvonki buržujski franak?

(Podiže šešir.)

Čestitam na uskrsnuću! Divan vam izgled, mon ami.

USKRSKI LAZAR (*klanja se*): Bon jour, Matòz. Kako vam se život sviđa?

GUSTL: Pa, viđamo se. Kažu, baš u Parizu, donosi spas. No cvate svuda ko smrznuta epopeja. Sastoji se, kô i mi, od trica. Lovimo se skupa. Na licu nam, iz dana u dan, noćne krinke. Piša mi, slavni život, u satirski san.

USKRSKI LAZAR: O cher Güstl. Dan je svaki tako lijep. A mori glad, u raju sanja. Pariz, stari jarac, smije se i ubija.

GUSTL: Do kosti dere, Obećani grad. Oponašam život. Originalan bih bio. Ko stjenica paradoksi me žderu. Nemam kredita, ni reklame, slabe mi veze, sretni Lazare.

USKRSLI LAZAR: Pur et simple, gubiš na pariškom ruletu? Zar svaki bog od tebe se skriva?

GUSTL: Čisto i prosto, račun ne štima. Vidjeh, zaboga, tu Mona Lizu. Drven joj osmijeh. Moj spleen poslah, više puta, smrti na analize. Kavalirski ne osvojih ni stopu ideala.

USKRSLI LAZAR: Nije ti slatka aroma Pariza? Neke vješte dame, čujem, rado se s tobom tobož srame. I stvari se, jelte, u šah-mat slažu? Ni tamo, kod kuće, ništa novo?

GUSTL: Lazare, bratska dušo, živimo iz poljačkog geta. Lijepo li ori, poloneza! Može i karmanjola. Zašto ne marseljeza? Doma se trude. Dižu mi moral na nulu, sve nižu. Kod kuće, carski, sve drže u ruci gospon Glupan i gospoda Hulje. A mi smo bjegunci.

USKRSLI LAZAR: Ješće Poljska nje zginjela, dok mi živimo. Sveta zemlja, mluviš, u mom srcu. Al vrag se s nama kladi. Domaće pero ne možeš li ostat, onda se pofrancuzi. Važi?

GUSTL: Moglo bi lako, da nema zlatnog crva tuge. Čeznem, očajno, za starim kobnim Gričem. Otkad me nema pod suncem moje lude, čudne, opojne Jurjevske ulice?

USKRSLI LAZAR: Oh, kućna bajko. Legendo iz praznog džepa! Pauvre Matòz. Spomeneš se često? Tko tuguje za tobom, bjegunče?

GUSTL: Tek ljubav hoće da me spasi. Pečem srce na tihoj vatri. Kroz pariški dim tražim sitnu zvijezdu, Kroaciju. Pita me moja muka. Što radiš, Dragice de Sades, ljuveni idealu?

USKRSLI LAZAR: Uzdišeš za njom, dok šala raste. Pusti iz sebe romansu kasne suze. Stavi krinku, sakrij srce, reci neko sasvim drugo ime. Djevojčici davnoj da nisi bio tek igračka?

Citra, sjetno karnevalski. Melodiju preuzme cello, uz klavir.

DJEVOJČICI MJESTO IGRAČKE

GUSTL: Ljerko, srce moje, ti si lutka mala,
(*geste*) pa ne slutiš smisla žalosnih soneta.
Kesteni pred kućom duhu tvom su meta.
Još je deset karnevala, do tvog bala.

(*tihi smijeh*) Ti se čudiš, dušo. Smijati si se stala
mojoj ludoj priči. Tvoja duša sveta
još ne sluti, kako grle zrela ljeta.
Gledaš me bijelo. Misliš, to je šala.
Al doći će veče kad ćeš ko Elvira,
Don Huana sita i lažnih kavalira,
sjetiti se, sjetno, nježne ove strofe.

Moje će ti ime šapnut tužna maza.
A u modrom oku jecati će suza,
kô za mrtvim clownom, iza katastrofe.

Glazba, tiha, srebrni djevojački smijeh – zamru.

USKRSLI LAZAR: Narasla je mala, zlatna lutka. A ti, što vidim? Ta ispada ti kosa. Čelaviš, mršaviš, grbiš se od nade? Ostario si naglo. Tvoj demon vjerno čeka? Ili samo muči?

GUSTL: Labuđa ljubav, sunca mi, traje dovijeka. Jednoga dana, tko zna kada, čeka me konačno svadba s idealom.

USKRSLI LAZAR: Pardon, cher Güstl. Vrijeme sumnja u vječnost. Proza nam upada u pjesmu. Da te ne trese mukotrpna trema?

GUSTL (*ruka na glju*): Snivam čarobnu poemu. Zove se MÒRA. Ludo je pjeva kob monotona. Bježim od uloge, vraćam se igri. Glumim pelivansku dramu žreca proroka, šamana! Olovna Sjena, sablast stare hiže, tuče mi kontru na kontru. I to je sve. (*Teško diše.*) U tom srcu suha vječnost.

USKRSLI LAZAR: Diši, čovječe, diši. Nismo došli umrijet u Parizu.

GUSTL (*drži se za vrat*): Himeru, sfingo, kô da se slijep vrtim oko tamnog sunca. Dokle smo došli u šetnji kroz Getsemanski vrt? Vidim kroz posljednji veo. Varko, ljubavi, iluzijo, zar imaš leden pogled Meduze?

USKRSLI LAZAR: Vrisni, do zvijezda. Taj Babilon ne vrijedi života! Previše blaženstva još ima na svijetu.

GUSTL (*ruke stežu glavu*): Gusta, oštra Mòro. Sâm sebe mučim. Ne znam izlaz iz svega. Pasji život vodi pariška glorijska. Vrve, tim grobljem, stada nomada! Koliko babilonske sjene.

USKRSLI LAZAR: Diši, duboko. Boema nije grob! Poželi magično uskrsnuće.

GUSTL (*odahne*): Iselio bih najrađe u Ameriku. Ko Kolumbo iz balade bez nade. Plodno sjeme, ovom rukom, sijao bih rado u crnu zemlju. Posudi mi, dobri Lazare, za putnu kartu.

USKRSLI LAZAR: Nemam ni franak previše, da ti dam. Bolje, nadaj se čudu! Skupi u sjajnu epopeju svaki dah. Tek gladan maštaš genijalno! Nosi samo i dalje tanku kožu na pazar.

GUSTL: Da kucam do zadnjeg daha na rajске dveri? O trube, bubnjevi, anđeli Sudnjeg dana. Dajte mi sretan zvjerski smiješak!

USKRSLI LAZAR: Gladi, cher Matòz, meko perje. Paris ti želi nedužno, dobar dan! I najljepši jarčev san na svijetu.

GUSTL (*pođe*): Imaš pravo, Uskrsli Lazare. Idemo dalje. Sanjat ću usput, idealno, gladnu starisku poemu. Do kraja svijeta, od srca, ostaj mi zdravo.

Odlazi. Uskrsli Lazar odahne. Izbija sat. Tamni.

Prizor 9

Pano Bulonjske šume. Cvrkut ptica. Klupa. Gustl sjedi. Čita FIGARO. Pastiš šantanske melodije. Kicoška pojava, Rouveyre u pratnji dama, koje kikoću pod suncobranom.

ROUVEYRE: Sinem, kad spazim drago lice. Što sanjaš, proročka dušo? Cher Gustàve, ostavljam ti vjerno moje ljubavnice.

Vesele dame vrte suncobrane. Pogledavaju se, kikoću.

GUSTL (*ustaje*): Uz vedru gestu, zar obje ujedno? Merçi, mon ami Rouveyre. Najbolši si mi, zna se, prijatelj. Em, nisam nekak u formi! Ne bi, drage volje, krasne mlade dame k sebi zel.

ROUVEYRE: Tiens, tiens, Gustàve. Tiše da te male zvijeri ne čuju. Mais, l'amour fait bien. O, ta plava Violette! O, ta crna Jeanette! Ma luda ljubav razna čuda čini. Čuvaj dobro i prvu, i drugu.

Zagrljene dame kikoću pod suncobranom. Tiho, šantanski pastiš.

GUSTL: Ak baš moram, mon ami, zveri bum mazil. Zasad, još ih samo uzmi. Doći ću do njih, u tvoj stan. Al naredi im sušno doba. I posudi mi, kišobran.

(Nasmijane dame, prstima mu šalju poljupce.)

ROUVEYRE: Ne mari, drž samo ključ u bravi. Ostaj s njima, dok me nema. Svake noći kupuj im cvijeće. Svježe, molim! Da se kože od peludi ježe. Nađi svakoj pravo mjesto. Nježno im uzmi točan kraj.

VIOLETTE (*kroz smijeh*): Sad smo tvoje. Možda oporučno?

JEANETTE (*kroz smijeh*): Eh, sve tu štima, cher ami.

Oštro, šantanski pastiš. Rouveyre zapleše. Dame skupa s njim.

EH, SVE TU ŠTIMA

ROUVEYRE: Srce je vatra, čudna slikarija,
nebo i ponor, podzemna Ikarija.
Zar nije naglo jasno svima?
Eh, mon ami, pa sve tu štima.

VIOLETTE: Zagrli nas – bit će slavno.
Nek ljubav vlada ravnopravno.
Svaka k srcu, hop, te prima.
Uh, cher ami, ma sve tu štima.

JEANETTE: Nek vatra plane, šašava, luda.
Poljubi nas, dragi, ah, bilo kuda.
Dok sunce gori, dok nas ima –
o, srce moje, ta sve tu štima.

ROUVEYRE: Ma, sve do boli – daj ih voli.
A ja, na Jug sad cugam ravno.
Liječit pluća – od Pariza,
apsinta, bluda, analiza.

Rajsko je sunce najbolja kura.
A život? Sjena. Karikatura.

VIOLETTE, Glavno da se ljubav vodi –
JEANETTE: nježno, pa ludo, na slobodi.
Gle, ko morska oseka i plima –
cher ami, ah, sve tu štima.

Šantanski pastiš stišano traje. Vesele dame kikoću.

GUSTL: Na prvi pogled, baš mi jasno. Idila vedra! Bit će krasno.

ROUYEYRE: Troši ih revno, svakodnevno. Proslavi se, cher Gustàve.

(Pođe.)

Au revoir! Sve najbolje. Uz moj rajski kalambür.

VIOLETTE, JEANETTE *(odlaze, mašu, kikoću pod suncobranom)*: Potrči, ulovi nas!
Ne pogriješi kućni broj.

Nestaju sa scene, skupa s jekom šantanske melodije.

GUSTL: Amen na amen, Babilone! Zvijeri tvoje penju mi se preko glave. Boemo zlatna, satirska grozo. Nek zabruje zvona! Dosta, pariške slave.

Prigušeno zvona. Tamni.

P r i z o r 10

Pano Slavoluka Pobjede. Scena pod suncem: Gustl, došeta – izbor boema, malo šminke dandyja. Iz kuta, sličnog izgleda, nagle pojave: Rutavec, Robiček. Pastiš cancana prasne, jenja.

RUTAVEC: Živjeli, Gustl! Si je našel mesta v cugi? Jarčev kalambur, ak ga znaš.
Francùski ključ, bez veze.

ROBIČEK: Bok, stari moj. Se živ sunča, negdi na Jugu, prijatelj Rouveyre? Slikar preciozni, se znaš koj.

GUSTL: Oho, Rutavec! Robiček! Zdravo, dečki, bok. Tu ste, oštro u Parizu? Lepi moji muzikaši s Griča, što se tiče spasa i kobi dugo si, dugo, nismo bili ovak blizu.

Tresu si ruke, drmaju ramenima. Prigušeno, pastiš cancana.

RUTAVEC: Drmamo se rutavo, ko medvedi kaj ih cucki okòlo teraju.

ROBIČEK: Jesmo, bomeš, na grand turneji. Ko blažene duše v blaženo doba.

GUSTL: Malo ste na putu oko sveta? S puno vatre, prek dima, nadate se sreći? Ni vam u Parizu, kak se priča.

ROBIČEK: Došli smo delati karijeru. Tak, kak se šika.

GUSTL: Živi tu boema, kakti na rate. Čudo ili smrt drži za nas, tam v grobu, glavnu banku.

RUTAVEC: Je, Robiček si svejedno po svetu ròbi. Oplindra, ko i doma, gdi kaj more.

Viš, kak blista! Čoveka z nas dela garderoba.

ROBIČEK: Sviramo nobl. Stekli smo finu reputaciju. Se razme, kak salonski muzikaši za elitnu publiku.

RUTAVEC: Zasad, ispod lûka slave, svirka nam se čuje uglavnom iz šantana. A gdi je, Gustl, tvoje glazbalo?

(*Šantanski pastiš, cello.*)

GUSTL: Trga me v ruki, nemrem više svirat. Prodal sam inštrumènt. Violoncello bu gudilo v meni, znam, do Sudnjega dana. Al ne bum tu dugo zdržal. Grize za grlo pariška boema. Idem doma, makar pješke.

(*Muklo, sordina violoncella.*)

ROBIČEK (*prigušeno bubanj, truba*): Starši si nekak. Preveć dobro ti ide? (*Savija šaku u trubu.*) Pod Slavolukom, s trubom od lima, gledamo uvis. Vedro, u lice Pobjedi.

GUSTL: Lepo smo se snašli, dečki. Da nemremo lepše. Nekak vraški.

RUTAVEC: Kam ti se, Gustl, k vragu, tak žuri? Doma ne smeš, i kad bi htel.

GUSTL: Nabrala se opet četiri gladna, biblijska ljeta. Selim iz kobnog Babilona. Tak mi piše u knjigi spasa.

ROBIČEK: Drže te doma, bez milosti, na spisku. Carski cijene glavu bjegunca. Pa uz to, bilo kod kuće vrlo vruće.

RUTAVEC: Sigurno si čital, Gustl, sve vražje novine?

GUSTL: Kak ne, i pisal sam u Parizu crvena pisma iz Hrvatske. Nek pamti carstvo, devetstodrug, devetstotreću godinu, po našem Jarcu gospodinu! Kožu domaću, na bubnju. Golgòtski krik, iz dubina.

Prigušeno, disonantno, zvona, bubanj, jurišna truba. Sinkopa melodije Lijepe naše. Mukli noćni, pasji urlik, do jecaja.

RUTAVEC: Pak se digla doma kakti pučka buna.

GUSTL: Takve ni bilo oko Matije Gupca, njegove trnove krune i krvavog rupca.

ROBIČEK: Sa svih strana zvonila zvona. Rušil narod Khuena-bana.

RUTAVEC: Pucali, vješali, punili tamnice. Gusto otišli mrtvi.

GUSTL: Palo po nama doba bure, vriska. Lovila čižma, viša sila, hajka. Trubilo, bubnjalo, gazilo, prek lepe naše kućne kaše.

RUTAVEC: Sjeno, pokloni se sjeni. Još jemput žrtve, a lađe tonu.

ROBIČEK: Znova to srce drže na ledu. Al znutra gori.

Mukla tonska pratnja utihne – olovno, monotono, zvukom zvona.

GUSTL: Bilo ognja. Sad, samo dim. Navek galama, pak tišina.

RUTAVEC: Stranke domaće, vječna kućna svađa. Tko da se u gužvi snađe?

ROBIČEK: Carstvo jaši na belom konju. Niz crnu vodu ode sloboda.

GUSTL: Kak doma, tak na svetu! Najgorše je to naše beznađe.

Oštro, tuš limene glazbe. Muklo bubanj. Dojure panhelenisti.

PANHELENIST 1 (*truba*): Visoko nek leti Grčka, mi je budimo!

PANHELENIST 2: Zadnja je nada, Velika Helada! Svi, na panhelenski zbor.

PANHELENIST 3 (*bubanj*): Osvetimo Atenu! Dižimo novu Spartu!

PANHELENIST 4: Evo, ključ za svjetsku krizu. Panhelensko čudo u Parizu!

GUSTL: Kakva moda, mozgu ni blizu. Grčke igre na fol karte.

PANHELENIST 1 (*zvona*): Šovinisti svih zemalja! Ujedinitimo se!

PANHELENIST 2: Stvar vode sa Olimpa! Svi bogovi grčkog mita!
 PANHELENIST 3: Živjela, helenska ekumena! Sij, svuda, grčko sjeme!
 GUSTL: Joj, kaj nismo i mi, grčki kajkavci? Neko mrtvo grčko pleme?
 PANHELENIST 4: Trubi, bubnjaj, panhelenska Utopijo! Naša je Makedonija!
 GUSTL: Kajgod! Makedonski narod zna kaj hoće! Slobodu, za sebe!
 RUTAVEC, ROBIČEK: Em su vam pokazali! Baš sad, v Ilindenskom ustanku.
 PANHELENIST 1: Što, Zeuse? Ovi nisu, za našu stranku. Na Tajget!
 PANHELENIST 2 (*zvona*): Zvoni, svima, grčka planeto! Na Tajget s njima!
 PANHELENIST 3 (*bubanj, truba*): Nagari! Udri! Prebijmo ih!
 PANHELENIST 4: Tuci! Dok im na usta ne ispliva, ideálni Homerov stih.
 RUTAVEC: Buju nas, kretenidesi, zbilja spretukli.
 ROBIČEK: Zginimo, bolše, z mesta v mrak.
Obojica potrče u sjenu. Zvono, bubanj, limena glazba, tuš. Panhelenisti nasrnu, sruše Gustla. Udaraju, bježe. Muklo bubanj. Gustl ustaje. Briše rupcem – lice, pa ruke. Rutavec, Robiček, oprezno – izlaze na scenu.
 RUTAVEC: Su te zlemale, zveri promùkle? Takvima se miče s puta.
 GUSTL: Nikomu se ja ne maknem. I niš mi ni, pa bog.
 ROBIČEK: Viš, jesu oštri ideali! Kak bog i batina, tuku, zvone, trube.
 GUSTL: Grde vuzle vežu grčke Parke. Kakti za ideju, čoveka je lakše neg kokota il kokoš vubiti! Em, ko zadnja grička nada, živela promùkla Velika Helada! A sad, iz sata u sat, kaj lepog još na svetu ima?
Jeka zvona. Muklo bubanj. Prigušeno, sordina violoncella.
 RUTAVEC: No Gustl, da rečemo. Tvoje trubadursko srčeko. Tralala.
 ROBIČEK: Je, mesijo z Griča. Otišla nevjerna Magdalena.
 RUTAVEC: Dragica se v Beču udala. Ni htela bjegunca, proroka, poetu.
 GUSTL: Udala se? Morti za generala? Ministra? Ak ne kardinala?
 ROBIČEK: Zela si je vekšu zverku od tebe. Bankdirektora! Gospona oca spasila nam od zatvora. Zbrisala dokaze dugih prsta.
 RUTAVEC: Znaš, kak je. Bile neke mjenice bez pokrića. Kužiš, trule stvari i tak. Zvlekla nas puca iz sramota. Ni prva, ni zadnja transakcija te vrste.
 GUSTL: Da pustim idiotski uzdah, u kobnom skandalu? Naši ideali udaju se uvijek za drugog. O, slutio sam komediju! Sivi kraj idile. Pogreb ideala, grička moja muko, Dragice de Sades.
 RUTAVEC: Prekriži mrtvu, nemoguću ljubav.
 ROBIČEK: Utjehu spali njene zlatne kose.
Violoncelo, uz klavir. U kutu, blijedo lice, tamni lik Sjenomòre.

UTJEHA KOSE

GUSTL: Gledao sam te sinoć, u snu, tužan, mrtvu,
 u dvorani kobnoj, u idili cvijeća,
 na visokom odru, u agòniji svijeća.

Gotov da ti predam život kao žrtvu.
Nisam plako, nisam. Zapanjen sam stao
u dvorani kobnoj, u idili cvijeća,
Sumnjajući da su tamne oči jasne,
odakle mi nekad drugi život sjao.

SJENOMÒRA: Sve, baš sve je mrtvo. Oči, dah i ruke.
Sve što očajanjem htjedoh da oživim,
u slijepoj stravi i u strasti muke.

GUSTL: U dvorani kobnoj, u mislima sivim,
samo kosa tvoja još je bila živa.
Pa mi reče, miruj. U smrti se sniva.

SJENOMÒRA (*jeka*): Vjeruj u san, u živi sjaj, al znaj, gustu igru spasa vodi tvoja Sjena.
Putujmo, kobno, kroz vremena.

Violoncello, glasovir, zamru. Sjenomòre nestane. Muklo zvona.

RUTAVEC: Jesi puhnuo na ideálnu rosu, koje više ni?

ROBIČEK: Pak, prorok, gukni ak znaš. Kaj lepog znova ti se sprema?

GUSTL: Čuj, Robiček. Ne bum više hodao po mukama. Napni vuha, Rutavec. Idem iz
Babilona na Seini! Tak mi hoće moja epopeja spasa.

RUTAVEC: Ne mrsi, Gustl, zlatne niti drame. Tak ti pariškog raja, ko bu tvoju dušu z
črnog pekla zvekao?

(*Prigušeno bubanj.*)

GUSTL (*cello, molto vivace*): Olga, Olgice. Zagrepčanka, još školarka. Moj novi gala
ideál! Na grozan apel domaćih novina, javili se pupoljci, lepe pucice. Kak za
karneval od najljepše, od Olgice sam dobio, v ime celog razreda, okruglu sumu.
Galantan gimnazijski dar. Mam dali smo si, preko pisama, izjavu ljubavi. Njen
sam trubadur, chevalier errant. Naš romàn krasno je počeo.

ROBIČEK: Sim tam, sami te ideali mame na smjenu.

RUTAVEC: Vrag te dal, da nisi potrefil? Našao, mrti, fatálnu žensku?

GUSTL: Pak bu, dečki, pri srcu veselo. Moram je kušnuti čim prije. Nikako kobi ruke
da klonu, a gore lebdi nebo spasa. Moja zlatna arija.

Violoncello, grčevito, fuga. Muklo zvona. Vjetar. Tamni.

RUTAVEC: Čuješ? Šumi, u sjeni rajskog stabla. Lišće pada.

ROBIČEK: Babilon zvojni za tobom na mala zvona.

GUSTL: Ah, ni u raju, nikad se ne zna. Koje nebo ne pada na zemlju? Sve ti je kocka
i koža na probi.

RUTAVEC: Smješka se srećka, ali rijetka. Gdje ti se skriva?

ROBIČEK: Ah, ulovi sunce. Da te ne spali, spasi se u sjeni. Hej, Gustl, kaj snuješ sad?

GUSTL: Hodam, gustom šumom, uz vedru gestu. Tražim Orfejevo stablo. Hoću
Euridiku daleku. Lutam i lutam ko skitski faun. Sanjam čarobnu sliku. Vraćam se

natrag u Beograd. I kradom, morti, doma. Tajno, pod stare gričke zvezde. Što me čeka, tko zna?

RUTAVEC: Pazi, tašte te misli muče. Kad buš van z te lude kože?

ROBIČEK: Niko ni, zna se, prorok kod kuće. Pak bome ni vani.

GUSTL: Javi se, mōro, hladna mudra Sjeno. Zar ne cvatu ruže na sleđenoj grani? Idealna ljubav ne stvara li čuda?

SJENOMORA (*pojava u kutu*): Jarčeva muko, nadaj se, snatri. Život i ljubav čudna su spletko. Al ja sam, vjerno, Sjena tvoga spasa. Lovišta vječna tako su blizu.

(*Nestane, uz fijuk vjetra.*)

Violoncello, fuga. Muklo zvona. Prigušeno vjetar.

RUTAVEC: Muklog li glasa. Tamne Parke pletu kobne niti.

ROBIČEK: Kažu, mudraci. Gasi tama sjaj svakog puta.

GUSTL: Žarko sunce, sad ili nikad, ljubi vrhunce. Sav svijet igra na glavne uloge. Ideālno ostrim pero za kobnu arenu. Zbogom, Babilone! Šušti, lovorovo lišće. Em, još ću slavno reći. Bolje gladan, a slobodan, u Parizu! Nego sit svega kod kuće.

Sordina cella. Zaglušno, pastiš cancana. Jenja. Vjetar. Zatamnjenje – kratak tutanj vlaka. Tišina.

Prizor 11

Pano, fasada Skadarlije. Sunce kroz oblake. Prigušeno harmonika, bubanj, kavanski folk--pastiš. Kratko, cello. Iz kuteva scene, ususret, pognute figure. Podižu glave.

VESELI JANKO: Da me oči ne lažu? Ti si, mōre, Gustave.

GUSTL: Jel moguće? Janko moj, šta ovo ostalo od tebe?

VESELI JANKO: Ruina, brate. Prešlo vreme preko Veselinovića.

GUSTL: Evo, ruka. Pa odosmo skupa u hajduke.

(*Ljube se u obraze.*)

VESELI JANKO: Samo nemoj u junake naših dana. Ubi me lopov iz te sorte! Odsliko se ministar, besni Đorđević, kō model, u mom poslednjem romanu. Poslo, hulja, žandare. Robija me izjela.

GUSTL: Hajde, Janko. Da lumpamo opet, od zore do zore! Jake knjige, svemu pod nos, još će sročit ova bijesna pera.

VESELI JANKO: Ko da koga teši? Vratio se ti, iz lepog Pariza, ko senka slike svoje. Koštalo te nemilo.

GUSTL: Ma, ne lomi se čovjek lako. Kud nam naše satirsko društvo?

VESELI JANKO: Gde da ikog vidim? Porušili Dardanela. Nestala stara boema. Eno tamo, Skadarlije, u modi novih sezona! Unutra, koga da nađeš?

Folk-pastiš, zijev harmonike, kratko bubanj. Brzo, muklo, truba.

ČIČA KOMENDIJA (*naglo, iz kuta*): Ej munjo, grome, Gustavsone! Duša, je li, mlađa?

Izgled, dane pitam. Šta gubiš vreme uz tužnog Janka?

GUSTL (*grle se*): Silni glumče, smiješno vrijeme zar plače nad nama?

VESELI JANKO: Pukla truba, čiča Komendijo. Ništa više smešno.

Fanfare, resko kroz bubanj odmjenuju trubu, harmoniku folk-pastiša.

ČIČA KOMENDIJA: Na starom svetu rade nove nade, a stalno preti smeh. Jel nema bez tebe, pariški duše, nijedne krunidbe ideala?

GUSTL: Veseli se, Beograde. Žeže sunce kroz oblake! Krunimo kralja iz loze Crnog Đorđa. Živi u slozi naših plemena, vatrena dušo južnih Slavena! Vo imaju svjatago Jarca, boga pučke bune, stigao i ja, na aprilsko slavlje.

ČIČA KOMENDIJA: Širi vetar, preko kaldrme, zvezdani pogled sa Kalemègdana! Biće od nas malih, velika sila, na složnom Balkanu.

VESELI JANKO: Kulise, brate. Zvoni neko raštmano doba. Propade čojstvo staro i mi njemu verni. Broje zvezde, novi gazde. Krune se šiberi, đenerali, trgovci, ministri. Bogovi, ama uvek isti. Belosvetski se frazira. Plutokratija sve diktira! Ostrižen narod bleji ko ovca. Puni se čaša da se prelije. Umire nam duša.

GUSTL: Hej, sve tek dolazi! Četvrto ljeto broji novi vijek. Svatko bi vidik sokola, orla! Slobodno gnijezdo, moćna krila, oštru epopeju volje, energije nade! Em, kako se tko, u istoj priči, snađe.

ČIČA KOMENDIJA: Dižmo žezlo u pompeznu istoriju. Hoće sve, iz opanka, u napredak mōderni! Zinuo svet. Topove mrke kuju svetli dani. Na redu su opasna deca aprilskog stoleća. Kamo će lepe igre dalje?

Kratko, folk-pastiš. Zatamni, sijeva. Muklo grmi. Vjetar.

GUSTL: Rumene se vesela vremena. Ni iz koga, zna se, nikad sveca. Al idemo, vedro, preko svega.

VESELI JANKO: Zlo ne čeka nego grabi. Nije više čovèku do čovèka. E videće svako, ko nije slep. Nagore se menja svet. Nek samo seva, grmi, pusta drama. Ma, eto, bez mene. *(Pođe.)*

GUSTL: Kamo ćeš, Janko? Zar ovako, bez pozdrava?

VESELI JANKO: Ne praštajmo se ovog časa. Pre no što mi senka ode, dodite mi kući, do Glogovca. Druzi stari, rad zadnjeg veselja!

Pognuto odlazi. Kratko, folk-pastiš. Vjetar. Svjetlije.

ČIČA KOMENDIJA: Otišo čovjek, po vetar što gasi i pali isto sunce. Ti, proroče, tek došo, da juriš na vjetrenjače. A graja već silna.

Oštro, folk-pastiš, harmonika, bubanj, truba. Muklo cello.

GUSTL: Vjetrim kožu, za ideale, na jarčevoj probi. A sva je sila gustog realizma u toku! Nova škola njuha nosi nas, tko zna kuda?

ČIČA KOMENDIJA: Dok teraš kera, neko te drag traži po Beogradu.

GUSTL: Putuje, ko i ja? Arenom, od trnja do zvijezda. Uzdahom plaća lovorovo lišće, po tekućoj cijeni?

ČIČA KOMENDIJA: E nije toliko lud. Doveo, tihi poeta, na krunski banket zagrebačku delagaciju. Vjeruje, ko i mi! Voze aprilske stotne lađe, pravo do novih zlatnih doba.

Jeka zvona. Muklo bubanj, kliktavo truba. Iz sjene – Lacko, virilna, otmjena figura. Polete ususret. Grle se, ruka ruci.

LACKO: U slavlju nađosmo se, Gustl! Da beremo obećane divote.

GUSTL: Oštro, moj Lacko, kucaju sati! Na uskom putu, kroz kruti krug.

LACKO: Jarčev oganj gori za nas. Cvatu u gužvi ruže rajskog sna.

GUSTL: Ti vodiš, u ime spasa, salonske debate. Akademске deputacije. A ja idealne kavge, pa smo kvit. Kak je, Lacko, kod kuće?

LACKO: Pada po nama sjena carske sablje. Gutamo i dalje rajске kolače.

ČIČA KOMENDIJA: Takvo je staro doba, takva nova proba. Purpurno sunce, kruna aprila, puni čašu da se prelije. Živela večna pučka buna!

Jeka zvona. Muklo fanfare, bubanj, truba. Prigušeno cello.

PURPURNI SONG

LACKO: Zvoni kruna purpurnog aprila.
 Žednih grla, ispred Skadarlije,
 sunce nas žari, kiša nas zalije.
 Koje je doba? Kakva je proba?
 Bubnja nam, zvoni aprilska kruna.
 Za spas naš trubi, purpurna buna.

GUSTL: Veslamo, veselo, na suroj galiji.
 Sve slavnije što smo stariji.
 Teška nam vesla, al val za valom
 sijeku mora, za zlatnim žalom.

LACKO: Putuju lađe purpurnog stoljeća,
 skupa sa nama, u sretna proljeća.
 Ljubit ćemo skute rajskom danu,
 kad ugledamo Zemlju obećanu.

GUSTL: Kao na dlanu slavlje nam cvjeta,
 gusto se žare kulise banketa.
 Dolij u čašu da se prelije.
 Vječita buna, sretna nam bila!
 Zvoni kruna purpurnog aprila.

Glazbala zamru. Jeka zvona. Grčevito, sordina violoncella.

ČIČA KOMENDIJA: Šta će vam pesničke maske, deco proze? Velike geste svi glume, do daske. Prepun svet komendijaša.

GUSTL: Pepeo pada po karnevalu. Slobodo, koja tuga! Na prvom kongresu uglednih pera slavenskog Juga, gospoda masoni, napredno, oduzeše mi riječ. Ljudska glavo! Radikalno, nemaš pravo, ni da misliš svoje.

LACKO: Slavlja ti tvojih, Gustl. Što radiš, oštra ćudi pismoznanca, od naših krasnih snova? Aprilski pir, sklad i mir. A pera vode bijesno, među sobom, pravi rat.

ČIČA KOMENDIJA: Zapleo se prorok u mreže. Sa svime, pravda se o svemu! Ganja, polemike bez broja. Pa, veselo, strada.

GUSTL: Novine! Knjige! Usijane glave! Tko ne živi od zanata kućne svađe? Zasad, vedro se tučem, tek s pola Zagreba i pola Beograda.

Muklo bubanj. Jeka zvana. Limena glazba, tuš. Redom figure.

SJENA (*pojava u kutu*): Arena, svjetlucav mrak. Živio, je li, radi scena? Viče, javno, opskurni san. Kolike zastave. Da nisu, pred Sudnji dan, sati glavne rasprave? Iza kulisa krunskog banketa titraju, gle, posmrtni svijeće. Dug vam vijek, pa dobar tek!

(*Nestaje.*)

NOVINAR 1 (*dopleše, nosi plakat NAPREDNI LIST POKRET*): Senzacija! Zalupani potepuh, gađa ćorcima napredni zagrebački duh! Gustl Matoš pljucka na našu realnu orijentaciju! Po Beogradu, kao plagijatora, denuncira štovanog profu Skerlića! Izvolite, profesore.

PROFESOR SKERLA (*došeta, kruži*): Temperàment, opasan temperàment. Romantična duša! Lupa, jelte, po nama? Ne prija mu solidna šema? E neka kuša, cenjeni abonent, šta mogu čeljusti moga pozitivnog sistema. Naprednjaci, realiste! Svi iz našeg kluba spasa! Radikalno, uzмите ga na zub.

NOVINAR 2 (*dojuri, nosi plakat SKERLIN MALI ŽURNAL*): Gustl Matoš bio pàriski màkro! Ostao prečanska špijunčina. Cigan koji okolo čestit svet pumpa. Piše, ko kurva, za sitnu paru! Na tuđ račun, lumpa. Naša prava, napredna misô, po pravdi peva mu opelo.

GUSTL: Em, zar nisam vješt pisac? Zadnji smijaj ću se svemu.

PROLAZNIK 1: Ovaj nam gasi jedinu lampu! Atakira naprednu štampu.

PROLAZNIK 2: Elem, napada i klerikalnu. Čujmo, velečasnog Kerubina.

KERUBIN (*plakat, ČUVA VAS HRVATSKA STRAŽA*): Onkraj zdrave vjerske zublje, bogohulnik vrijeđa uzvišeno rodoljublje. Imitira, veleumne majmune, dekadente, bolesne duše! Učene satanizme, što vode do ludila! Naša mati crkva, sve je to, solidno, osudila! Apage, satanas. Van iz našeg svetog kruga!

PROLAZNIK 1: U ime leve i desne nacije, eto mu ekskomunikacije! Sa solidnom dogmom spasa, vidi, nema šale.

PROLAZNIK 2: Veleumno, velečasno, pretjerali ovi zdravi, sveti, pravi.

GUSTL: Silom budale. Blažena, vječna, impozantna Gluposti! Spašeni, sretni, koji tebi služe. Ja proklet, nikad u raju. Nemam obzira. Slobodnoj misli rušim svaku rampu. Nitko mi mozak ne dozira.

NOVINAR 1 (*kruži*): Taj majstor psovke, vrelo žuči, pljuje po narudžbi. Nitkov, prefrigana hulja! Sigurno, policijski žbir. Hoće biti kućni Buchführer! A živi, bijedno. Kakav hir! Taj ni pri sebi.

GUSTL: Moja bijeda, napredna gospodo, besplatno, popunila vam list.

NOVINAR 3 (*plakat, PLUTON, TAKAJ NOVINAR!*): O tom hudiču sve znam. Grize kak Kerber, podzèmni cucek! Pero mu debèlo, kak kolec! Joj, i v mene ga zabàda. Vražji grubijàn, črni abdeit, nori matoid!

GUSTL (*kroz smijeh*): Drž, Tiròlca, za pipac! Bum dripca, fest nalùpal.

NOVINAR 2 (*kruži*): Gustl Matoš, svima proziran. Bedna furija, samo burgija! Pati, ko zver, od čira na stomaku. Tišti ga depresija, kolje neurastenija. Ima kompleks begunca! Fiksnu ideju žrtve.

PROFESOR SKERLA (*gesta*): Fali mu karakter! Kidiše na žive i mrtve.

KERUBIN (*gesta*): Ruga se svemu. Psuje ko manijak! Ništa njemu sveto.

NOVINAR 1 (*kruži*): Sve jasno. Lud je! Neizlečiv slučaj. Štampani kreten! Bulvarski genije! Dezerter, sitna duša!

PROFESOR SKERLA: Kiti se šarenim perjem! Nema pojma, koliko sati bije.

KERUBIN: Šepuri se, ko lažni prorok! Svi smo mu Kristuševi tati.

NOVINAR 1: Visimo, od ludog mesije, na desno i lijevo!

GUSTL: Teško meni, dragi moji savremenici. Blago vama! Bunim se, protiv svemoćnog kulta. Presveta Bedarijo! Dopusti, grešniku, to malo bistrog duha, što ga valjda ima.

NOVINAR 2 (*pleše*): Probisvet, stepihleb, živoder! Trula batina!

PROFESOR SKERLA: Demagog, ignorant! Lažni pajdagog, propali muzikant!

KERUBIN: Zloćudan tip! Magare grešno, nadasve smiješno.

NOVINAR 1 (*pleše*): Pandurski bastard! Spoj beamtera i jezuite! Plaćenik Frankovog HRVATSKOG PRAVA! Delija od stakla!

NOVINAR 2 (*pleše*): Diše od feljtona, iz crnog fonda! Dojadio svakome. Ne da do reči nikome. Da vidimo, dokle će?

NOVINAR 1 (*pleše*): Pravo mu ime August, glupi August. August od Matoša! Čep u usta! Odzvonilo mu. Dosta cirkusa!

KERUBIN: Nesretnik! Traži dlaku u svakom jajetu. Sam ne vidi kakav je oroslan! Nu, dolazi i njemu Sudnji dan.

GUSTL: Ko u gustom snoviđenju! Dogma ova, dogma ona, stopalo mi škaklja. Hiromantija crna, veličasna! Ko i crkva, veleumno naprednjačka!

PROLAZNIK 1 (*lista novine*): Napeto, oštro, šarmantno. Sve Bijesni, vječni pokolj.

GUSTL: Šarena družba, zasebni okviri. Jedno i drugo, uokvirena klerikala! Visim na slobodi, iznad kućnih linija, ko ukrasna tlapnja! Hymera bombinas u zraku. Poruga svakom kućnom bedaku.

SJENOMORA (*pojava*): Kriješte vraški svete svrake. Šetaš alejom uzdisaja. Da nisi doktor za luđake? Koga tu loviš na mozak? Makar na sentiment? Svima je isti glavni, argument. Hosana. Raspni ga!

GUSTL: Stara pjesma. Koža na bubnju. Zvona, trube, na divljem vašaru.

SJENOMORA: Osim uske, znaš li drugu perspektivu? Lude kuće, jao, vječni si klijent.

Jeka zvona. Muklo bubanj, truba. Sordina cella. Figure nestaju.

LACKO: Kak da s vragom tikve sadiš. Raste od svega tek cvijeće zla.

GUSTL: Što mogu? Aprilsko doba lude je čudi. Gdje si, mudra ulogo? Šutiš. Znam, ko stari prijatelj, nijemi Budi-kuš!

ČIČA KOMENDIJA: Hohoho. Komendija, komendija, nek se niko ne sekira. Ima vreme od gustog testa za sve mesta.

LACKO: Svaka se stopa spasa, evanđeoski, stapa s maglom. Gdje si, rajska zemljo, sve dalja? U kojem salonu, kojoj krčmi kraj puta? U Bibliji, na kojoj strani? Da se ne skuplja, pred nama, rano ludila stoljeća?

ČIČA KOMENDIJA: Drži plavu pticu, rugalicu. Tesno je prate kazaljke sata.

GUSTL: Iz mraka moraš stvoriti tračak sunca, pretvorit zlo u ljubav. Kob u smiješak. Ko prorok stati sav u svoju zvijezdu.

LACKO (*pruža pismo*): Nosim ti, Gustl, tihu suzu. Labuđu stopu s Griča.

GUSTL (*otvara kuvertu*): Znam od koga. O nježni rukopisu ljubavi.

ČIČA KOMENDIJA: Lepo te zove, mlada dama? Dođi, begunče, ali tajno. Još te lovi, ko grešno lice, carevina preko puta.

GUSTL (*gladi brk*): Zašto ne, dotičnog dobro znam. Poznati ludo, kada ću doći? Ma odmah, prvim vlakom, skočil bum doma. Potiho, prek noći.

Violoncello, crescendo – pad. Naglo zatamnjenje.

Prizor 12

Kratko, huk vlaka. Škura scena. Pano – kupe treće klase. Gustl, drijema na klupi. Diže šešir s nosa – zijevne.

TAJNI AGENT (*pokazuje iskaznicu*): Tajni agent Zorec, prosim.

GUSTL (*trlja oči*): Bravo, Zorec! I ja putujem incognito.

TAJNI AGENT: Motrim vas, još od Mitrovice. Što bliže Zagrebu, sve ste mi više sumnjiv! Vašu putnicu, prosim.

GUSTL (*vadi papire*): Dakako, čitajte. Jeste li pismeni? Moj tajni putni list, ko suca pod šifrom, sve će reći. Klasično je čist.

TAJNI AGENT (*gleda ispravu*): Tu piše, prosim, da ste – Dragiša Lapčević?

GUSTL (*gladi brk*): Zašto ne, dotičnog dobro znam. Poznati je lider srbijanskih socijal-demokrata. Fina ptica, ha?

TAJNI AGENT: Toga sam gospodina osobno, više puta, uhitio na granici. Opasan tip! Prosim, vi niste on.

GUSTL: To me ne čudi. Serbus, idiote! Ja sam, dabome, ja. A opet, svatko i nitko. Moja tajna služba ne piše mi na čelu.

TAJNI AGENT: A tako? Čudno, prosim. Ne znam ništa o vama.

GUSTL: Što paše našem poslu? Ono, slone, što tebi fali. Šapnut ću ti, šminka. Jel ti jasno? Na meni, sve je krinka.

TAJNI AGENT: Eh, sinulo mi, prosim. Da i vi niste?

GUSTL: Jesam, glupane. Nažalost, kolege smo u struci. Čuvamo carstvo! Putujemo u trećoj klasi. Svi nam trikovi pri ruci.

TAJNI AGENT (*vraća putnicu*): Vi ste tajniji od mene. Vidim, viša sorta. Sigurno, prosim, neka šarža?

GUSTL (*sprema papire*): Naravski. Lovim, virim, pecam, vrebam ispod sto maski. Nepoznat, ulazim u poznate tajne krugove. A tebi, tikvane, guram pod nos (*gesta, kao da vadi oružje*), taj revolver.

TAJNI AGENT (*diže ruke*): Razumjeh tko ste. Ništa bez naše tajne službe. Prosim, gospodine. Mogu li? (*Polako spušta ruke.*). Kako god se uzme, mi smo slava carstva.

GUSTL: Se razme, bukvene! Nosim diskretni dosje posljednjih afera. Od silnog pisanja, gle, ukočila mi se desnica. A sad, gubi se! Začas, evo Zagreba. Moram sići sam, potajno, bez pratnje.

TAJNI AGENT (*skida šešir, klanja se, uzmiče*): Sluga sam pokoran. Prosim, nisam smio. No, imponira, što vas upoznah u zadnji čas.

GUSTL (*ustaje, pođe*): Pazite, tajni agent Zorec! Drugi put, po kazni, idete zместa na strogu dijetu.

(*Odlazi.*)

TAJNI AGENT: Pardon, prosim. Sve badava! Carstvo ima najbolju tajnu policiju na svijetu. Uloge svake vrste leže nam u malom prstu.

Sordina violoncella. Huk, zvižduk, vlaka. Naglo tamni.

DRUGI ČIN

Prizor 1

Zvuci citre. Pano rascvjetalog vrta. Ruže, stabla, pjev ptice. Figure uz vrtnu ljuljačku. Lirski pastiš, citra, violoncello.

ROMANSA, POSVE STVARNA

OLGA: Na grudi, dragi, glavu mi nasloni.

Ludo te volim, ti si moj fantasta.

U tihoj romansi naše srce zvoni.

Nikad više, ništa nas ne rasta.

GUSTL: Zamisli, ljubav kako cvate kao san.

Pupoljak samo, dok ne dođe dan.

Otvori, draga, širom svoje zjene

i cvjetaj, rajska ružo moje sjene.

OLGA: Na ljuljački me, daj, zanjžiši.

U dušu divnu, duboko si zapiši

moj pogled, što sve ti govori.

Tu vječnost koja iz nas romori.

GUSTL: Sanjam uz tebe, nježno, idealno.

Svaki nas cjelov plaho, ispod kože,

uvjerava burno što ljubav može.

Grli me, srećo. Ljubimo se stvarno.

Glazba zamre. Cvrkut ptica, prigušeno, potraje.

OLGA: U rajskom vrtu, dragi, držim te čvrsto za ruke.

GUSTL: Zna se, lepa moja. Zaruke su žarka stvar. (*Natakne joj prsten.*) Taj prstenček, Olgice, u srčeku si spremi.

OLGA: O Gustl, prsten je krasan. Kad ćeš mi ostat, zauvek?

GUSTL: Ni me bilo doma okruglo deset let. Prek noći, zlato moje, nemre biti čuda. Naša srca, jasno, navèk buju skupa.

OLGA: Ah, nosi te vjetar, čim zapuše. Preveć sam, dragi moj, sama.

GUSTL (*grli je*): Želje su nagle. Kora zbilje tvrda. Strpi se malo, Olgice draga. Neće me lovit, kak zajca, do zadnjeg daha.

OLGA: Virimo si, Gustl, u oči. Ne mogu voljeti smao ideàlno. Kad nisi tu, kak da nemam sebe. Hoću te vrlo stvarno.

GUSTL: Došel bum ti, odsad, puno put. Veselo bu, kak i sad.

OLGA: Zar ću s tobom živjeti nevjenčana? Tajno, kak si doma došel, možeš se i skrivat. Sve dok te traže, mili moj.

GUSTL: Samo tebe vodim pred oltar! Čim se vrnem, i nekak sredim.

OLGA (*grli ga*): Moj si fantasta! Gusto te volim, dušo zlatna.

GUSTL: Vjenčamo se, mam, ak hoćeš! Se znaš, do groba si mi ideal.

OLGA: Tak su dugi dani. Tak prazne noći, bez tebe.

GUSTL: Srećo moja! Kak da mi reči iz usta vadiš.

Zvući citre, sordina cella, kratko. Prigušeno, ptičji cvrkut.

MAMA MARIJA (*dolazi iz kuta*): Ko taubeki za hižom, tu ste se skrili. Je, Olgica, kaj ti guče Gustl, hahar stari? Ni hùsari te nisu, sinek dragi, navčili bontona. Ni apaši pariški. Pa, kad bu ona?

GUSTL: Viš ljubavi! Tak me doma zmesta špota viša sila.

OLGA (*grli ga*): Za tebe sam stvorena. Ko i ti za mene. Pardon, mamica Marija, tu nema nikakve zabune.

MAMA MARIJA: Bog nek zna, kaj bu z te velike ljubavi. Da bar Gustl, pomàlo, dojde k pamèti! Tam, pak sim, skita se kak zadnji norc.

GUSTL: Em, ne bum više vetropir. U miru božjem, mamica, postal bum vatreni filistar. Dost je i meni skitske boeme.

TATA AUGUST (*pojava iz sjene*): No, jeste sretni, zaručniki? Baš lepi, čudan par. Anđelu svome uberi, Gustl, tih vrtnih ruža koji stručak. Crna naša dušo! Bar doma moraš biti kavalir.

MAMA MARIJA: Čkomi, tatek August. Dobar budi. Od srca, svi skup, čestitamo mladom paru divni pir!

GUSTL (*pruža Olgi buket ruža*): Kakti divlji trubadur od ruža, Olgice! Za naš ideàlni uvod, u bračnu idilu!

OLGA (*grli ga*): Osećam se slavno, Gustl. Ko prvi put u sedmom nebu.

Ptičji cvrkut. Mukli prasak, sorna zvonjava.

TATA AUGUST: Grčki top je puknul, pòldan zvoní. Molim, za stol! U vašu čast, na svečani ručak.

MAMA MARIJA: Nek zna svako kô hoće. Cela naša Jurjevska ulica. Zvònjaju nam sve gričke crkve. Pri nama su Gustlove, zaruke.

TATA AUGUST: Zovem vas v hižu, kak dobri apostol. Ni naša kuća kajgòd. Časni, stari običaji, ne štuju se tu od jučer.

MAMA MARIJA: Nisu za niš mladènci, ak se mam ne pošteni purgerski život ne priüče. Je, lepi moji! V zdeli nam se hladi vruća juha.

OLGA: Sanjamo, Gustl? Ah, sve zaista se zbiva.

GUSTL (*grli je*): O, jest ćemo skupa, anđele, slatko rajsko voće.

OLGA: Otić, u berbe ruža. Paliti nova sunca. Gorjet, u ognju svih zvijezda.

GUSTL: Čeka nas tristo jarčevih čuda! Znova bum se rodil.

Gusto, cvrkut ptica. Zvučno, citra. Sordina cella. Tamni.

Prizor 2

Pano, Strossmayerovo šetalište, zima. Mjesečina. Plinske lampe. Tišina. Koraci. Dvije sjenke, dolaze. Zastanu.

LUNA (*ispod plinske lampe*): Jesi se sredil? Znova rodil? Oženil? Postal mudri filistar? Gdje si, Gustl? Sad si doma, sad te nema. Kak iz kože skačeš van?

GUSTL (*u polusjeni*): Nikak, moj Luna. Kak god se zmučka, vlak si fučka. Za grlo me drži moja boema. Sim, tam, pelam se između Zagreba i Beograda.

LUNA: Oštro se piše knjiga kobi. Pomàlo sanjaš spas, u divot-izdanju? A dah, ideàlno, sve gušći. Živiš, zanàvek, u gustom granju. Plaču naše proročke godine. (*Jeka zvona.*)

GUSTL: Em tu smo, Luna, na starom mestu, pod zvezdama Štrocinog šetališta. Kak da caji prolàze da ostànu isti? Uski, šuplji, mlaki. Samo u duši, ludo, puni nade. (*Sordina violoncella.*)

LUNA: Ko strašni đaki, tu smo nekad markirali szarno školske sate. Kurili prve cigarete, kuševali prve puce. Dozivali sunce.

GUSTL: Šetala se Gričem glavna, pobunjena generacija. (*Muklo truba.*)

LUNA (*prigušeno bubanj*): Kakva čarobna senzacija! Odavde, razletila se na sve strane. Brutalno, sentimentalno, vrti se vreme kô zvrk.

GUSTL: Je, zajam smo si zeli kapitalni. Da živimo, snažno, od otplate.

LUNA (*puši*): Dimi se nekak, s malo fantazije kak malo bolši čik.

GUSTL: Naši grički muzikaši delaju si vani karijere. Baš, kak su rekli, ko fine ptice selice.

LUNA: Žure se, Rutavec pak Robiček, fort po svetu, na nobl turneje. Al ja si celi svet, elitno, držim doma v džepu.

(*Puhne dim.*)

GUSTL (*izlazi iz sjene*): Domàći si karakter, Luna, svaka čast. Sediš u OBZORU, jesi mi novinarska velevlast. Tam globus perom vrtite oko osovine.

LUNA (*puši*): Sve kod nas na repu si popèva lepu našu mjenicu bez pokrića. Tek OBZOR nam je glava u celoj finoj, gričkoj priči. Dojde, pri nama, kak jedine svetske novine.

GUSTL: Leti nam z OZBORA naša plava ptica. Al stara hiža sva se klima.

LUNA (*puši*): Ah, kaj nam fali, prijatelj? Krasno je doba.

GUSTL: Tak lepo sve štima. Vrvi od tlapnje, jada i sjena. Samo nam Lacka više ni. (*Jeka zvona. Muklo bubanj, truba. Sordina cella.*)

LUNA (*gasi čik*): Olovno zvoni. Čudno su tihe gričke zvezde. Rano ode, po smrt, u ludilu.

SJENOMÒRA (*pojava u kutu*): Ta bio je čovjek, ko i vi. Tek zvučni, mukli pokus. Slavni život, na kratko, oštro fućka: daj brzo glavu! Nije čekao dugo tihu milost groba.

(*Jeka zvona, muklo bubanj.*)

GUSTL: Vidjeh ga u ludoj kući, prije utjehe smrti. Pod suncem, sâm, u podne, sjedio je nijemo na vrtnoj, klupi.

(*Sordina cella.*)

LUNA: Jeo je, kad mu dođoh. Gutao, prste gurao u usta, povraćao gorke plodove. Neko stablo, valjda rajsko, raslo je nad njime.

(*Zvona.*)

GUSTL (*ruka pri grlu*): Lice mu bilo pomireno sa svime, u tihom ludom smiješku. Nevinom grču, s onu stranu svega.

(*Sordina cella.*)

SJENOMÒRA (*iz kuta*): Tko nije pješak u mom krugu, sa sedam pečata sudbine? Ko glasnik ludih era, ode vaš Hyperion. Račun smrti nikad nije manji, tek hip si živ, pa lud i mrtav. Sanjaš, sjetni stvore, u legendi Sjene.

(*Jeka zvona, muklo bubanj. Sjenomòra, nestane.*)

LUNA: Napokon, kraj je kraj. Svaki živi san sam se sebi smije. Gori stara varka. Dalje, preko svega, ide život ko masovna gnjavaža. Ljubav hoće svoja čuda. Vječno žensko, kao bajka, uzdiže nas, kuda?

GUSTL: O, žene, ljubav. To stvara probleme. Daj ih riješi! Moja mala, zlatna Zagrepčanka, odjednom je vrlo bijesna. Ah, što mogu? Za bračni luksuz penèz treba. Pri meni ih malo, pak niš.

Zvuci citre, con brio. Sordina cella. Iz sjene, furiozno, Olga. Izazovno prohuji scenom. Vraća se, plesnim korakom.

GUSTL: Al, viš ti nje. Čim se lepo seti, gle je, kak doleti!

LUNA: Opa, stari moj. Ženska ti leti i frkće kak zmaj.

Gusto, citra. Oštro, violoncello. Prigušeno bubanj.

POLJUBI ME, NA PROPUHU

OLGA: Zebe nam ljubav na propuhu,
(*kruži*) kaj bu to bilo s nama?

Voljet ne mogu samo u duhu,
preveć sam, dragi moj, sama.

Sve ću ti reći, dio po dio,
 (odlazi) što me gledaš? Da idem? Adio!
 (vraća se) U mom srcu, gle, na mom licu –
 svršilo ne bu sve na vicu.
 Gust je zrak, o daj mi znak,
 ne otimaj mi dane mlade –
 Za našu svadbu ima li nade?
 (kruži) Ne gledaj nijemo, nekud u kut.
 sa sobom uzmi me na put.
 Em, kaj buš mi navèk ovàk,
 kak cigan sanjal na propuhu?
 (odlazi) Pa javi mi se, ak ti stalo.
 Za tebe me još ima malo.
 (vraća se) Ah, sad idem, tako mi piše,
 zadrži sve u grešnom sluhu.
 Vidjet ćeš me – nikad više.
 Poljubi me, dragi, na propuhu.

Naglo odlazi. Citra, violoncello, bubanj, završe.

GUSTL (*za njom*): O ljubavi gnjevna, plaha, ne daš mi više ni do riječi. Ni do daha.

LUNA: Krasna stasa, mila lica – ak ti zrno mozga v glavi – prav ti veli zaručnica. Sredi se, Gustl! Ostavi se boeme. Život je vrlo važna stvar! Ne drži se kak vetropir. Dojdi nam v OBZOR, svetske novine! Tam bu kreme. Sve buš probleme rešil zauvèk.

GUSTL: Ne bute me, Luna, kupili. Neka mi je život priprost. Otmjene su mi barem riječi.

LUNA: Peglaš ti, peglaš, sve po spisku. Ratište strašno z reči delaš. Koga sve, vrhom pera, nisi probil?

GUSTL: Pak, peglaju mene, razne bene. Svi vole lov. Ove, one polemike, javne kavge, novine, kolike pustolovine oštrog pera! Kakve zakučaste misterije. O, bistrè scene mutne zakulisne historije, vrte se oko sunca žarkog i moje sjene.

LUNA: Svi, svima, sigurne mušterije. Od guste zbilje nema jače mašte.

Resko, fanfare. Muklo bubanj. Jedna po jedna, dolaze figure.

GUSTL: Ah, klanjam se, amice ilustrissime Gjalski. Što biste od mene?

GJALSKI (*ćela, zalisci, binokl*): Kefa me, taj Gustl Matoš. Ne zna, veli, stari pisac hrvatskog jezika. Čistunac! Sâm pojma nema o finom stilu. Prostak, govèdar, Lumpenschriftsteller! Kuha ričet od jezika. Zavodi kod nas satirsku idilu! To mu je bulvãrska dika. Ja, pod stare dane, idem u akciju. Zahtijevam satisfakciju.

GUSTL: Pardon, ilustrissime. Umrijet ću od kućnog spleena, al pamtit, ideãlno, lijepe vaše pismene vinjete, *Pod starim krovovima*.

GJALSKI: To strašno, matoro dijete, na sve muževno imbecilno kiše. Nepismen sam! Tvrdi diletãnt. A on, je li, velebni, artis? Baš nečasno napada me, u mojoj časnoj

dobi. Naš napredni POKRET točno, pikantno, o njemu piše. Bijesni ulični Aretino!
Bijedno živi od jala i žuči. Ludome svijet uvijek tijesan!

GUSTL: Koja beletristička politika smrtno ne pati od grubih etiketa? Moja grešna kritika,
časna starino, nek vam ne kvari san. Kažem vam mirno, ilustrissime. Laku noć!

GJALSKI: Taj satir svima smeta. Ne zna reći, ni – dobar dan!

(Odlazi.)

PURGER 1 *(prolazi)*: Ste čuli, susjed? Vražji galženjāk spredelàva naš poštèni,
gospodski kakkbirekli, kultùren svet.

PURGER 2 *(prolazi)*: Ima, vražji dečko, prav. Lovì kak štuka med šaranima! Niš ne
piše zabadàv. Kak friški veter čisti zrak.

PURGER 1: Glete, pajdaš. Tam su naš gospon doktor, Radić Ante.

PURGER 2: A kaj buju rekli, kakti tajnik Matice horvacke?

TAJNIK *(pojava)*: Grdeći našu Maticu, sebi pravi reklamu. Mržnju sije, tvrdeći da
ljubi ideàle! Kaputàški psuje našu seljačku stranku. Neka stiče satirsku slavu! Al
na svoj račun! Ne na tuđi!

(Ode.)

GUSTL: Ritam kućne svađe, sve luđi. Tako mi kaputa moga! Čila braćo Drmačići,
moj Stipica, pa Ante, što će nam kožu spasit od peštanskih bankàra? Od bečkih
generàla, ministara, i domàćih demagòga? Zar čedna vjera u rimskog boga? Zar
uboga seljačka sloga? Reci, proroče, moj đaćki Inštruktore.

INŠTRUKTOR *(s tamburicom)*: Još od lani, dragi Gustl, dosadili mi tvoji epigrami.
Nekad, moja tamburica, tvoje cello, skupa svirali su čuda. Sad se perom gađamo
u pupak, ako ne u muda. Ja bum ti i vumrl kak pučki prorok! A ti, ak hoćeš, od
med kaputàše! Sudbina jarac!

(Odlazi, mahnuvši, uz svirku tamburice.)

GUSTL: Neki sim, neki tam. Gore, dole, desno, levo, il ravno, u centar, na vlast. Svima
hvala! Taj inferno ne opjeva ni Dante. Nikad čista, o Heraklo, ta domàća štala!

KOLPORTER *(dopleše)*: Gustl Matoš deli koprive po cvetnoj areni. Kaj bu, il ne bu,
glavna štuka kod kuće? Kupite OBZOR, svetske novine, pak levi POKRET i desnu
SMOTRU. Zemite SAVREMENIK, snižen je cjenik. Na rasprodaji, jeftino, želèzno
ZVONO! Novi list reàlnog smjera. Evo ga! Baš sad, doktor Kolokòl misli za vas.
Domàćoj sintezi, kolosalno se nada.

(Otleše. Jeka zvona, bubanj, truba.)

DOKTOR KOLOKOL: Also richtig, ko se tu dela vihtig? Gustl Matoš, phi. Fikcija,
podli artist, impresionist. Radi se o lažnom idolu! Puca po meni i mom ZVONU, taj
infant terrible. Ko krojač u modi, uzima svemu mjeru. Arivist, polutan, špekulant,
svuda se gura. Bitanga, dekadentna trumbenta, apaška natura! Samo nam kvari,
mlade nade! Zavodi, naivne, u boemu. Mjesto u moju pozitivnu školu.

GUSTL: Farbam Zvončeka na skupnoj slici, kak za papige trži kikiriki. Grafoman!
Notorni Simplificissimus! Od stabla pred nosom ne vidi šume. Kakti za sveću,
prodaje roge!

DOKTOR KOLOKOL: Basta. Moje zvonarske teze penju se, skokom, do grandomanske sinteze! Din dan don! Kak masòn, imam veliku misiju.

GUSTL: Koja sila? Žurnalmajstor. Infantilni ideològ! Doktor Kolokòl, iz karikature, pravi karijeru.

DOKTOR KOLOKOL: Taj me maltretira, kò da sam praporac. Novinarska smicalica. Zar ja? Ekspert za brzi spoj spiritizma i realizma. Tutto in ordine! Brišem ga spužvom s ploče. Iz čistog vica.

GUSTL: Ah zvoni, pa zvoni, doktor Kolokòl! Radi, pa radi, njegov sintetični dućan ideja.

DOKTOR KOLOKOL: Zadnji estèta, Gustl Matoš, najeo se pariškog germa. Ko grdni minus, spada u moj realni katalog. Duša mu nije, ni za lijek, modèrna!

(Demonstrativno odlazi.)

GUSTL: U sjeni raznih imèna, strada samo talent. O, azurna buno! Siva, prozna, kolokòlska glupost, nikad ne dolija.

Jeka zvona. Muklo bubanj, truba. Iz sjene, naglo, Kamov.

GUSTL: Kamove, ti si? Ili tvoja, grimizna, uspomena?

KAMOV *(kruži)*: Muči ga moja sjena. Napao me, bijedno, da mistificiram. Kò neki pornograf da pljujem, prozaično, bez ukusa. A pjesnik sam psovke i sumnje, bogamu, bolji od njega.

GUSTL: Efekti bune, trnci skepse, zajedno leže nam u krvi. No ja sam, ipak, prorok! Šaman, pelivan, nešto veći.

KAMOV: Zavist, eto, što imam jače zube, ko pravi dijabolik, porod ovog inferna. On je tek šeret, arist, demàgoški arbitar. U svemu, rado, bi bio prvi. Pedagogija ideala plavi mu se u glavi. E, moj maestro! Nema parfema koji skriva truli rasap puti.

GUSTL: Ukleti, kobni Kamove. Ti po svemu bacaš bombe.

KAMOV: Nisam li eksplozija? Divlji praznik orgazma. Atentator u hodu kroz katakombe. Slobodo, luda glavo, iznova rasteš smrskana o zid. Dižeš nezavršivu revoluciju. Vječni si grč. Kolona Saturnovih generacija. Što je svijet? Kad je stid ovog srca.

GUSTL: Kuda ti blude proklete misli? Ne odriči se horizonta spasa.

KAMOV: Čega, proroče? Zar bajka spašava? Od ispraznog svemira, od apsurdne zemlje? Od crnih seoba, nikad sretnih duša? Od tisuću godina tragedije mozga na rođenoj grudi? Znam te, tamnico spasa. Sjeno svih ideala! Gleda nas u lice ledeno sunce. Paklena Meduza.

GUSTL: Lubanjo, koja sanjaš. Divlja ljubavi, raspeta legendo. Zar ništa, samo Sjena, čeka zanose svake mladosti? Mòra za mòrom u zasjedi i ništa drugo.

KAMOV: Bolje to, nego da te drži za grlo uski, gluhi, slijepi vidik iluzije. Igraš se proroka, ko zadnji pariya. Romantično, kretenski, do sigurnog šah-mata. Ko dvorski luđak muklog doba, pričaš svoju priču. Preko groba, grandiozno, pružimo si ruke. Pružam i ja svoju.

Rukovanje, u polumraku. Jeka zvona. Muklo bubanj, truba.

GUSTL: Od očaja, zato jer tu život nema smisla, tko kod nas umire? Sitna naša nado, žderi brda muka. Patetično, pomirimo se sa sudbinom.

(Prigušeno cello.)

KAMOV: Sit sam Zagreba. Ko lažna javna savjest, tu sâm gušiš istinu, plamičak svoga pera. Odoh na Zapad, u crvenu Barcelonu! Veliki ću pokret slobode studirati uživo! I naći možda put preko crne crte.

(Ode. Kliktavo truba.)

GUSTL: Zanosna gospo Avanturo, milostiva mu budi.

(Sordina cella.)

LUNA: Kobno tu kipi posna juha. Preveć duha na prazna creva.

(Bubanj.)

KOLPORTER *(proleti scenom)*: Umro je Kamov, u Barceloni!

(Muklo truba.)

GUSTL *(jeka zvona)*: Odmah, ubila ga Sjena. Mòra spasila od sumnje. Pegla je išla prek njega, prek mene. Sad znam, tragično ode meni srodna duša. Uvijek nesretno ljubimo! Naši ideali žive od naših smrti.

(Zvona.)

LUNA: Bežimo, prijatelj. Sâmi od sebe, ko vječna fuga, muzika koja nikog ne tješi, da sve na kraju riješi slučaj. Čudnu igru slučaja, kad mrtva usta ispuste tlapnju, satirsku psovku, posljednji dah.

Jeka zvona. Muklo bubanj. Sordina violoncella, akordi fuge.

GUSTL: Veslaj, pak veslaj, kroz te sezone u crnom staklu. Kak zver u paklu moraš si zamisliti raj kojeg nema.

(Sat sa zvonika.)

LUNA: Lepo nam tuče, moj prorok. Tam s tornja Svetoga Marka.

GUSTL *(izbija s drugih zvonika)*: Pak sve zna, čuješ, i Katarinina svetica. Kaj smo to mi drugo, nego kasna grička misa večernjica?

LUNA: A kaj tek jauče katedrala, hiža Štefana kralja? Jao, teška mađarska kruno.

GUSTL: Tiha naša grička buno! Ko gnijezdo si mi, bez sokola.

Tuku ure s tornjeva. Muklo bubanj. Sordinantno cello.

GNIJEZDO BEZ SOKOLA

GUSTL: Ja vučem čemer magle tvojih gora,
očajnost zvijezda što nad tobom niču.
U meni jeca sjena tvojih dvora,
moj otrcani kraljevski, banski Griču.

LUNA: Ja nosim Gospe staromodnu priču,
na kuli Vrata svijeću gorkih mòrâ.
Pa pjesmu što pod starcem tramom kliču
dijaci, zvona preporodnih zora.

GUSTL: Za orlom, strofo! Tu je odžak Zrinjskih,
u gradu tom je vilovo Lisinski,

u gradu tom je sustio Vraz, pa Gaj.
 Dijetenklasnih pokraj ovih uza
 bje krv Ilira, Mate Gupca suza.
 Ta žuhka suza, slatka kao KAJ.

Jeka ura, bubanj, zvuci cella – zamru.

LUNA: Zverski se glasa taj slatki KAJ. U našoj slavnoj knjigi spasa, još buš i vumrl na carskoj crnoj listi, kak zadnji pečalbar.

GUSTL: Je, nestal bum, morti, kô Orfej među zverima. Milost nikad ne bum molil. Moj ponos rajše nek me vbije.

LUNA: Pošnjofaj si dobro, kam veter puše. Pak lovi veze. Moli amnestiju. Doma se vrni! Al ne tak tajno, da te prvi pandur more zgrabit.

GUSTL: Ni u snu, ne buju me vlovili. Makar sve škripi, glavno, Luna, da živiš slavno.

LUNA: Na skliskom terenu, uz svaku cijenu, ne buš dugo disal.

GUSTL: Kaj pravdu, kak prorok, ne delim svima o svemu?

LUNA: Em, živiš i pišeš za tri groša i jedan krajcar.

GUSTL: Sanjam, Luna. Negdi pri vrhu, ak ne na dnu klasičnog kulta svih naših svetih, jarčevih energija.

LUNA: Više mozga, Gustl. Manje sna. Na dugoj si proročkoj muki zaradil tek grč, u desnoj ruki. To ti je celi profit.

GUSTL (*zamata se u šal*): Boli me, nekak, sve jače v grlu. Idem doma pisat, tak levoruki. Friške pjesme, i guste feljtone.

LUNA: Kad se setiš, dojdi k nama. Tek OBZOR vredi kak spasa za nas.

GUSTL: Mir s tobom, Luna. I s našom lukom spasa.

LUNA: Bok, Gustl. Bumo se opet videli i čuli.

(Odlazi.)

GUSTL (*pođe*): Kak ne, prijatelj. Tak fino, kak moj stari, prodani violocello, gudili si bumo na gričkoj mesečini...

Zvuci cella, uspon, pad. Zatamnjenje.

Prizor 3

Pano, saborski Trg svetog Marka. Titrava plinska lampa. Gustl iz kuta. Pjevuši kroz nos, na melodiju Lijepa naše.

GUSTL: Lepa naša gusta kaša – koju kuha sudba naša...

PANDUR (*iskrsne iz mraka*): Ak ste, gospon, dobre volje? Onda doma, na spavanje. Što prije, to bolje.

GUSTL: Em, ko to meni komandira? Htel bi glasno čuti.

PANDUR: Ja vam to velim, gospon. Noćni čuvar mira.

GUSTL: Aha, če je tak. (*Salutira.*) Se razme, gospon cugsfirer. Kakti gričkom anđelu čuvaru, rastu vam, jelte, krila?

PANDUR (*prst pred ustima*): Gospon! Da vas više ne čujem!
(*Odšeće.*)

GUSTL (*pođe*): Na tom trgu sveca Marka iz dana u dan, dugo u noć, duboko u noć, dela, računa, misli za nas, naša saborska Nojeva arka. (*Stane.*) Zaprav, gura glavu u pesak. Zato nam i paše, iz noći u noć, zagrobna tišina. (*Krene.*)

Iz mraka, naglo – Barica. Naleti, sudare se.

BARICA: Joj. Vi ste, gospon Gustl? A kak da me napal nekakšni grički fakin. Jesam vas fest heznula?

GUSTL: Niš ni, Barica. Pardon! Mali sudar v kmici.

BARICA: Je, slabo se vidi. Al nikakve kmice ni me strah.

GUSTL: Ma, čega bi se bojal, lepa moja Barica? Tu, na tihom Griču.

BARICA: Ničega, gospon Gustl. Samo tak, nekak mi se još ne spi. Za danes, završila sam posla v hiži. Vaši su me japica i mamica pustili, na friški zrak.

GUSTL: A tak, zašli ste si na špancir? V taj grički mrak.

BARICA: Hm, došlo mi je nekak v mozeg. Daj si, Barek, sve skup zmisli. Kakšni to vrag z nami tikve sadi?

GUSTL: A kaj vam, Barica, ne da mira? Zadnje vesti iz Pariza, Berlina, aliti Rima?

BARICA: Zdrav, tu mi doma nekaj ne štima. Zakaj tancamo, kak nam drugi svira?

GUSTL: Joj, draga Barica. Mogli bi do Sudnjeg dana, oko tog našeg kajkavskog pitanja.
Pastozno violoncello. Prigušeno bubnjevi.

GRIČKI DIJALOG

BARICA: Čujte, gospon, zakaj nečeju
naši ludi biti za bana zdigani?
Zakaj, naši novci, drugom tečeju?

GUSTL: Čkomi, Bara, čkomi, fest smo zribani.

BARICA: Dragi gospon, naj mi rečeju,
zakaj naši ljudi jesu cigani?
Zakaj v Peštu našu zemlu vlečeju?

GUSTL: Čkomi, Bara, čkomi, fest smo zribani.

BARICA: Povečte mi po duši, zakaj šečeju
pri nami toliki duhi među senama?
Kak da smo svet prodali benama.

GUSTL: Čkomi, Barek. Hodi doma spati –
kasni sati po nama tučeju.
Sanjaj, da nismo. Em smo frigani.

Violoncello, bubnjevi, završe. Muklo, sat sa zvonika.

BARICA: Navèk se, dragec, zna: ko ti na svetu ždere kog.

GUSTL: Ah, po nebu čudnim slovima, oblacima jesen govori. Gluho, ko i naš grički dijalog, teče veče tihim snovima.

BARICA: Kak da već zima svetli, gore, hladnim zvezdama? Zakaj nad nama visi bleđi mesec z leđa, kak stoljetno pitanje?

PANDUR (*iskrsne iz smraka*): A kaj vi tu čekate? Da projde noć? I dojde sitno, krupno svitanje? Ote, rajše, tiho doma spat. Ak vam se ne spi, čitajte si pri sveči friške novine.

GUSTL: Ne čita nam se, noćas, naša mudra štampa. Gledamo rađe, kak mučno titra ta krasna, grička lampa.

BARICA: Kaj vas, gospon stražar, nikaj ne muči? Pak i vi ste stanar pri našoj hiži.

PANDUR: S mrkog tornja, mrko, tuče bat. Idemo spat! Idemo spat! Red u našem carstvu vlada. Nema problema, nikakve muke, kad ja stvar zemem v ruke. Prosim! Spati. Svako svojoj, kući.

GUSTL (*pođe*): Pa kaj ne bi išli, Barica? Bilo kuda z te zemlje čuda. Morti bumo, jemput, otkrili Ameriku?

BARICA (*pođe*): Je, sve mi se tak čini. Na veliko se bumo još svemu čudili.

GUSTL: Sveto pismo, kaj ne veli? Kuš bu prorok, skupa s ribama.

BARICA: Em, kaj nismo? Baš i jesmo. Na stolu sveta, kak riba frigana.

Odlaze. Pandur, sam na sceni, u pozi noćnog anđela čuvara. Sat sa zvonika, izbija. Zatamnjenje.

Prizor 4

Pano, starobeogradski kolodvor. Svitanje, snježne pahulje. Grakću vrane. Jeka zvona. Kratko, zijev harmonike, folk-pastiš. Gustl, spava na klupi. Glava na putnoj torbi.

ČIČA KOMENDIJA (*dolazi, drma ga*): E, jesi pravo mesto našo za zečji san.

GUSTL (*naglo ustaje*): Budi me, opet, neki žandar?

ČIČA KOMENDIJA: Ma ne, grički orle. Sloboda ti iz utrobe peva.

GUSTL: Uonio sam, na toj snježnoj klupi. I pobego mi vlak.

ČIČA KOMENDIJA: E, svanuo tmuran dan. Nakon svega, Gustavsone, ma svagde si van zakona. Komendijo, jesi teška! Propade ti azil.

GUSTL: Ta znaš, zlatni glumče. Dočekah, još jednom, izgon iz raja.

ČIČA KOMENDIJA: Ko pravog proroka, slede te nove jarčeve muke. Stid me, čoveče. A države, tek države! Ti svima sumnjivo lice. One, svete krave! A ti, sitna trava, koju one pasu.

GUSTL: Krasno reče, čiča Ilijo. Al nema šale. Nisam lud da čekam izručenje. Baš nogu, sa strane ove kraljevske vlasti. Ekstradiciju carstvu, preko zemunskog mosta. Najbolje, nestat iz Beograda.

Prigušeno, cello, fuga. Jeka zvona. Graktanje vrane.

ČIČA KOMENDIJA: Zakoni, štaćeš, crna jata. Love bele vrane. Čuj ih, sa svake snežne grane, grakću na nas.

GUSTL (*ruka na šalu oko vrata*): Uza sve, grlo me boli. Moram, na ilegalu, u Zagreb. Tajno, preporučeno do doktora da me liječe.

ČIČA KOMENDIJA: Nećeš valjda, bolan, u ruke šarlatana? Nego, da ne spremaš preko tajno umorstvo cara?

(Grakću vrane.)

GUSTL: Nada mnom, divni glumče, visi mač. Ako ne milost, onda kazna.

ČIČA KOMENDIJA: Jubilej car ti slavi. Što da seče grešnu glavu?

GUSTL: Pitaj, Disa, solo poetu. Nosi li meni onaj nevin cvijet?

Sordina cella. Dis, u ruci asfodelski cvijet, svitak papira.

ČIČA KOMENDIJA: Došo, lelek, iz Skadarlije. Da te seti, žarka dušo, zemnih muka, al i kule spasa.

(Cello, uz skadarlijske violine.)

DIS: Što mi kažu boemske nauke? Zreo si, proroče, za tajnu zadnjeg smeška. *(Pružá cvijet i svitak.)*

Uzmi, rajsku vizu! Bledi cvetak noći. Latice himere. Pa usto, sretnu diplomu Kandila učene Skadarlije neka ti usput svetle.

(Sordina cella, graktanje vrana.)

GUSTL *(prima, pomiriše cvijet)*: Krasan cvijet. Miriše po sjeni, mòri, kobi. Stvara li čuda? Donosi li spas?

(Muklo, huk vlaka.)

ČIČA KOMENDIJA: Beži, čoveče. Pusti mračnog Disa. Dođe ti voz.

DIS: Zacelo, odvešće te gde treba. Cvet svih vrenja, tamnih seoba, vodi ovaj svet. Tamo, putniče žurni, do ravnodušnog očišćenja.

GUSTL: Ah, nirvana, koga to zanima? Život je, brate, jarčeva scena. Vječni rat za glavnu ulogu. Veseli kult energije.

(Cello, vrane.)

ČIČA KOMENDIJA *(zviždi vlak)*: Drž se, vedro, horizonta spasa. Zove voz. Za opraštaj greha, zagrlimo se, Gustavsone.

(Sordina cella, tamni.)

GUSTL *(grle se)*: Do vidova. U obrisu sunca! Na nekom zlatnom visu.

ČIČA KOMENDIJA: Pamtimo se, mesečino. Bar u snežnoj grudi nade, putuj sretno u neizvesno.

(Sordina cella, grakću vrane, tamni.)

DIS: Satirski ode, pravcem truba, doboša, talambasa, za zagroblje u magli. Al ćuti o tome, nesmiljeni Disu.

(Huk, zvižduk vlaka.)

ČIČA KOMENDIJA: Ej, zvučni svete! Bićeš tišina. Polako, sve tiše.

(Ode.)

DIS: Eno, u daljini, spašene jeke. To noćni putnik peva o kobi.

(Ode.)

Sordina cella. Grakću vrane. Huk vlaka. U kutu sjenomòra.

(Scena tamni.)

PUTNIKOVA NOĆNA PJESMA

GUSTL: Olovne i teške snove snivaju
 oblaci nad tamnim gorskim stranama.
 Monotone sjene rijekom plivaju,
 žutom rijekom među golim granama.
 Iza mokrih njiva magle skrivaju
 kućice i toranj. Sunce u ranama
 mre i motri, kako mrke bivaju –
 vrbe, crneći se crnim vranama.

SJENOMORA: Sve je mračno, hladno. U prvom sutonu
 tek se slute ceste, dok ne utonu
 u daljinu, slijepu, ljudskih nemira.

GUSTL: S mrkog tornja bat –
 broji kasan sat.
 Blaga svjetlost sipi sa visina.

SJENOMORA: Kroz samoću, muk –
 sve je tiši huk.
 Željeznicu guta već daljina.

Violoncello zamre. Huk vlaka. Zatamnjenje.

P r i z o r 5

*Pano, Jelačićev trg. Muklo bubanj. Škura scena. Na panou obris omče i stupa vješala.
 Panduri vode uhićene. Stanu.*

PANDUR 1: Svi na broju, na lancu, kako treba. Kuš ko riba.

PANDUR 2: Mater im vlašku! Popet će ih redom na vješala.

PANDUR 3: Objesili bi, karbunari, rađe cara. Al car će zasad njih.

PANDUR 4: Visoki sud se za to stara. Prevrat, urota, veleizdaja! Što im sve u grijeh
 ne tovari.

PANDUR 1: Carski zakon, sveto kaže. Oko za oko, zub za zub.

PANDUR 2: A možda prođu, onako na sreću?

PANDUR 3: Sretnom carstvu, car i kralj objavio jubilarni manifèst.

PANDUR 4: Carski narode!, kaže. Mrtvima sloboda!

PANDUR 1: Živima, bome, jesu li nepodobni, pandur, štrik i rešt.

PANDUR 2: Pravo ima car i kralj! Zna se, ko u kući gospodari.

PANDUR 3: Glava je car. Carska glava! Hoće na zemlji red i mir.

PANDUR 4: Mir, pa mir! Al carev rat može izbiti svakog sata.

PANDUR 1: Teško onom kome se Franc Jozef ne smiluje.

PANDUR 2: Teško je. Pandurska mu naša hvala. Što smo stali? Kreći.

PANDUR 3: Tjerajmo ove, pa što bude. Visoki se sud ne šali.

PANDUR 4: Pokret! Na vješala, sve, nek ih sude!

Bubnjevi oštro. Odlaze. Gustl dolazi, stane. U kutu, Sjenomòra.

SJENOMÒRA: Gle, hižu svoju. Broj robijaša. Tanka silueta. Za vratom štrik, u grlu krik. Devetstodeveta, devetstodeveta!

(Sordina cella, bubanj.)

SONG 1909.

GUSTL: Na vješalima. Suha kao prut.
Na uzničkom zidu, zidu srama.
Pod njome crna zločinačka jama,
ubijstva mjesto, tamno kao blud.

SJENOMÒRA: Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,
jer takvo lice ima moja mama,
a slične oči neka krasna dama:
na lijepo mjesto zaveo me put!

GUSTL: I mjesto nje, u kobnu rupu skočih.
I krvavim si njenim znojem smočih
moj drski obraz, kao suzama.
Jer Hrvatsku mi moju objesiše,
ko lopova, dok njeno ime briše,
za volju ne znam kome, žbir u uzama.

Violoncello, bubanj, prigušeno, potraju.

SJENOMÒRA: Prebroj, doma, mrtve i žive. Mre i gleda sunce spasa, crne vrbe, sa crnim vranama. Skači u ponor, mjesto ideala. Jednak ti opis, posve, licu žrtve.

(Cello, bubanj, figure nestane.)

GUSTL: Lebdim kroz sedmi kobni krug. Koja mi ruža iz te mòre cvate? Ah, samo zvižduk, vatreno dug. *(Zvižduk, na prste.)*

Oštro bubanj. Pustiš valcera, muklo traje. Iz sjene, doktor Frank.

FRANK *(plesni korak)*: Taštog mi lika! Pjesma se tiče mog spomenika. To vi meni fućkate, je li?

GUSTL: Je, vama, gospon Frank, ak vas vesèli. Dragi Jozef, doktor Šuft! Kak bečki valcer, dižete nas v luft!

FRANK: Bedàk, poèta. Što vas smeta? Izradih vam carsku amnestiju. A vi, stvore nezahvalni? Budite bar uviđavni. Vičite, na svaku svoju sivu direktivu: Živio doktor Frank!

GUSTL: Kućni ste šinter, amoralan tip. Evidentno, igrate va banque! Prodali ste naše kože. Tak smo šlank, da nas više nema.

FRANK: Pod kotače, bacite mi klip? Širim, slijepče, kliješta. Hofiram Beču, da Zagreb ne zgrabi Pešta. Strategija, taktika. Politika ko politika! Tko vas tu za moral pita?

GUSTL: Švindler, prevarant. Domaći Macchiavelli, je li, hteli bi biti?

FRANK: Nisam, kak vi ste, truli prorok. Em sam Frank.

GUSTL: Terate kućni teror! Lažirate veleizdajničke procese! Kak da smo zadnji crnci, divlja kažnjenička kolonija.

FRANK: Visoku politiku vodim. Doktorsku epopeju spasa! Daleko od riječi do čina. Careva je ovo kraljevina! Ich habe die Ehre, provodim oštre mjere. Kud okom mignem, moja legija hita. Sam svuda ne stignem. Extra Austrija felix, pro nobis, non est vita!

GUSTL: To je vaša, šmirantska, finta. Baš me briga, doktor Luft. Kak van iz našeg vječnog labirinta?

FRANK: Ne bodite se ko bik. Dajte, da se i s vama nagodim.

GUSTL: Ne bute me, na stari trik. Nagodbe nema! Rajše, vrat pod štrik.

FRANK: Ponos je, kakti, važna gesta. Tek nigde mu nema mjesta.

GUSTL: S vama više, ni u snu, ne bum špilal cirkusanta!

FRANK: Mislite, da ste svetac? Vražje pero, to da. Uostalom, i poeziji cijena se zna. Uzimam vas, iz ćefa, za šefa mog pressbira!

GUSTL: Tak, za glavnog novinara? Prevaranta? Dobro bi vam došiel, kaj ne?

FRANK: Nudim, stalno, bogovski plaćeno mesto. Moć, sjaj, položaj. Da ne bute više, kak cigan, na propuhu.

GUSTL: Sve je, doma, već na dnu. Vaši batinaši, liberalno, zovu se legionashi? Strah nek vlada, tak nam popèvate. Skidate masku! Ispod nje, kesì se grimasa hulje.

(Muklo, pastiš valcera, bubanj.)

FRANK *(pucnjevi)*: Kakve slasti, sad sam na vlasti. Ja tu dijelim žito od kukolja. Pucaju, jure, love, sve plaše moji legionashi! Dolaze, evo ih, idu.

Legionashi, batine, revolveri, slika Franca Jozefa. Okružje Franka.

LEGIONAŠ 1: Za dom, za kralja! Živio Frank, naš doktor spasa!

LEGIONAŠ 2: Hoćemo bečki valcer! Nećemo peštanski paprikaš!

LEGIONAŠ 3: Dok je vruće! Doktor bu zlečil sve trulo kod kuće.

LEGIONAŠ 4: Legijo, udri! Batina, metak, bijes! Pleši carski ples.

LEGIONAŠ 1: Tjeraj psine preko Drine! Sve dušmane na vješala.

Bubanj, pucnjava. Supilo proleti scenom. Iz kuta, prijeti štapom.

FRANK: Koga vidim? Supila, Frana. Bježi, sve se praši. Trkom, legionashi! Zgrabite mi tog gòspara! Nek zanjiše prvu, deblju granu.

SUPILO: Love me od kolodvora. Zizibàmbule! Batinaši! Revolveraši! Banda, za brze noge ipak spora.

(Nestane, mašući štapom.)

LEGIONAŠ 1 *(poleti)*: U lov! Dižimo, uvis, tog Supila Frana.

LEGIONAŠ 2 *(jurne)*: Okitimo s njime, na Zrinjevcu, najvišu platanu!

LEGIONAŠ 3 *(pođe)*: Prebijmo ga, barem! Da zapamti, tko vlada.

LEGIONAŠ 4 *(krene)*: Požuri! Ne daj, da se skrìje u mišju rupu.

Muklo bubanj. Prigušeno, pastiš valcera. Udaljeno, pucnjevi.

FRANK: Kratko sudi hajka. Pogrom, smrtni kućni slučaj. Nema opozicije našem kralju i caru! To zna sad svatko.

GUSTL: Objesite si još i mene. Pa bumo svi na okupu! Plešete oko nas, ko carske hijene.

FRANK: Smrdi mi boema vaša. Knjiška ste, liberalna slova stekliške stranke prava. Al niškoristi od vas, bili nam živi ili mrtvi.

GUSTL: Vi patrioti, gle, na vlasti. Disident vas, evo, tek psovkom časti. Pa gazi sâm, do zadnje postaje.

FRANK: Znamo, te arije sa Kalvarije. Kaj mislite, da smo idioti?

GUSTL: Kotirate sjajno. Imate čast! Batine, vješala, tamnice carstva lome sve, što diše protiv barbarstva. Tu samo smrt na nas računa. Nestat ćemo, između Beča i Pešte! Spasit nas može samo mladost. Životu vratit, opet, neka buna.

FRANK: Bedak, poeta, čista šteta! Bijedo božja, i zaručnica vam se vaša s drugim skita. Pišite samo vaše paskvile, poeme, posne feljtone. Marš, van iz moje kolone! (*Bubanj, pastiš valcera.*)

GUSTL: Buš kuš, doktor Mefisto? Ko šuft, glavni sofisto, okrenuli bi stvar. Ropstvo je sloboda. A sloboda, ropstvo. Zmesta, hokus pokus, kak hoće bečki car. (*Valcer, bubanj, sordina cella.*)

FRANK: Dobro je zlo, a zlo je dobro – u perspektivi! Tome vas veselom nauku učim. Tako od oka, nisam li u igri, bog i batina? Uz mene, nema mjesta za drugog proroka! (*Pastiš valcera, bubanj.*)

GUSTL: Bumo videli. Sve zvezde! Tak su slepci rekli. (*Sordina cella.*)

FRANK: Jezik za zube, norc jedan stekli. Zar ne vidite? (*Bubanj.*)

GUSTL: Kak ne. Kućnu bunu, doktor Luft, dal si za bečku krunu.

FRANK: Živi reàlno, bedak, a ne teatralno. Da znate, rani grob vam sprema, ta vaša divlja boema. (*Valcer, bubanj. Plešuci odlazi.*)

GUSTL: Gusto ruže cvatu. Doktoru spasa, u kobne pasje sate. (*Bubanj.*)

SJENOMORA (*pojava u kutu*): Nježna dušo, stvari su grube. Što ti se sanja, što zbiva kod kuće? Tek igra kože na bubnju. Tek mukli kliktaj trube. Je li ti hladno? Ili vruće? *Bubanj, muklo truba. Crescendo violoncella. Zatamnjenje.*

P r i z o r 6

Pano. Kazališni trg. Sunce kroz oblake. Supilo, Gustl, došću.

SUPILO (*diže štap*): Scena se mijenja, raspleta nema. Ko uvijek, svijet se sprema da raspne svoje proroke.

GUSTL (*lupka štapom*): Kriza raste, gòsparu Frane. Al stvari slabo mare, što naši štapovi u šetnji o njima misle.

(*Muklo bubanj.*)

KOLPORTER (*prošeće scenom*): Kupite OBZOR. Posljednje vijesti. Ratu ili miru svijet sve bliže? Umro je doktor Josip Frank, od kapi. Koalicija, crno-žuta, vodi našu stvar po carskoj mapu. Što nas čeka, na kraju puta? Čitajte OBZOR. Sve ćete znati!

(*Odšeta.*)

SUPILO: Odigrao doktor Frank fatalnu ulogu. Va banque.

GUSTL: Trula gluma cvate u zemlji kulisa. Luftiraju nam kosti, drugi doktori Šufti! Među gluhim, slijepim varkama, sve si više sâm.

SUPILO: Šuplji sabor, šuplje stranke. Pleše koalicija, po taktu valcera, drevni, grički, marionetski ples.

(*Pastiš valcera, bubanj.*)

GUSTL: Guske u maglu vleče si, kućna politika. Iza scene, tek mladost iz dubina doziva sunce.

(*Sordina cella. Muklo truba.*)

SUPILO: To je adut, dižu se mladi. Dosta, da tražimo od svijeta diplomatsko priznanje. Biti ili ne? Klasični smo problem, u sjeni carske krune.

(*Pastiš valcera. Prigušeno bubanj.*)

GUSTL: Skandal, moj gòsparu. Propast mazga. Agonija srca. Gola lubanja, ispod ukrasne perike! Puka našeg bijeda, očaj, mrak. Narod nam seli, ko roblje, na masovni rad u Ameriku.

(*Muklo bubanj.*)

SUPILO: Na pluća, u glavu, udara mòra. Vedro je, ipak, iza oblaka. Slika stvari hoće hitnu akciju. Inače, nema spasa.

GUSTL: Znam samo jednu, jarčevu nadu. Žestoku dušu, koja sanja! Silu sna, koji se zbiva.

(*Pucnjevi. Muklo bubanj. Prigušeno truba.*)

ATENTATOR (*dojuri, zastane*): Carstvo pada. Pucajte, ljudi! Na bunu, tko ljubi slobodu. Živ se ne dam u ruke pandura!

(*Puca, odjuri.*)

GUSTL: Eppur si muove! Taj puca, sije smrt, za volju silnog života.

Oštro bubanj, truba. Scenom prohuje panduri.

KOLPORTER (*iz polusjene*): U Zagrebu atentat na carskog komesara! Atentatoru, studentu Jukiću, ne ginu vješala. Carska vlast opet hvata niti velike zavjere. Uzmite OBZOR, svjetske novine!

(*Nestaje.*)

SUPILO: Sunca mi, evo znaka. Mlada Hrvatska pali baklje, krči put.

GUSTL: Tko ne bi van, iz tijesne kože? Dobri duše, zar ne trubi buna?

Kliktavo truba. Muklo bubnjevi. Demonstranti na sceni.

DEMONSTRANT 1: Posljednja vijest. Idemo, u demonstracije!

(Odjuri.)

DEMONSTRANT 2: Slava, atentatoru! Ne damo caru Jukićevu glavu.

(Ode.)

DEMONSTRANT 3: Sloboda narodu! Smrt carskoj diktaturi!

(Odjuri.)

DEMONSTRANT 4: Mi nosimo spas! Oštar pijetao zna se po crvenoj krijesti!

(Nestane.)

GUSTL: To se zove oganj. Omladina, volja, energija! Sloboda s nama hoda. Ode predstava do eksplozije.

(Crescendo cella.)

SUPILO: Fibrozna scena treba žurnu diplomaciju. Nota bene, u račun velesila, ubacimo mjesečarsku stavku. Gospodo! Ako vam nije krivo? Pod suncem, još se drži, ultima Kroacija.

Prigušeno bubnjevi. Kliktao truba. Iz sjene, boemske figure.

PROPOVJEDNIK: Tu smo, i nosimo bombe! Jesu ti u džepu, Ujeviću?

DISCIPULUS: U svakom dvije, moj Čerino. Za slugu Zagreba i Beograda. Dok ne srušimo carstvo.

(Oštro bubnjevi. Prigušeno trube.)

PROPOVJEDNIK: Naš Pijemont zove na front. Val smo, vihor, pokret, akcija! Narod koji se rađa. Dane spasa, kreće lavina.

(Jeka zvona.)

DISCIPULUS: Trubi, bubnjaj, zvoni, epopejo! Kurs je oštra bura. Juriš na Beč i Peštu!

Pa konačna fešta, aleja sunca, ruža, idealnih čuda.

PROPOVJEDNIK: Hej, Slaveni, na Jugu senzacija! U pokusnoj vazi, iz kućnih plemena, procvala staklena supernacija!

(Jeka zvona, fanfare.)

DISCIPULUS: Proletna generacija, od proklete zemlje stvori svetu zvijezdu.

GUSTL: Došli, stara kućo, mladi proroci! Plavi, riđokosi mesije!

(Zvona.)

SUPILO: Razvedri nebo, buro. Zviždi, gusta ero. Zvoni, obećano stoljeće! Sad ili nikad, ustaj iz sjena.

(Fijuk vjetra, fanfare.)

GUSTL: Sunce ti žarko! Lađi u jedra ludo, vjetar puše.

Jeka zvona. Vjetar. Muklo bubanj, truba. Polako tamni.

SUNCE TI ŽARKO

SVI: Zemlja se vrti, stvar se kreće,
sad snažno skupa van iz vreće.
Ne čeka plamen, više ni trenu.
Sunce ti žarko! Ustaj iz sjena.

GUSTL: Kožo na bubnju! Za spas od kobi,
rajska zemljo, svi smo na probi.
O, luda lađa! Veslaj preko svega.
Sunce ti žarko! Skoči do neba.

SVI: Buno svih buna! Sanjaj iz kuta.
Lađa nam sretno u krugu luta.
Lebdi do zvijezda, roni do Hada.
Sunce ti žarko! Carstvo pada.

Jeka zvona. Vjetar. Trube. Projure demonstranti.

DEMONSTRANT 1: Sloboda! Prevrat! Spas! Plamti, buno svih buna!

DEMONSTRANT 2: Trubi! Zvoni! Bubnjaj! Dolje, carska kruno!

Prigušeno zvona. Oštro bubnjevi. Dolaze panduri.

GUSTL: Jarčeva kobi! Panduri kruže. Pada, po nama, lovorovo lišće.

DISCIPULUS: Razbit će nam glave. Prosut, na nas, pasju žuč.

(Bubnjevi.)

PROPOVJEDNIK: Lađi spasa, u buri, što smeta sitnica?

(Panduri vade sablje.)

SUPILO: Hvala na avanturi. Tko nema naglu ideju? Diplomatski, dragi moji, hvatajmo maglu.

Bubnjevi. Zvižduk vjetra. Panduri dižu sablje, kreću. Tamni.

P r i z o r 7

Pano. Glavni kolodvor. Mađarski grbovi, carske zastave. Muklo, harmonika – pastiš Lijepa naše. Gustl, stoji, na prosceniju.

DEMONSTRANT 1: Nekak su nam tihe demonstracije. Kaj smo pri kraju?

DEMONSTRANT 2: Nismo, dragec. Navèk se mi puntamo. Zvezda z repom gori v nama. Al nekak, bez glave.

(Obojica odlaze.)

GIMNAZIЈALAC *(dolazi, diže novine)*: Si čitala, Malčika, Gustla Matoša? Oštro je prešela cenzuru, v našoj praškoj, studentskoj ZORI. Od njegove riječi nema bolše bombe!

(Prigušeno bubanj, truba.)

GIMNAZIЈALKA *(šeće, novine u ruci)*: Ti bokca, SAKRAMENT KRVAVOG KRIŽA baš deli, kak prorok! Sve nam veli. Tak se, Francek, bori za slobodu.

Odlaze. Klavirski scherzo. Tri glumice doplešu, kao tri gracije.

PRVA GLUMICA: Stari fakìn, preveć si dopušta. Na adresu tak fine, feš dame, fort šalje bezobrazne epigrame. Prostak! Sve je jasno.

GUSTL: A kaj nas morti ne zabavlja krasno, domaći verglteatar?

PRVA GLUMICA: Pik ima na mene, grozni Tatar. Popèva mi – Pollak Irma, lepa firma! Nosim, je li, dugi šlep i šareno perje? Glumim vješto. Uz to imam ono nešto? Pfuj! Čušku bu dobil, tak iz gušta.

GUSTL: Ah, Irma, Irma. Glavna ste za slatke scene! Druge figure, zaslužne su više, za teže kazališne migrene.

(Klavirski scherzo.)

DRUGA GLUMICA: Sitne su mi, kaže, oči? Gluma, loša? Dlake nad usnom? Dupla brada? Smije se, baraba. Oh, dosta vica. Kaj nemam lepo lice?

GUSTL: Koketni smiješak. Fine trepavice. I nosić, ko safalada.

DRUGA GLUMICA: Kakav kavalir. Zapamtil bu on, ko je Mihičićka!

TREĆA GLUMICA: Krasno o meni piše. Sim, tam, lady Šram! Komplimente daje, liru mi svira. Lovi na sentimente. Uzdiše za mnom, kao svi.

GUSTL: Lepe naše gracije. Kakti za kazalište, na cesti, pecati si abonente? Niste li čule, moje dame, zadnje ulične vijesti?

PRVA GLUMICA: Bravo! Zašto ne bi i mi, u tihe demonstracije?

(Bubanj.)

DRUGA GLUMICA: O, zar na repu? Pa makar dobile po glavi?

(Glasovir.)

TREĆA GLUMICA: Drage ženske, našoj slavi to bu samo plus.

GUSTL: Divim se, kak Tatar, teatru slavnih draži ženstvene manipulacije.

Glumice otplešu. Limena glazba, tuš. Jarmek doleti, klanja se.

JARMEK: Je suis François Jarmek, domaći genijalèc. Al više internacionàlni duh. Mit Lyra in der Hand, ich ging am Gastarbeit, ins Deutsches Land! Dobro došel, kliče celi svet. Samo doma nemam sreće. Kobni demòn, Gustl Matoš, jalno veli da sam luda.

GUSTL: Čujte, Mac Jarmek! Sram vas bilo. Kućna rasa martirski rađa, u ime spasa, genije, mesije, bogove Kosovskog hrama. A vi, fulirànt? Skićete se okòlo, z gastarbajta na gastarbajt.

JARMEK: Krv mi pije, na slamku spasa. Inkvizitor! Grafomàn! Megalomàn! Pasoš mi hoće zeti. Al Jarmek ide na put! Slavljèn bit će, svud.

Odjuri. Fanfare, bubanj. Došeta Majstor od kamena, uz Impresaria.

GUSTL *(šeta proscenijem)*: Slava se kladi, u ove cajte, na mladog kućnog lava. Mit sezone, prorok Meštrović, maestro od kamena, raste svima preko ramena. Sirovi genije. Ukus mu slaba strana.

MAJSTOR OD KAMENA: Niče iz duše titanska vizija. Mladi smo barbari, na sceni sitih rasa. Spasit će nas gigantska ideja. Kamena Dinara! Junačna gesta pokoljenja. Grdosije Kosovske epopeje.

IMPRESARIO: Dakako, maestro. Silni vaši kipovi osvete, prkosa, volje, stoje u zenitu, mramoru, bronci, gipsu bliskog Sudnjeg dana.

GUSTL: Kipci, popèvke, trojanska ideologija. Osim talènta, puno blefa, poze, bajke tla i krvi. Preveć reklame, mode! Premalo, artizma. Priča vam smjera kulturu barbarogènjija.

(Bubnjevi, fanfare.)

IMPRESARIO: Kao i vaš impresario, majstore, jamčim zlatnu perspektivu. Pada na burzi peštanska forinta. Nisko kotira i bečka kruna. Plaćat će se stare i nove rasne račune, grandiozna, dinarska kinta.

MAJSTOR OD KAMENA: U kritične sate, velike geste – dušu bogate!

GUSTL: Domaći cirkus. Impozantni kšeft. Rasa, pak rasa, kak generálna sankcija! Zlatna podloga muza. Molim, puni se dinarska kasa.

MAJSTOR OD KAMENA: Što se punta, arbiter elegancije? Kao da nisam skulptor od komada. Rasni genije, dinarska nada.

IMPRESARIO: Ma, ništa, meštre. Pečalbar, zna se. Pravi se važan. Cosa nostra blistavo radi. Parada teče! S nama su ministri, generali, bankari, novinari. Svi koji misle, ko i mi. Lansiram vas, sjajno, doma i vani.

(Prigušeno bubnjevi, fanfare.)

MAJSTOR OD KAMENA: Saloni, banketi, vlade, masonske lože, muzeji. Sve, diplomatski, znade! Božji sam glas, za naš spas.

IMPRESARIO: Klanjam se, vašem nadahnuću. Klešite u kamen naš san. Idealan. O, kako slikovit! Ta vi ste, maestro, Srđa Zlopogleđa. Osvetnik naše herojske rase. Dolazi nam, vedar, Vidovdan!

GUSTL: Glorija, gloriya, trubi historija. Pogled mi nije, kao vama, orlovski vidovit. Raso, rasice naša. Bu još iz tebe, za sve nas, gusta aprilska kaša.

(Fanfare, bubanj.)

Limena glazba, tuš. Maestro, impresario, odlaze. Iz sjene, Discipulus.

DISCIPULUS *(doljulja se, diže čašu)*: Korùgva nam ćuhta! Gremo, mi puntàri.

GUSTL *(na prosceniju)*: Kasniš, Kolumbuse! Zemaljska mora, Discipuluse, ludo su plovna.

DISCIPULUS: Krstih toga Augusta, u šali, Rabbi. Položio, konačno, ispite za pučkog uču. I napao me, ko nedostojnu papigu. Ko Discipulusa. Zar baš on? Originalni imitator svih huncutarija.

GUSTL: Lupam te, Huljeviću! Ko Lupusa iz fabule. Ti kradom na vrata. Al nabio se na jarčev rog. Kuda, apostole, ispod moga plašta?

DISCIPULUS: Hipòkrit. Vandrokàš. Nekak prorok. Sada bena! Krokrom starog Jarca, vodio bi mlade. Ko Cezar na samrti, sanja, zlatne arije.

GUSTL: Zar i ti, sine Brute? Heureka, to je moja škola.

DISCIPULUS: Autokràt! Lažni mesija! Klafra, pa klafra. Idol svih kretena!

GUSTL: Hodaš, malen, ispod zvijezda. Beri ruže, Discipuluse, da bi ti rađe cvale. Ridokosi Judo, jel gotova filipika?

(Sordina cella.)

DISCIPULUS: Gustl Aranjoš. Glavni clown agramske boemske lože. Bio, malo, u Parizu. No, donio nam kulturu sa Balkana! Mongolska fizionomija. Ocvali satir, iz grčke antologije! Jašio bi, po omladini.

GUSTL: Smiri se, Lupuse. Što ćeš, sveta sam figura kućne, mitologije.

DISCIPULUS: Gusar. Kob ništarije. Feljtonski imperator, iz Jurjevske ulice! Suhi list! Prešlo ga vrijeme! Gnjava, pa gnjava, ukleti pasatist.

GUSTL: Ugursuze, uči lekciju. Ostavi maštarije. Dokle ću te lupat po prstima? Više me boli, nego tebe. O, knjigo spasa, knjigo kobi! Glumimo oštro. Al izgledi gusti! Sunca, sve manje. (*Tamni.*)

DISCIPULUS: Sjene, sve više. Tko će se spasit, mesijo, u toj epopeji?

GUSTL: Bolje, gremo lumpat, prije potopa. Dosta svađe, Augustine.

SJENOMORA (*pojava u kutu*): U kući duhova, gle, same senzacije. Jedna drugu troše puste bune. Legla proroka! Slavne generacije. Raspleta nikad! Samo deblja čvor.

Tko živ, tko mrtav. O, idealna buno! Svemu, tek u Sjeni cvate odgovor.

Muklo, bubnjevi. Sordina cella. Jeka fanfara. Zatamnjenje.

Prizor 8

Pano, stara Ilica, noć. Plinske lampe, snježne pahulje. Jeka zvona. Ponoćni sat sa zvonika. Veselo društvo nahrupi.

LUNA: Tuče Silvestrova ponoć. Bilo nam drago, ili ne.

GUSTL: Sretno, svima! Trinajsto novo leto mladoga stoljta.

DISCIPULUS (*pali šibice*): Da vidimo, gdje smo? Idemo, proroci, na strmi let. U zrak, mesije, ko vatrene komete! Dok ne pukne, Aurora!

PROPOVJEDNIK: Zvoni, sniježi. Vodi nas put, kroz čarobni vrt. Sve doma spava, i hrče. Bdiju jedino atentatori i poete. (*Silvestrovska zvona.*)

GUSTL: Sama na svetu, lumpa naša boema. Nema, uz nas, krasnih dama. Gdje su gromke mase, da nam kliču? Hej, Čerino, Luno, Ujeviću. Ni ilički cucky ne trče za nama.

Sordina cella. Klavirski pastiš. Arija. Na tom mladom letu, veselimo se! (*Zvona.*)

GUSTL: Moj obećan, stvarni grade! Ljubljen mržnjom roba. Mržen ljubavlju slobode. Ko titani ova zvona bruje tmurne psalme. Mizeriju rođene nam kobi. Tko će koga, spasiti, od svega? (*Sordina cella.*)

DISCIPULUS: To zna, futuristička, alkemija. Evo, ludi stručnjak, Čerina.

PROPOVJEDNIK: Muči i tebe, Augustine, pirotehnika kućnog prevrata. Od sna do zbilje samo je korak. Kad prekupi očaj, čaša je puna, čuda.

DISCIPULUS: Čovjek na zemlji mnogo sebi znači. Gotovo sve ili ništa?

LUNA: Čuda ne bu, ni u snu. Žvači samo žmehke knedle, ak ne slatke kolāče. Svemu skup naš OBZOR svetli! Novinska kula mozga. Je inače, vrag bi već zel, to domāće sanjalište.

GUSTL: Kolko vike, oko rajске slike stvari! Ah, razne farbe, isti cilj. Svaku kućnu vjeru kupiš za karijeru! Pa onda, božji mir.

PROPOVJEDNIK: Moja replika – prevrat, smjesta! Dajmo riječ dobroj bombi, brzom metku. Sa dna do vrha, idealno, okrenimo svijet!

Jeka zvona. Muklo bubnjevi, trube. Prigušeno fanfare.

DISCIPULUS: Dimi se, iz sata u sat, balkansko bure baruta. Srbija širi krila. A tu, poligòn, za carski tron. Dokle, mrtva provincija, siva serija? Pospana, vurušt purgèrija.

PROPOVJEDNIK: Lomi lance. Bubanj, zvoni, trubi. Diž'te se, zemaljski ropski milijuni! Na licu mjesta, revolver u ruci, rješava sve.

LUNA: Balkànski topovi. Balkànske bajunete. Al svetski bog Mars kesi zube. Velim vam, u ime bistrog OBZORA, zletel bu z maloga srpskog rata luciferski obračun velesila.

GUSTL: Mir s vama, apostoli. Svetom Jarcu derete kožu. A ko bu, mesto nas, rešil našega rebusa? (*Jeka zvona. Sordina cella.*)

LUNA: Pojel bu problem, opet, ko hoće. Jači od nas. Tak ti već ide domàca, zmrznuta evolucija. (*Bubnjevi.*)

PROPOVJEDNIK: Sami smo sebi solucija. Sloboda ili smrt! Kažem, plameni prevrat. Kućna revolucija. Glavu za to, dajem. (*Truba.*)

GUSTL: Jarčevu glazbu baš mi se sluša. Ponosni propuh ideàlnog duha. Pa, kobnih duša, vječita gužva. (*Sordina cella. Jeka zvona.*)

DISCIPULUS: Jesmo, rabbi, učenici tvoji. Prošo si kroz sito i rešeto. Al ne bez tragične greške. Lebdjet si htio, proroče. (*Cello.*)

LUNA: Fantastično. Bar korak-dva iznad zemaljske sile teže.

PROPOVJEDNIK: Magični ugovor veže nas, mesijo. Čudesna oporuka ideàlne bune.

GUSTL: Ah, kobni sam stvor. Gorko sjeme na vjetru. Satir spasa. Ne znam, u kakvo vrijeme gledam? (*Sordina cella. Jeka zvona.*)

DISCIPULUS: Tko nije, s tobom, ojađeni prorok? No idemo, rabbi, dalje od tebe. Mi putnici, željni azurnih vidika. (*Muklo bubnjevi.*)

GUSTL: A kaj tu stojimo? Ko noćne iličke sjene, morti v ime buduće homerske nacije? Koji nas put ne vodi, do prve stare ili nove, domàće, birtije? Tam bumo si, navèk, našli sve. (*Cello, zvona.*)

LUNA: Em, nek plovi naša lađa. Ak hoćeš sve, ideš na malo, pak niš.

PROPOVJEDNIK: Rajski vjetar huji kroz nas. Sudnjeg mi sata! Jednog dana, iz noći jada, to će srce sinut, ko sjajna kolajna. (*Bubnjevi.*)

DISCIPULUS: Čekaj, himno, elegijo, ludorijo. Tko mari, u svemiru, za naš spas? Svima na čast služi epopeja. Zastave, bubnjevi, trube. Kružna cesta sreće! Samo da jednom vruća mašta hladno dođe, na vlast. (*Fanfare.*)

GUSTL: Skači u raj, Augustine! Ko svi, preko plota, u gusto granje.

LUNA: Berimo tikve saznanja. Na vrhu piramide, sjat će opet sfinga. Pozlaćena tlapnja. Kao da nas sanja, srce, san i smijeh Lude Grete.

PROPOVJEDNIK: Krasan, novi svijet, bit će iza potopa. Dođi, anđeoska buru! Utopijo, divoto, ostvareni snu! Svejedno, što ostane od nas. Kostu, ponor, iza juriša. Računajmo na spas! (*Zvona, bubnjevi.*)

LUNA: Sudbina, izvolte, svih kućnih idiota.

GUSTL: Pa sad, pro futuro, kam idemo, štovano društvo?

(*Sordina cella.*)

LUNA: Je, pajdaši, zbilja kam? Z lumperaja na lumperaj, sim ili tam, svi skupa moremo k Matejini. V lepu našu, kmičnu birtiju. Otpelajmo si na gričku polnočku, kak apostoli, našeg mesiju. (*Jeka zvona.*)

PROPOVJEDNIK: Rađe bih u pohode na Kožarsku. Po ljubav, u javnu kuću.

DISCIPULUS: Dobili su nove, lude i mudre djevice. Šteta, što su redom kurve.

GUSTL: Vele, došle iz Pešte. Friške, feš, reš Madžarice. Ko živa vatra.

LUNA: Če ti dozna lepa Olga, zaručnica? Bu ti mam vatre, na klaftre.

GUSTL: Pak, i tak mi scene dela. (*Ruka na grlu.*) Peče me v grlu. Ti doktori, nikak da me zleče. (*Sordina cella, jeka zvona.*)

DISCIPULUS: Pazi, proroče. Teško je biti mlad, a već star.

(*Bubnjevi.*)

PROPOVJEDNIK: Koja će gesta, sada, da nas spasi? Ljubav, vino, rat ili mir.

LUNA: Dežuramo tu, kak ilički pjevači. Baš silvestrovski mesečari.

GUSTL: Sad idemo, dečki, na labuđi pir. Diži, visoko, prepune čaše. Sve skupa, pješke, u Maksimir, u Maksimir... (*Sordina cella, citra.*)

PROPOVJEDNIK: Srebrni se, tamo, sleđeno jezero. Ili se tako samo čini?

DISCIPULUS: Labuđi neki, sneni par, plovi onim snježnim mrakom...

GUSTL: Tko ga prvi pogladi rukom, labuđi krik, pustit će iz grla.

LUNA: Kroz čarobni vrt, jarčeva dušo, sve nas vodi uski put.

Citra, violoncello, glasovir. Muklo, silvestrovska zvona.

ČAROBNI VRT

GUSTL: U mraku žubor, vrelo – slušaj dušo:
(*falset*) to izvor mog života romori.

Kroz šiprag, hihot vile – miruj dušo:
to moja sreća, tebi, govori.

SVI: U grmu prvi slavulj – ćuti dušo:
to moje srce tebi biljiše.

U lijesi prvo cvijeće – diši dušo:
to moja duša za tvojom izdiše.

GUSTL: Tišinom struje sjene – dršći dušo:
(*falset*) to mjesec – zanos – k nama silazi.

Kroz zvijezde, čežnje, slutnje – umri dušo:
to smrt i ljubav k nama prilazi.

Glazbala utihnu. Prigušeno, zvona.

KOLPORTER (*iz polusjene*): Silvestrovski OBZOR. Ponoćno izdanje. Gustl Matoš napada zemaljsko kazališće! Predal je satirski komad, MALO PA NIŠTA. Intendant veli, ni to niš za lože! Nego, tak, pučko trešće. Kaj bu to, iz svega skupa? Rat svih, sa svima, po nama lupa. (*Ode.*)

GUSTL: Nek daju, trutovi iz teatra, da si malo galerija plešće.

INTENDANT (*dojuri*): Eto vam, moja ostavka. Dost mi Zagreba! Kod nas kultura umire. Preporuča se samo drek i prah kućnih svađa. Idem u Pariz, na truc, svima. (*Orkestar, štima instrumente.*)

GUSTL: Bolje, Trešćec, ostajte intendant pri hiži. Pariz bu vas zglodal.

INTENDANT: Idem. Zaradil bum si u Parizu, poneku kritičnu devizu. (*Ode.*)

LUNA: Cajti su, kakti, sve gušći. Kakav to sad kvartet dolazi?

PROPOVJEDNIK, DISCIPULUS: Čudno, marionetski, gude. Ko četiri gudača Apokalipse. *Gudački kvartet štima instrumente. Zastvira, poput robota.*

GUSTL: Sonata automata. I to da je glazba? Vulgaran tempo, banalni efekti. Tehnika, ali šuplja. Rutina, mašina bez duše, bez svirača. Taj im koncert niš ne vrijedi. Fućkam ti na to. Ko im aplaudira?

Zadnji zvuci. Kvartet se klanja, povlači. Mukli pljesak. Zvona.

GUSTL: U glazbi, najbolje se vidi. To vreme gubi zlatnu nit.

PROPOVJEDNIK: Gase se iličke lampe. Pomalo sviće.

LUNA: Je, Gustl. Tvoj stari bu opet, z fujakerom, po tebe došel.

GUSTL: Kaj bu, to bu. Svetski rat ili mir? Sudnji dan? Rajska noć? Te plinske lampe, ko kobi su naše. Računajmo, na spas. (*Zvona.*)

DISCIPULUS: Za vratom, evo vam, pandura. (*Pandur, ljulja se iz kuta.*)

PANDUR: Sretno, novo, leto! Prosim, Silvestrovo je prošlo. Sad, polako, razlaz! Teška glava, prosim, lepo, najbolše spi.

GUSTL: Da ni sve prošlo? A kaj bu došlo, to ni vrag ne zna.

PANDUR: Velim vam, prosim. Carski mir, pak mir, svima bu dobro došel.

Jeka zvona. Muklo bubnjevi. Sordina cella. Zatamnjenje.

Prizor 9

Pano, salon u kući Matoševih. Mama Marija, tata August, ustaju sa stolica. Gustl, Rutavec, Robiček, sjede za stolom.

MAMA MARIJA: Sve je gorše Gustlu, s tom ranom u grlu.

ROBIČEK: Tak strašno, morti, i ni. Kaj misliš, Rutavec?

RUTAVEC: Tak dojde, Robiček. Pak i projde. Kad se zleči, sve bu bolše.

TATA AUGUST: Lumpal je rajše, neg ženil zaručnicu. Sad ima, to zlo.

MAMA MARIJA: Je, tatek August. Niš to z Gustlom ne štima.

GUSTL (*ruka na grlu*): A kaj imaš? Kaj nemaš? Em si purger. Il te zanavek zmuči boema.

MAMA MARIJA: Znala sam ja. Vražja boema! Tu mòru v grlu ti je dala.

TATA AUGUST: Nisu mu pomogli ni rimski doktori. Novce su zeli.

MAMA MARIJA: Levo, desno, palili ranu. A njega boli, pak boli.

GUSTL: Gutam si dane, dečki, kak crne kolače. (*Muklo, citra, cello.*)

MAMA MARIJA: Mora nam, Gustl, u bolnicu. Rekli su nam, na operaciju.

TATA AUGUST: Prek dobre veze, odmah bu u Vinogradskoj. Zeli buju ga v ruke eksperti. Prominenti, od kirurške struke.

ROBIČEK: Zna se, specijalisti. Zlečili ga budu, efikàsno?

RUTAVEC: Došlo bu, znači, do neke amputacije.

MAMA MARIJA: Doktori vele, mora se rezat. (*Sklapa ruke.*) Samo da mu skrate ove muke. Jedva guta, čak i teško diše.

GUSTL (*prsti pri grlu*): Nek režu, više se nemre. Grlo me zverski muči. Idem k njima, sutra, u zoru. (*Sordina cella, citra.*)

MAMA MARIJA (*briše suze*): Milosrdne sestre pazile ga budu, kak treba.

TATA AUGUST: Hodi z menom, ne plači, mama Marija. Idemo si malo prilèci.

MAMA MARIJA: Samo, dečki, ne dajte Gustlu da prevèc pripovèda.

Ruku pod ruku, odlaze. Violoncello, citra, tiho, u molu.

RUTAVEC: Morski mi sve skup zgleda. Niš tu ni kak treba.

ROBIČEK: Je, čovek visi na koncu. A vreme lavlji zeva.

GUSTL (*ruka pri grlu*): Ta muka, živet mi ne da.

RUTAVEC: Kak u zadnju inštanciju, nadaš se u operaciju?

GUSTL: Niš ne bum zgubil. Samo dobit morem. (*Sordina cella, citra.*)

ROBIČEK: Navèk si, Gustl, tak govoriš. I nisu ti ruže, nigdàr, cvale.

GUSTL: Zvezde brojim, u grlu gore. Dave, ko živoder. (*Gesta.*) Tak, da bi si čovek, v glavu pucal.

RUTAVEC: Pusu dobiš, Gustl. Samo ne huli, kak stekla zver. Slavili bumo, svemu, sretan kraj.

ROBIČEK: Jarčeva dušo, kak smo rekli? Od svih muka, bila buš jača.

Violoncello, muklo. Fuga u molu, počinja, traje.

GUSTL (*ruka pri grlu*): Patim ko pas. Čudno mi se dela, nijema oporuka. Ko duši bez grla, proroku bez glasa.

RUTAVEC: Kajgod, Gustl. Preživel buš ti sve nas. Svet je tak lepa, mudra zamka. Zar te ne mami, kakti, zauvijek?

GUSTL (*muklo*): Disal bum, morti, još malo. Pak se iz senke javljal, kak davni neki duh.

ROBIČEK: Nemoj, prijatel. Kaj to govoriš? Nadal se jesi, još malo prije. Bil si, navek, čovek dobre volje.

GUSTL (*muklo*): Sjena, mjesto mene, otvara usta. Kao da svemu tamni sjaj. Samo ne srcu, koje gluho voli.

Pano iščezne. Tamni. Muklo, violoncello. Vjetar.

SJENOMÒRA (*pojava u kutu*): Prođošè sezona karnevala, pepeo leti kroz čarobni vrt. Sjene vrve, svi putnici se nekud žure. Oštra grimasa guta rajske geste. Sanja vas vjetar. Smrt sa vama pleše. Čini se uvijek, na kraju zbilje, sve će u mašti biti bolje. Ah, stvarno, luda djeca zemlje. Bit će guste bure.

Vjetar, violoncello. Muklo bubanj.

RUTAVEC: Vrag ti šalu zel. Kakav to glas govori iz tebe? Em svaki put, tu smo, na život i smrt.

ROBIČEK: Dok hoće gužva, trk, slučaj ili kob. I neka, nježna, bajka. Od početka, idealne, spašava nas čudo.

RUTAVEC: Počela kobna, vele, devetstočetnaesta. Umjesto čuda, kao da dolazi velika pokora? Veseli potop. Možda, opet, nova Noeva arka.

ROBIČEK: Dosta je Evropi civilizacije. Pak bumo bili, kak stari barbari. Pekli se v paklu, i zmišljali da smo v raj. Ma, svaka se vražja, velika, mala sila, totalno mobilizira.

RUTAVEC: Više vredi metak, top, bajuneta. Nego sva glazba, duša, pismo, glava. Fina, ljudska, ruka. Stekle bumo zveri. Kakti, ljudožderi. Bu rata prek noći, za par dana, svakog sata.

ROBIČEK: Pogleč si u dušu. Reci, poeto. Makar i krivo. Šapni još nešto. Kam bu to vreme, puno dinamita?

RUTAVEC: Zakaj šutiš? Proroče s Griča, tiho se sjeti. Kako će svršit cijela priča? (*Violoncello, fuga u molu, traje.*)

ROBIČEK: Zini, Gustl. Tek riječ nam reci. Ima li, nema li, spasa?

RUTAVEC: Priznaj, mesijo. Ko te kaj pita? Nek bu, kaj bu. Ko se kaj plaši? Samo nek carstvo odjaši k vragu. Nek novoga se nekaj na zemlji rodi. (*Muklo trube, bubnjevi.*)

ROBIČEK: Jel bumo ikad bliže himeri, slobodi, idealu?

RUTAVEC: Izusti bar. Kaj ne, čovek je vrlo važan stvor.

(*Bubanj.*)

SJENOMORA: Mašta je burna. Zbilja je grozna. Igra slijepa, pa jako žurna. Da niste sablasti, na tamnoj sceni? A živjeli bi, ko mali bogovi. Pospana rulja hrče, kod kuće. Hulja i glupan vladaju zemljom. Oduvijek žulja ropstvo. Oduvijek sviće sloboda. Senzacije, zar ne, svijet pokreću? Ha ha ha. Vihori, trube, izgubljene generacije. Saturnski prevrat iz vas, je li, stalno niče?

(*Violoncello, fuga. Muklo, bubnjevi.*)

RUTAVEC (*kruži*): Tko nam to kaže? Tak nam komedija napreduje, kak da bu sve letelo v zrak! Cilindar, frak, novine. Palače, kasarne, banke, crkve i kolibe. Taj ozbor čitav, tak crno plav.

ROBIČEK (*stoji pred Gustlom*): Ne čkomi, prorok. Daj, neki znak. Jel sve bu otišlo, v dim i mrak?

(*Cello, bubanj.*)

SJENOMORA: O, sve će u visine. Krune i bune, ciljevi visoki i niski. Fatalno, baš svemir sav. Vidici, mutni i bistri. Sjajne komete. Male ive mete, topovi, fronte, rovovi, klanja na bajunete. Torpeda, brodovi, kopna, zastave, glorije i promemorije. Sve će u visine. Bankari, generali, ministri. Muzikanti, poete i pisci. Mrtvaci mračni, letjet će nebom, puni sjete, što živi su bili, ah, ko marionete. Kakva totalna drama! kaže vam, glas iz tmine.

(*Prigušeno, bubnjevi.*)

RUTAVEC (*kruži*): Svi kalamburi, skliski karnevali, trošna svjetska čuda, zar će nestat, u vražjoj buri i vrisku? Tak ratno, razbito, dešperatno.

(*Violoncello, muklo, sordinantno.*)

ROBIČEK (*gesta*): A kaj nam pak moreju? Idemo, dalje, na turneje. Jel jesmo ili nismo, hvala kobi, zakrpa zadnja na svjetskoj vreći?

RUTAVEC (*pred Gustlom*): Odaj nam, proroče. Da nisu, pred nama, kule od pepela? Putevi, dugi ili kratki? Šareni, slavni, banketi? Krateri, puni lave?

ROBIČEK (*kruži*): Ma, čudna, posljednja depresija. Proreci nam sve, što tajši! Žderu nas sjenke, anahorete. Ubija ljubav Lude Grete. Puca po nama top, kak Debela Berta. Jel dolazi potres, potop, živ il mrtav san? Kakvog bu to koncerta?

Kukavica sa zidnog sata kuka vrijeme. Muklo, bubanj.

RUTAVEC: Preni se, Gustl. Zini jako. Kuda to jure, kazaljke sata? Gdje nam je, naša druga obala? Čemu svijet, širom, otvara vrata? Stiže li, sve bliže, neki Sudnji dan?

(*Vjetar u pozadini.*)

ROBIČEK (*pred Gustlom*): Gukni, mesijo, pa kaj bu sad? Grabi te umor, srce slabi. Sjeda ti za vrat, prejaka mòra. Na licu tvome, neki tmurni znaci. Odgovori. Bu smrti? Ili života, da bu divota? Bu mira ili rata? Prozbóri, Gustl. Kaj buju zginuli skupa, prvi mudraci i zadnji bedaki?

(*Muklo cello, bubanj.*)

RUTAVEC (*pred Gustlom*): Daj neki jasan, mig. Čuješ, sama se pitanja nižu. U mrak se skližu, skupa z nama. Kad bu to išlo v zrak?

ROBIČEK (*diže ruke*): Em, čim se sjeti, svijet već leti. Došli su, bijesni, cajti bure. Jesmo na kraju? Na početku? Kaj smo to, proročanski, već zgubili?

(*Violoncello, forta, nagli pad.*)

GUSTL (*muklo, kao živi kip*): Ah, bože Jarče, s trona svog im reci. Ždere nas, ždere, gusta historija. Pa kaj bu, i kad bu sve to ljudski rešil, naš jadni satirski dijalog?

RUTAVAC: Sveto pismo, divlje, veli. Kuš bu prorok, skupa s ribama.

ROBIČEK: Pjevajmo, brže bolje – glorijska, glorijska.

GUSTL (*muklo*): Ne zovite vraga. Već je tu. Tak se osjećam, dečki moji, kak da su me vubili... (*Klone, u stolici, glavom na stol.*)

Rutavec, Robiček, zaprepašteno stoje. Muklo, cello, bubanj. Oštro, kliktavo, truba. Tiho, orgulje u basu. Prostor pun jeke. Pogurena pojava mame Marije. Oslanja se o Baricu. Usred scene, u polumraku, crna figura, blijeda maska smrti.

SJENOMÒRA: Šutiš, čovječe, smrznuta epopejo? Gle, što dala ti je buna. Bez računa, za ljubav rulje, skakao si dosta preko krajnje crte. Veslao na smrt, oko svetih brda bedaka i hulja. Pa, žarka balado iz mraka? Svirko, ma za koga? Na kojem oblaku? Aleja zvijezda ne muči te više? Tko se u gužvi spašava od mene, žive mòre, crne sjene? Nitko, ljudi moji. Ništa. Kroz tvoje kosti puše leden vjetar, vatro zemne duše. (*Vjetar, bubanj.*)

RUTAVEC: Jel zauvijek tih? Na smrt miran. Ko posljednji stih.

ROBIČEK: Tako nijem, bez grla. Ni za glasa dati.

MAMA MARIJA: Koja vura tuče? Kak oštri nož u srcu. Ko olovo, joj.

BARICA: Niš mu, niko, ni mogel. Lucki, kakkbirekli, niko i niš. Al, sfundala i njega, črna Senomòra. Osjećam se, kak riba frigana.

Violoncello, oštar uspon, pad. Prigušeno, orgulje u basu.

KAJKAVSKI NOKTURNO

SVI, zborno: Kaj da počmem, draga moja mati,
smertni beteg, to je sinek tvoj.
Vubili su mene, Smiljke zlati.
Prami, Smiljka, to je beteg moj.
Več bu zorja, a ja nemrem spatì,
po hiži me hinca misli črnih roj.
Kokotiček već kriči za vrati:
Hajči, Smiljček, hajči picek moj.
Kaj da počmem, draga moja mati?

Violoncello, uspon, pad. Muklo, bubnjevi.

Scena posve tamni. Naglo, tišina.

ALELUJA

Pano Jurjevske ulice. Polumrak. Na klupi, usred scene, sjedi Gustl. Povezano grlo, blijedo lice, poput satirske posmrtné maske. Raširenih ruku, u bijeloj košulji, kao da raspet spava. Muklo, zvana. Prigušeno fanfare, topovska jeka. Grakću vrane. Jedno za drugim, sa svijjećom u ruci, stižu lica epiloga.

LUNA (*u crnom*): Tutnji rat. Grakće mir. Koje je doba, nekad? Ah, baš sad. Dolaze, svi glumci. Ko bijele, crne, sive vrane. Čudan epilog.

PRIMARIUS (*u bijelom*): Garantiramo! Izveli smo rez, točno, po programu. Ja, Primarius, uz moje Asistente, privedoh kraju obradu klijenta.

ASISTENT 1 (*u bijelom*): Sve egzaktno. Bezgrešno, dijagnosticirano. Slučaj riješen! Jednoglasno, u tri, stručne, geste.

LUNA (*diže svijjeću*): Zmešal je vrat vaše dijagnoze. Rezali ste mu kakti raka. Onda ste rekli. Em, ko bog, imal je tuberkulozu.

ASISTENT 2 (*u bijelom*): Grlo, secirano, na živo. Zatim, došlo do obdukcije. Pokojnik nije izigravao nikakvu opstrukciju.

PRIMARIUS: Strogo verificirano. Nije mu bilo, niti nama, spasa. Samo, prosim, bez grimase! Tijelo smo, uredno, mortificirali.

MILOSRDNICA: Tamo, na modro nebo, lete spašene duše. U blagoj Onoj ruci, leži milost utjehe i čuda. Čuo je, gore, anđeoske orkestre.

MAMA MARIJA (*crnina*): Zaboga, sklapam ruke. Molim, nebo, za naglo čudo.

TATA AUGUST (*u crnom*): Otkuda, kakvo čudo? Prošla muka, mama Marija. Umõrili ga, ovi, iz struke.

RUTAVEC (*u crnom*): Tiho, idealno, sniva. Pod zemlju, nekak mu se ne da.

ROBIČEK (*u crnom*): Bil je živa, velika proba. To bu, zna se, i ostal.

OLGA (*u bijelom, s buketom crvenih ruža*): Nosim, za njega, vjenčano ruho. Čuje me, ne čuje? Gleda, ne gleda? Svejedno, tiha žrtvo. Žarom ovih ruža, gorim za tobom, živim tijelom.

LACKO (*u crnom*): Dođosmo i mi, mrtvi. U kasne sate, nezvani, čak iz Hada.

RADOJICA (*u crnom*): Ubi te, mašta. Previše si hteo, o svetu, da saznaš.

VESELI JANKO (*u crnom*): Ništa zato. Veselo, evo nas k tebi, u hodočašće.

GAZDA SREMAC (*u crnom*): Kod mrtvaca, najzad, nema smeha. A ni plača.

DIS (*u crnom*): Umremo, da vidimo. Iz mrtvog sna, ko se nada čudu?

DOKTOR FRANK (*u sivom*): Hej, i ja se dižem. Ravno iz groba. Što će mi san? Realno igram i dalje. Doktorski, va banque.

ČIČA KOMENDIJA (*u crnom*): Tu nam snevaš, Gustave, na Griču. Jel glumiš čudo, suzu, smešak? Smrtnu tugu? Ne, ta gotovo je. Mi retki živi, navratismo, iz Beograda.

LEPI NUŠA (*u crnom*): Tužno, Gustavsonne. Ožalošćen smo rod. Cela boema sveta ovde je, sa nama! Posljednji smešak uzmi, s moga lica.

BELI GLIŠA (*u crnom*): Otišo Gustl. Okončao svet. Ko da sâm dremam, drven, na toj klupi. Plako bih od jada.

KOSIDOLAC (*u crnom*): Primih ga, ko đaka, begunca. Zavoleh, ko pesnik pesnika. Teška mi ova suza, iza velikana.

ROUVEYRE (*u crnom*): Prestala kriza, mon ami? Stvarnu suzu i ja, brišem s lica. Primi od mene, sjetne, pozdrave Pariza.

USKRSLI LAZAR (*u crnom*): Uskršli Lazar, cher ami, želi ti uskrснуće.

LUNA (*diže svijeću*): Sastali se jesmo, za opijelo. No čekamo, svečano, na uzašašće. Svi bi čudo, iznad svega.

SUPILO (*u crnom*): Kasno je. Kod kuće, da spasi svoje stado, najprije prorok strada. Za njim, brzo, i ja ću.

PROPOVJEDNIK (*u crnom*): Do dna, ispio je vrč. Slavu, himeru, u njem. Slobodu! U istom grču, sve. Spašen je! Ispalite za njim, salvu. (*Puca iz pištolja.*) Stope nam gaze, kobno, svetim tragom.

DISCIPULUS (*u sivom*): Bogovi vole, sretne, koji odu. Vrišti kroz nas, žive, svinga stoljeća. Em smo Horvati. Tišti savjest. Kob si plati.

NOVI PROROK (*u crnom, pali svijeću*): Više svjetla, ovdje je tama. Tužni zборе, vidim, u paklu si na okupu! Čudo se čeka, na dnu Golgote. A redom sami sivi pogrebi. Zvao me, živ, u bolnicu. Po čestitku, na mojoj Legendi o Mesiji i Sjeni. Nije me

bilo. Ponor Ideje zjapi, među nama. A ista kob nas jaši. Mòra svakog puta. Pepeo svake vatre. Kob maske. Ples smrti, u skupnom snu. Žalim Mesiju, kojeg guta Sjena. A idem na svoj put. Čudno, taj lovor, gorko mi miriši! (*Otkida sa lovor-vijenca, obješena o naslon klupe, par listića, sprema ih u knjigu.*) O sve je ljudi kaos. I bit će tako, do Strašnog suda! Dok ne dođe, spas. (*Eho topova. Vrane.*)

RUTAVEC: Taj mladi, z bradom, propoveda kak novi prorok. (*Zvona.*)

ROBIČEK: Da nije, rabbi? Mesija, fantasta još jedne pobunjene generacije?

PROPOVJEDNIK: Čeka ga slava. Zove se Krleža. Htio bi izvan svega. Sanja, ko i mi, čudo. Novi svemir! Pun sunca i mračnih melodija.

LUNA (*diže svijecu*): U ime tužnog Zagreba, tu smo, onda, svi. Čudo neka počne! Ili, nek ga nema. (*Topovski eho, zvona, vrane.*)

MAMA MARIJA: Ah, kome grakću tolike vrane? Ima li čuda, bar u snu?

Zijev orgulja (synthesizer). Oštro zvona. Muklo, bubanj, truba.

NOVI PROROK (*diže svijecu*): Sve je, nevjerojatno, nalik snu o spasu. Opet, jel svanula nam u raju, noć Zadnjeg suda? Ili to pakleno zvoni, mukli Dan gnjeva, u tamnom Babilonu? Sanjamo li, kraj, svemu? Početak? Mrak. Čudesnu svjetlost. Put u raj. Ili, prvi korak, pa već kobnu grešku?

(*Eho topova, zvona, vrane.*)

Kratko, orgulje. Tiho, grčevito, sordina violoncella. Igra svjetla i sjene, na blijedom licu figure na klupi.

PROPOVJEDNIK: Slavlje, slavlje, u kući. Gle, na tom licu, život se igra sjene i svjetla. Ustat će, otvorit oči! Zalebdjeti s nama. Izreći čudesnu riječ. O, koliko se muči! Oživjet će ga prejaki sni. Zapjevat će, ljudi, na zgrčena usta. Veselimo se čudu, dok je vruće. Sve će, jednom, ući u legendu.

(*Topovi, zvona, vrane.*)

LUNA: Čudo, čudo. Divno zvuči! Sanjam sunce, mjesečarski, sa svima. Tko može van, iz ove kože? Čarobno smo ljudi.

LACKO: Glavno da smo svi kod kuće. Vjetar nek zviždi, za naš spas.

NOVI PROROK: Tišina. Kakva je to sinagoga? Kad šuti poeta, možemo i mi. Čujmo, što sanja prorok, u mrtvom snu.

Kratko, orgulje. Muklo zvona. Topovski eho. Sordina cella. Na licu nepomične figure na klupi, igra sjene i svjetla. Iz dubine scene, pojava lika u crnom, blijede, faunske maske. Gudi na cellu, kratku, konvulzivnu fugu. Ide prema klupi.

SVI, *zabruje*: Čujmo, čujmo, što sanja. Usnuli, mrtvi, živi! Poeta, mesija, fantasta! Sretno lebdimo na kraju. Sve je, samo svečan san.

Lica na sceni, skupljaju se, u zbor. Sve jače osvjetljenje. Maestozni zijev orgulja – stišano, traje. Mukla zvonjava.

GLORIJA GLORIJA ALELUJA

SJENOMÒRA: Mir vama! Hosana, mesijo, hosana.

(*u falsetu*) Ostani raspet do Sudnjeg dana.

Glorija, gloriya, aleluja.
 Svjetluca, gore, zvjezdana aleja.
 Zvoni, na zemlji, sleđena epopeja.
 Put je kratak – o, put je dug,
 kroz kruti, gusti, vječit krug.
 Glorija, gloriya, aleluja.
 Kucaj, zvijeri, na rajске dveri.
 Kruži, vedra gesto, krugom sjena.
 Sanjaj, mrtvi kute, zlatnu cestu.
 Kroz čarobni vrt, dođi, po smrt.
 Glorija, gloriya, aleluja.

Zijev orgulja. Muklo zvona, bubanj, truba, topovski eho. Grakću vrane. Jako, zasljepljujuće, osvjetljenje. Zbor, sklapa oči, i širi ruke.

SVI, zborno: Sini nam, sini, o svijetli duše.
 Sini, vedro, u mračnoj živini.
 Glorija, gloriya, mōra nas guta.
 Kob se ne miče s tamnog puta.
 Glorija, aleluja, bubnja historija.
 Sa svake grane, grakću nam vrane.
 Orgulje bruje, sve pakao kljuje.
 Topovi, trube – gloriya, gloriya.
 Orgije smrti nad glavom vise.
 Na nebu nam služe crne mise.
 Mir nama! Hosana, mesijo, hosana.
 Ostani raspet sa svima nama.
 Glorija, gloriya, aleluja.

SJENOMORA: Pjevajte rajski – povisi glas.
 Za sve nas, tek u snu je spas.
 Svjetlosti, kreni, ususret Sjenu.
 Glorija, gloriya, aleluja.

ZBOR: To zvona, s nama, slave slavlje.
 O same sanje, kroz gusto granje.
 Svjetlosti teška, smrtna si greška.
 Pjevajmo kobi, gloriya, gloriya.
 Glorija – gloriya – aleluja.

Orgulje, forte, fuga koja zamire. Osvjetljenje slabi. Muklo, zvona. Bučno bubnjevi, kratko trube – umuknu. Topovski eho, graktanje vrana, rastući šum vjetra – traju. Zbor uklipljeno stoji. Naglo tamni.

Pod snopom svjetlosti, usred scene, uz nepomičnu figuru na klupi, lik Sjenomòre. Ista, blijeda lica: faunske, posmrtné maske. Forte, zvana. Bubnjevi prasnu. Klitavo trube. Topovski eho. Orgulje, u bas registru, zabruje preko svega – jenjaju.

Vjetar. Grakću vrane. Zatamnijvanje.

Konvulzivno, violoncello, fuga, solo – sve tiše.

GUSTL, GLAS OFF (*razlijeva se u jeku*): U ognju pjeva kob. U pepelu leprša srce. Mòro u grlu. Bajko spasa. Glorija, glorija. Aleluja! Ja sam skitski faun. Tražim Orfejevo stablo. Euridiku daleku. Zlatno drvo, u tamnoj šumi. Čistinu neku. Izvor glasa. Čudo. Makar jeku. Čarobnu cestu sanjam. Tišinu. Šutnju. Tajnu vedre geste. Kao da vjetar odnosi sve? U snu sjajnom smrt leluja. Ma, što može, mom zadnjem rajskom smiješku? Ja ljubim moju kob. Pepeo srca. Vjetar skitski. Euridiku daleku. Glorija, glorija. Aleluja.

Sordina violoncella, uz glasovirsku pratnju. Zamire.

Prigušeno, zviždi vjetar. Grakću vrane.

ZASTOR PADA.

CODA

Proscenij pod mjesecinom. Vjetar, lišće pada.

Dežurni milicioner prošeta. Žonglira palicom. Nema muzike. Sat sa zvonika. Iz sjene, ispod ruke, stari grički par.

STARAC (*poštapa se*): Vražji Gustl! Fest smo, ko šmrklivci, za Gustla Matoša navijali. Em, čuda je spelaval. Za pandure, pokora bil.

STARICA (*zebe*): Joj, Joža, cele legende si zmislio. Idemo doma, mrzli veter puše. Zmrznuli se bumo.

STARAC (*zebe*): Vražji veter. Šarf je puhao i tam, pri staroj hiži. Je, pak niš, Rezika. Navek, na Griču, fest puše.

Muklo bubanj. Potiho, truba. Doplešu tinejdžeri.

TINEJDŽER 1: Mir, penzionerci. Znae, s kim imate posla?

TINEJDŽER 2: Sad su naše glavne role. Grebem si kožu, vrlo smo važni.

TINEJDŽERKA 1: Nismo li strašni? Ažurni trend, kužiš, my friend.

TINEJDŽERKA 2: Gusto lišće, pada. Sa grana gričkog listopada.

STARAC (*diže štap*): Bute si vi već, sve gričke zvezde, videli.

STARICA (*vuče ga, pođu*): Pusti ih, Joža. Kasno je. Idemo, doma, spat.

STARAC (*uzdah*): Em, nek si samo klafraju. Tak su još, zelèni.

Stari par odlazi. Šumi vjetar, pada lišće. Oštro bubanj. Prigušeno, truba. Ritam pljeska ruku o ruke. Tinejdžeri, figure na mjesecini, marionetske, plesne kretnje.

TINEJDŽER 1: Lijepo puca pogled sa Griča. Da vrisnemo, škvadro? O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi. Pa svakog dana, isto. Noć kao perspektiva. Sve bistro. Dok ne pukne film.

TINEJDŽERKA 1: Huhu, njojfra. Vjetar nam, trulo, stanuje u kosi. Gle, strmo se diže svaka dlaka. Lebdi mi, lebdi, dome moj.

TINEJDŽER 2: Planeta još radi. Što bogovi kažu? Dok ide, ide. Prodaj, kupuj, troši. Vesela zemlja lumpa u krugu. Lijevo, desno, rakete lete. Oštre smo ćudi. Sve je stvar života i smrti.

TINEJDŽERKA 2: Očenj krasivo. Very good. Ah, luda sam od brzog trenda. Čemu smo to sve bliže?

TINEJDŽER 1: Zagrebi, lutko, noktom u srce. Tko može van iz kože? Uz vedru gestu, svejedno, sanjaj.

TINEJDŽERKA 1: Zna se, njojfra. Bar neku našu, čarobnu cestu.

TINEJDŽER 2: Mi smo stvarni. Hoćemo nemoguće. Dosta na konju bedaka! Uči se, kompa, za bankara. Za generala, ministra, kardinala. Dome, slatki dome! Brza šljaka, brda love. Kužiš, njuh ne vara.

TINEJDŽER 1: Ma, idem u škole za poetu. Za proroka, boema, superstara. Za cigana na propuhu. Tu smo si, kužiš, kakti doma. Sunčaj se samo, na mjesecini.

TINEJDŽERKA 1: Tiho, škvadro. Diši na škrge. Nova se zvijezda rađa!

TINEJDŽERKA 2: Odavno, for ever, baš smo happy. Makar i grubo, kao lutke. Kožo na bubnju, tko ti trubi? Na živo, na mrtvo, uh sve je čudno.

TINEJDŽER 2: A što je čudno? Koji ti je bijes? Svijet je, zna se, ludo kazalište. Daj, življe pleši. Čarobni, grički, drveni ples.

TINEJDŽERKA 1: Važno da smo, svi, kod kuće. Kud ćemo dalje? U koji rat zvijezda? Lovi, lovi, ažurni trend. Zar nas, zbilja, nježno srce ne veže? Em ti, pa poljubi me, frend.

TINEJDŽER 1: Ma, gričke zvijezde, lebde nad nama. Bježmo gore, trk do njih. My home, sweet home. Koža se oštro ježi. Jel važi, lutko, spas za nas?

TINEJDŽER 2: Da nismo, škvadro, na kraju plesa?

TINEJDŽERKA 2: Zašto ne, njojfra? Možda si, kužiš, već u raj.

SVI SKUPA: Nismo li strašni? Nismo li važni? Ažurni trend, kužiš, my friend. Diši, dublje, od danas na sutra.

TINEJDŽER 1: Gusto, lišće pada. Sa grana gričkog listopada.

Muklo bubanj. Sjetno, truba. Tinejdžeri otplešu, uz oštar pljesak ruku o ruke. Truba, pa bubanj, umuknu.

Zvižduče vjetar, lišće pada. Izbija sat sa zvonika. Korakom lebdećeg »plavog anđela« prošetala dežurni čuvar reda. Žonglira palicom, pod mjesecinom. Muzike nema. Prazan, tamni proscenij. Tišina.

Kraj

DVIJE PRIPOVIJETKE

Miroslav Pelikan

KRUGOVI LIJEVE I DESNE STRANE

Karlo Konti i danas je, nezadovoljan, bespoštedno, grčevito gužvao papire različitih formata s tek započetim crtežima, pripremajući se za ciklus ulja, koji je već dugo odgađao, uvijek se opravdavajući svakodnevnim obavezama jer od nečega se mora živjeti i napokon preživjeti u ovim opakim, nesmiljenim vremenima.

Ništa ili gotovo ništa nije mu polazilo za rukom. Linije koje je izvlačio kontinuirano su se odupirale i kretale prema samo sebi znanim točkama, otimajući se i uspješno bježeći izvan dosega njegove ideje.

U posljednje vrijeme razmišljao je o seriji slika s dominantno prekriženim linijama, koje bi se jasno opažale u nekoliko razina. No, linije se nisu dodirivale i presijecale onako kako je želio. Tek na rijetkim pokušajima poneki sraz linija dao je naslutiti kako bi se ponešto ipak moglo dogoditi.

Rezultat cijeloga jutra bila je tek povećća hrpa odbačenih zgužvanih papira iza njegovih leđa.

Odgurnuo se od stola i ustao naglo.

U tome trenutku jednostavno nije znao što učiniti. Prići prozoru i pogledati dolje, niz ulicu, možda ugleda detalj koji će mu se učiniti zanimljivim ili otići u malu kuhinju atelijera i popiti čašu mlake vode ili bolje, pola čaše bijelog vina ili iznova sjesti za stol i početi crtati i opet se mučiti, trpjeti vlastitu nemoć.

Naime, Karlo Konti, akademski slikar, star četrdeset i dvije godine, s tek dvije, ne odviše zapažene samostalne izložbe, izdržavao se povremenim poslovima oko uređenja scene na lokalnoj televiziji, uglavnom zanemarujući slikarstvo. Godinama

je bezuspješno pokušavao realizirati, napokon naslikati jedan seriozan ciklus ulja, samosvojan i osebujan i koji ne bi ni po čemu sličio drugima i bio bi novost. No, naravno, ništa od toga nije se dogodilo. Ispočetka je vrlo teško podnosio nepodnošljivo razočarenje, ali s vremenom se navikao na stalno prisutni gorki okus neuspjeha i nekako kao da ga više nije ni zamjećivao iako je nedvojbeno osjećao njegov neugodni miris pravilno raspoređen u cijelom volumenu atelijera.

Pa ni ovi današnji pokušaji, koji su tek u naznakama obećavali, na kraju mu nisu ponudili ništa osobito. Nastala je tek povećća nakupina zgužvanih papira. Pomislio je, šteta toliko uništenog dobrog i skupog papira. Ipak, pomalo je bio zadovoljan, radio je predano cijelo prijedodne, ne odmičući se od radne površine stola, kontinuirano se suočavajući s podmuklom bjelinom papira.

Ustao je odlučno s idejom koja se sve jače uobličavala, odustani, nije ti prvi put. Osvrnuo se i pogledao nakupinu loptica od papira. Doista ih je snažno zgužvao pretvarajući ih u skoro pravilne kugle s tek ponekim rubom koji je smjelo izvirivao, nepokoran.

Pokupio ih je i bacio u koš.

Zapravo, možda je ovo najbolji trenutak da se pozabavi čišćenjem atelijera i izbaci iz njega sve suvišno, sve ono što mu nikada više neće trebati a toga je mnogo. Cijelo poslijepodne prekopavao je po brojnim ladicama i policama, žustro bacajući umalo cijeli njihov sadržaj. Tek kratki pogled bio mu je dovoljan, baciti ili ostaviti.

Navečer je sa stanovitom skepsom pregledao preostalo, nekoliko ulja iz davnih vremena, dvije, u stvari tri mape crteža, pet nedefiniranih skulptura. Iste se večeri riješio nekoliko do vrha napunjenih plastičnih vreća, bacivši ih sa sadističkom radošću u spremnik za smeće. Polako se uspinjao prema atelijeru, osjećajući sasvim jasno kako se riješio golema tereta koji ga je godinama bezdušno pritiskao, gušio. Ušao je nekako s oprezom u poluprazni atelijer, pomno pregledavajući dio po dio, zid po zid. Dobro pročišćen, mrmljao je zadovoljno.

Te je noći usnuo čudan san, nalazi se u nepoznatom prostoru, jednostavnih oblika i praznog volumena. Sjećao se, san je dugo trajao, a on je samo stajao usred te praznine, nepomičan.

Idućeg jutra, srećom je imao nešto obaveza na lokalnoj televiziji. Mučćise s produkcijom, koja nikada nije imala dovoljno sredstava, rješavao je nagomilane probleme, unaprijed im se radujući, barem nije mislio o svom jadnom slikanju i praznom atelijeru. Obaveze su ga zadržale do kasnog popodneva, osjećao je tiho zadovoljstvo, obavio je dobro sve što se od njega tražilo i očekivalo, dapače, prije koji sat je potpisao novi ugovor o suradnji.

Ipak, poslije ovako dobrog dana možda bi se mogao suočiti s pustinjom atelijera. Mogao bi poslušati malo glazbe. U garsonijeru, u kojoj je decenijama živio, nije mu se žurilo.

Odabrao je nekoliko snimaka klasične glazbe iz različitih razdoblja i sjeo u udobnu fotelju u kutu atelijera nasuprot jedinom velikom prozoru i prinio ustima čašu s bijelim vinom. Prvi tonovi sljubili su se s finom aromom vina, opuštajući ga.

Tek kasno navečer začuo je prigušeni zvuk kapanja, ustao je i iznenađen ugledao usred sobe, na podu, nekoliko većih mrlja, krug do kruga. Nije ni opazio da vani kiši. Kao da su se krugovi nadomještali, promatrao ih je Karlo iznenađen, kao da su slijedili jedan drugoga.

Tu postoji neki red, unutarnja logika, pravi ustroj.

Obrisao je pod, srećom je kapanje prestalo, krov je izdržao, no morat će ga dati popraviti i to već od prvog većeg honorara. Naravno, kada imaš atelijer u potkrovlju, nije čudno kada se nešto ovakvo desi. Dok je čistio pod i pregledavao strop, Karlo je razmišljao o neobičnoj povezanosti krugova.

To će biti novi ciklus, niz slika s različitim veličinama crnih krugova na bijeloj podlozi. Izložiti će ih u dva reda, posjetitelji će najprije ugledati dva niza, s lijeve i desne strane, a zatim i stupiti između njih. A slike s krugovima, one bi se morale okretati, slijedeći svoju nevidljivu kružnicu.

Potpisat će se kao Conti a ne Konti, možda bi dobro zvučalo Carlos Conti, ne, bolje je Karlo Conti, mogu ga zvati KC.

Sjeo je za stol i brzo počeo skicirati krugove u nizu, najprije posve male pa sve veće da bi onaj posljednji gotovo posve pokrивao cijeli prostor crteža, tek u kutovima se opažala bjelina, govoreći kako je ipak riječ o krugu. Cijelu je noć grozničavo radio, da bi pred jutro izdvojio za lijevu stranu deset crteža rastućih krugova i za desnu stranu, dvanaest krugova, kontinuiranog smanjivanja,

Da, deset i dvanaest, na formatima, sto puta sto dvadeset centimetara.

Ime ciklusa se samo nametnulo, Krugovi lijeve i desne strane.

Nikada se ovako snažno nije veselio slikanju.

Relativno je brzo odredio različite veličine rastućih i smanjujućih krugova, za lijevu i za desnu stranu. Najprije je bijelom bojom prekrivio deset platna lijeve, a zatim i dvanaest platna desne strane. Odustao je od ulja, akril je bio puno pogodniji, brži.

U nepuna dva tjedna, završio je dvadeset i dvije slike u akrilu, potpisane s Conti.

Krugovi lijeve strane bili su označeni rimskim brojevima, od jedan do deset, a krugovi desne strane arapskim brojevima, od jedan do dvanaest.

Večeras je zgusnuto poredao slike, prvi put, i bio je zadovoljan viđenim i s lijevom i s desnom stranom i s rastućim i sa smanjujućim krugovima.

Slike će postaviti na držače i moći će se okretati poput propelera.

Srećom po Karla, ugledna Gradska galerija imala je posve neočekivano u idućem mjesecu prazan termin, pozvani autor nije dovršio najavljene RADOVE.

Kustos Gradske galerije nije bio pretjerano oduševljen ciklusom Krugova, no bilo je nešto u tim stranama, lijevoj i desnoj. Kada je Karlo postavio slike i pokrenuo rotaciju Krugova lijeve i desne strane, kustos je, s određenom dozom neugode, osjetio iritantnost izloženih slika. Cijela instalacija doimala se izazivački, netrpeljivo.

Otvorenje je prošlo mlako, bez ikakva uzbuđenja, s malo uzvanika i žamora, sve dok pomalo pripit kritičar *Dnevnog lista*, s čašom u ruci, nije sam započeo vrtjeti slike, neprestano hodajući od jedne do druge, pokrećući iznova njihovo kruženje. Zamolio je tada Karla neka on kontinuirano vrti slike dok ih on pomno promatra, svaku stranu posebice, a zatim kao cjelinu, neprestano prazneći čaše, šuteći.

Karlo je sa strahom promatrao ukočeno kritičarevo lice. Ovaj je ispio još jednu čašu i sasvim tiho rekao:

– Da, da.

I otišao.

Ujutro je Karlo odmah kupio najnoviji broj *Dnevnog lista*, no o izložbi ni riječi, pa ni sutra, niti prekосуtra. Tek četvrti dan, Karlo je pronašao kritičarev osvrt, popraćen s dvije ilustracije, Karlovom fotografijom i izvrsnom snimkom cijele instalacije Krugova.

Dok je čitao tekst, Karlu je postalo neugodno, osjećao je znoj svugdje po tijelu. Kritičar je više pisao o sebi, no o izložbi je doslovce rekao, na samome kraju: fenomenalno, hrabro i uzbuđujuće. Iskreno je, kaže, napisao kako je začuđen erupcijom moći koja se rijetko viđa, pitajući kako nismo već prije zapazili nesvakidašnji, neobuzdani talent Karla Contija, kreatora Krugova lijeve i desne strane.

Naravno, reakcija na kritičarev osvrt bila je puna galerija posjetitelja s ponekim diskretnim upitom kustosu: kakve su cijene ili molim vas broj telefona gospodina Contija ili kada mi možete ugovoriti susret s umjetnikom ili najavite slikaru neka me posjeti ili kada se slike mogu odnijeti ili mogu li se kupiti pojedinačno ili samo lijeva ili desna strana ili pak zajedno?

Zaredale su većinom vrlo pozitivne kritike u drugim medijima, brojni razgovori na nacionalnoj televiziji i radio-postajama. Istodobno je dogovoren produžetak izlaganja Krugova u Gradskoj galeriji te nekoliko nastupa kako u domovini tako i u dvije galerije u susjednim zemljama.

U tom razdoblju Karlo je po vrlo dobrim cijenama u potpunosti ispraznio atelijer, naime, sva ulja, crteže i skulpture prodao je što muzejima, galerijama i nizu pojedinaca. Posrećilo mu se i sa ženama, upoznao ih je, a s nekima se neko vrijeme ozbiljnije družio, uživajući u novom životu, bez ikakvih ograda,

neštedimice. Preselio se u lijepi, otmjeni stan u Visokoj ulici i uredio atelijer u istoj zgradi, u potkrovlju.

No, već mjesecima ili možda duže, ni sam nije znao, nije povukao niti jednu liniju, nije zaprljao prste bojom. Uopće nije osjećao potrebu za slikanjem, crtanjem. Nije ga zanimalo ništa što je bilo vezano za bilo koji element umjetnosti.

Opijen je bio lijepim ženama koje su se najprije izdaleka divile njegovu opusu Krugova, a zatim i njegovom tako složenom karakteru, njegovoj blagosti i finoći i neobuzdanom temperamentu koji je ponekad graničio s grubošću.

Ipak se nekako otrgnuo svemu tome i započeo raditi, pa kako bude, mislio je, na ciklusu Prekriženih linija u ulju, u srednjem formatu, kako je isplanirao. Ciklus se vrlo sporo ukazivao, sukob, sučeljavanje dominantnih linija tegobno se razvijalo.

Ipak, tijekom te godine uspio je zaokružiti ciklus Prekriženih linija u trideset i tri slike, sve istih formata, pedeset puta sedamdeset centimetara, ne osvrćući se previše na učinjeno, na kraju krajeva, on je Karlo Conti, stvaratelj impresivnog ciklusa Krugova.

Izložba Prekriženih linija postavljena je ubrzo u prestižnoj Nacionalnoj galeriji, odmjereno raširena u cijelosti lijevoga krila na prvome katu.

Kritike su bile korektne, pristojne i prijateljski intonirane. Puno veće zanimanje izazvala je vijest kako je Nacionalna galerija po nepoznatoj cijeni, samo se pretpostavljalo koliko je visoka, otkupila ciklus Krugova lijeve i desne strane i uvrstila ga odmah u stalni postav suvremene umjetnosti.

Slijedila su brojna putovanja s postavom Prekriženih linija. Conti je i dalje čest medijski gost. U tim se prigodama dobro snalazi, osobito pazi kako se ne bi ponavljao. No s gorčinom je shvaćao, teško prihvaćajući spoznaju da se posve odvojio od slikanja, bio je bez ikakve ideje, ništa mu nije padalo na pamet, bio je potpuno suh, prazan.

Počeo je odlaziti u Nacionalnu galeriju, promatrajući iz raznih kutova postavljeni ciklus Krugova, dodirujući slike, jednu za drugom, rotirajući ih, izazivajući zanimanje prisutnih posjetitelja koji su se iskreno divili performansu umjetnika. Karlo je očekivao kako će ti česti posjeti, kad-tad, ipak uroditi sasvim izvjesnim rezultatom jer Krugovi će mu pomoći da se vrati slikarstvu.

Dugo, dugo je hodočastio u Nacionalnu galeriju no Krugovi su ostali nijemi i nisu mu ništa rekli.

Slijedili su nizovi dana kada je samo sjedio u prostranom atelijeru, promatrajući oko sebe, iščekujući da ponegdje ugleda neku, jedva vidljivu sitnicu koja će potaknuti iskrnu zanimanja u njegovom zamrlom tijelu.

Nakon beskrajna sjedenja u atelijeru, provodio je brojne noći, vrlo aktivno sudjelujući u zabavama, opijanju, ne bi li napokon probudio nešto, bilo što u sebi.

U tom besmislenom razdoblju posjetio ga je inženjer Mates, pomalo i sam slikar, predloživši mu sljedeće:

– Gospodine Konti, vaš bi ciklus Krugova mogli spojiti na struju i to tako da se slike mogu rotirati sve zajedno u jednom pravcu ili svaka posebno ili opet istodobno sve zajedno ali svaka u svom pravcu okretanja. Instalacija bi postala živa.

Pristao je, pristala je i Nacionalna galerija.

Ubrzo je Mates na temelju svoga plana elektrificirao ciklus.

Prvo lijeva, pa desna, istovremeno se okrećući jednako, a zatim svaka slika zasebno.

Doista, ciklus je na čudesan način oživio, djelovao je poput živog bića, živog stroja.

Karlo je zadivljeno promatrao rotiranje slika i već idući trenutak stupio između lijeve i desne strane.

Iznenada je osjetio neočekivanu, čudnu, neprepoznatljivu slabost, ubrzano reagiranje srca, cijelo mu je tijelo treperilo, znoj ga je oblio.

Panično se ogledavao dok su se slike vrtjele i zadnje što je ugledao bilo je nasmiješeno lice inženjera Matesa, gledao ga je začuđen dok su Krugovi lijeve i desne strane polako isisavali njegovu snagu, hraneći se svojim tvorcem.

Za nekoliko dana Karlo se probudio u bolnici, jedva se prisjećajući što se dogodilo.

Liječnici su mu samo obzirno rekli kako je na jedvite jade preživio veliki šok i kako može biti sretan što je uopće živ i kako će se morati dugo i strpljivo odmarati.

TRAKA

I

Samo da traku ne izgubim. Okreneš se iznenada, naglo, čuo si nešto nejasno, a to je uvijek prijetnja i ona samo sleti s rukava, spuzne kao zmija i skriva se u prepletu niskog raslinja iznad blatne zemlje.

Ne moraš se ni okrenuti, popusti jednostavno konac i nema je.

Pipka po žutoj traci ili je čvrsto steže, na svome rukavu zelene bluze, naoružani mladić Leo Marek u vojničkoj odori, misleći sa strahom kako bi bilo kobno naći se na nekom dalekom terenu bez prave, prepoznatljive oznake, usred bojišta.

I što onda?

Dokaži da pripadaš zelenim kaputima. Kaput imaš, ali traku nemaš. Kaput si lako mogao s nekoga ukočenog skinuti i pritajiti se u tuđim redovima.

A traka, gdje ti je traka?

Nju nisi uzeo kada si skinuo kaput s onoga jadnika? Ne, naravno da nisi. Važan ti je bio samo kaput, a ne traka, a traka, jedino traka dokazuje i potvrđuje tvoju pripadnost.

Marek saginje glavu i promatra širom otvorenih očiju dva centimetra široku žutu traku koja se nekako mazno ovila oko njegove desne ruke. Osvrće se i broji nebrojene žute vrpce kako lepršaju, možda se žele otkinuti, osloboditi i odletjeti sa zelenih rukava, pomišlja Marek i usredotočuje se na svoju žutu traku koja miruje, posve je nepomična.

Postrojba se polako postrojava, poneki ne znaju gdje im je mjesto, no već nečija gruba ruka uvlači ih u njihovu prazninu.

Oružje zveckea, pritežu se remeni, popravljaju se oprema kako bi izdržala sve napore i nedaće što predstoje.

Pojavljuje se zapovjednik, okružen svitom niže rangiranih časnika. Svi su u istim jednostavnim odorama sa žutim trakama, tek oznaka čina na prsima ih razlikuje.

Zapovjednik je ozbiljan muškarac srednjih godina, s ponekom sjedinom, uspravan, visok.

Promatra pozorno svoju postrojbu, svi osjećaju kako njegov pogled klizi preko njihovih lica, s jednog na drugo.

Oni znaju kako ih zapovjednikov pogled posve razgolićuje i oni se ukazuju pred njim sa svim svojim manama i nedostacima, s kvarnim mislima i pritajenim strahovima.

Napokon progovara, od početka vrlo glasno, ali polako, svaka riječ odjekuje poput udarca čekića po kamenu.

– Vi dobro znate što se danas od nas očekuje. Moramo do noći prijeći preko rijeke i učvrstiti naše položaje na drugoj strani. Pratite svoje zapovjednike! Svaka zapovijed je izvršna. Pazite na trake, izvana se samo po njima razlikujemo od onih na suprotnoj strani. Krenite.

Narednici vješto odvajaju vodove iz postrojbe, slijedeći jedan drugoga u dugoj koloni zelenih, tvoreći vijugavu zmiiju koja gmiže u susret svojoj sudbini na obali nevelike rijeke.

Marek korača u koloni, ponekad podigne glavu prema svijetloplavom nebu, ne znajući što bi očekivao da vidi, te opaža poneki rijetki blijedi oblačić na plavilu i čini mu se lijep, izvanredno lijep na tihom nebu.

Za manje od sata cijela je postrojba precizno raspoređena na polaznom položaju. Narednici obilaze vojnike, kratko razgovaraju s nekima od njih, tapšu ih

po ramenima i široko se osmjehuju. Druge pak oštro upozoravaju na dio opreme koji nije u redu. Upozoreni brže-bolje popravljaju opći dojam, pamteći vjerojatno za cijeli život narednikovu misao, kako mu baš to može spasiti život, tamo, na drugoj strani rijeke.

Marekova oprema je u redu, narednik samo prolazi, klimnuvši mu glavom.

Znam, znam, ohrabruje me, vidi kako drhtim, znam, hrabri me narednik.

Marek ubrzo opaža kako se prednji redovi njegove postrojbe lagane izvlače i kreću prema nedalekoj rijeci, sporo i oprezno kao sjene preko ničije zemlje.

Gladi Marek svoju žutu traku i pomišlja kako će je, kada ovo sve svrši, uramiti i staviti ispod stakla i postaviti je na sredinu zida kao sliku kako bi ga zauvijek podsjećala na ove dane.

Ni sam ne zna kako je i kada krenuo.

Instinktivno je slijedio svoje suborce i zakoračio s njima prema rijeci iznad koje se lagano uzdizala maglica, tek rijetko isparenje.

Kome će pomoći a kome će odmoći, tek će se vidjeti, već večeras, teško dišući zaključuje Marek.

U tom je trenutku par signalnih raketa zasjalo iznad rijeke, a zatim njih još nekoliko ponad obale na kojoj se već formirala gusta masa zelenih kaputa iščekujući zapovijed.

Rijeka nije duboka, može se lagano pregaziti, no proći kroz gustu kišu metaka i minobacačkih projektila već je nešto sasvim drugo, svi znaju.

Čim je prvi Marekov suborac zagazio u hladnu vodu plitke rijeke, zaroktale su brojne cijevi s druge strane i obasjale cijeli prostor između dvije obale.

Vojnici su hitro ulazili u vodu, borili se sa strujom, lelujali, nisu išli posve ravno, nadajući se kako će ih meci promašiti i dolazili do sredine toka gdje ih je zgusnuta minobacačka vatra dizala u zrak i onako raskrvavljene prepuštala rijeci.

Marek je ugazio u vodu, osjećajući neprijatnu hladnoću, no nekako ne mareći mnogo za one s druge strane, koji su u međuvremenu pojačali vatru.

Marek je pri prvom susretu s mrtvim tijelom koje je doplutalo do njega zadrhtao, no srećom, nije vidio lice, ono je bilo u vodi. Samo ga je odgurnuo i nastavio.

Između pucnjeva i eksplozija jasno je čuo narednikove naloge.

Podigao je glavu i ugledao prve zelene kapute kako uzvraćaju vatru.

Naprezao je, činilo mu se, zadnje atome snage kako bi pregazio rijeku koja se čvrsto ovijala oko njegovih klecavih nogu, no nije svejedno popuštao, dizao ih je i koračao, ponekad samo provjeravajući kratkim pogledom je li žuta traka i dalje na istom, pravom mjestu.

Napokon, osjetio je sve manje vode pod sobom, na obali je.

Legao je sa svojom skupinom neposredno pored rijeke i počeo pucati prema uzvišenju.

Uspio je Marek nekim čudom prepuzati još nekoliko metara i zauzeo položaj iza oborenog debla. Uskoro mu se pridružila gotovo cijela skupina s narednikom. Od trideset, nema ih osam.

– Ne mora biti da su svi poginuli, neke je sigurno povukla i rijeka. Izaći će na obalu malo dalje, siguran sam – uvjerava narednik svoje ljude.

Pucnjava ne jenjava, eksplozije ritmično odjekuju, tamna se masa slijeva u rijeku no obrana ne popušta.

Marek tek malo podiže glavu, tek toliko da bi provirio iznad debla i, unatoč sumraku, opaža kako su prednji položaji njegove postrojbe tek pedesetak metara od njega, rijeka je njihova no obala im je tanka.

Mrak je sve gušći, pucnji rasvjetljuju sve rjeđe tminu, eksplozija nema, zatim tek poneki prasak i iznova tama i muk.

Užasna tišina mraka, nekima se čini kako rijeka huči, buja i raste, preplavit će obje obale i sve ih povući u propast.

Sekunde otkucavaju sporije od minuta, ponekima i dulje.

Marek osjeća mokrinu i hladnoću odore, jedino cipele nisu promočile.

– Studeno je – mrmlja narednik, nepomično ležeći pored Mareka.

– Što ćemo, naredniče? – šapće Marek.

– Zapovijed, samo zapovijed – sikće narednik.

– Hm – čudi se Marek.

– Šuti i legni, kada budemo morali krenuti, krenut ćemo, budi bez brige, Marek, ovo ne prolazi bez nas. I šuti! Odmori se! Cijela je noć pred nama, nadam se mirna, spokojna.

– U redu, gospodine naredniče.

Marek gleda u tamu neba i misli s blagim osjećajem sreće, dobro je baš ovako, dobra je ova prokleta tmina.

Osjeća umor u nogama, iscrpila ga je rijeka, iskidala mu je sve mišiće, da je bila šira, teško bi je pregazio.

Mutno jutro ih zatječe na istom mjestu, leže u blatu, meškolje se, ali se nitko ne pridiže, narednici ih upozoravaju na osamljene strijelce koji vrebaju u gustišu.

Marek promatra svoje suborce, ukaljani blatom, ponegdje zasvjetluca žuti tračak, kao uprljana sunčeva zraka, smješka se.

Opipava i gleda svoj žuti ovitak, skoro je čist, gotovo bez mrlje.

Začuju se pucnji.

– Tko puca? – promrsi narednik.
– Ne znam – zbunjeno će mladić iza Mareka.
– To sigurno nešto naši pokušavaju, junače se bez veze – tiho će i ljutito narednik.

I opet tišina, tek poneki zvuk udaljenog pucnja.

Negdje oko podneva, do Marekova narednika stiže zapovijed, njihova se skupina mora oprezno izvući i krenuti čim brže prema lijevom boku, radi osiguranja.

Narednik ih prebrojava, svakome daje pojedinačne naredbe.

Vojnici, jedan po jedan, izmigolje sa strahom iza debla, pužu preko blata, prema zaklonu.

Zadnji je narednik napustio sigurnost komadića zemlje iza debla, no čim se tek malo odmaknuo, precizan hitac zakovao ga je u blatu.

Marek želi ustati i potrčati vidjevši narednikovu sudbinu.

To i žele, puži, puži, Marek, drži se nisko, puži Marek!

Uskoro je bio sa svojom jedva prepoznatljivom skupinom, posve su bili umazani blatom.

Na lijevom boku pustoš, presamićena tijela, tek ponetko živ. Minobacačka vatra raznijela je nekoliko ukopanih vodova. Novodošli zauzimaju položaje kako im jedan od preživjelih dočasnika pokazuje, zbunjeni su i uplašeni.

Marek se pokušava prisjetiti imena ustrijeljenog narednika. Ne zna. Je li ga uopće i znao? Samo jedan metak i gotovo je. Odmahuje Marek glavom i čudi se ovom suludom svijetu.

Poslijepodne odmiče nekako ipak brže nego jučerašnji dan i večer i već se polako mračí.

Marek gleda ljude koji ga okružuju, jednu, pričaju, eno, ona dvojica se i šale. Ne, on nije gladan, dosta mu je i vode, okreće se i promatra nešto u daljini. Tamo su oni i čekaju njihov neoprezan korak.

I opet zapovijed. Postignuto je neko primirje, koje po redu? Moraju se vratiti, natrag, preko rijeke. Polako se u čudu dižu, postrojavaju se i silaze.

Marek iznova gladi svoju žutu traku i pita se, je li mi uopće trebala?

II

Koliko je već prošlo vremena otkada sam prvi put ovio tanku žutu traku oko rukava? Misli Marek s mukom i ne može se dosjetiti. Žuljaju ga nove visoke cipele, dobre su i nepromočive, ali samo da su broj veće, pa i pola broja bi bilo dovoljno, ne osjeća mali prst na desnoj nozi, toliko ga stiskaju, onako krvnički.

Stvarno, trebao sam i odoru promijeniti, no nisam. Što sam sve s njom prošao, čovječe, i sada da je mijenjam, a sve sam s njom izdržao, a ni traku neću mijenjati, ostali smo stalno žuti, već je i pravu boju izgubila, ali niti nju neću zamijeniti, koliko je puta samo bila ovijena oko ruke, kud ja, tud i ona, uvijek zajedno.

Dobro, zakvačilo me je dva puta, dublje okrnulo, malo krvi i zašiju te, onako na položaju. Ovi te tvoji krpaju, a ti gledaš nebo i brojiš oblačke.

Da, Marek, gospodine naredniče Marek, čekaj, po činu ću znati, više je od dvije godine otkako sam pregazio onu malu rijeku.

Budeš u postrojbi, pa te malo pošalju doma, a ti se vratiš prije reda jer zapravo si ovdje doma.

Stvarno, što je s tim životom, tamo vani?

Izgleda mi svaki put kada se zakratko vratim, kako je tamo vani sve gore i gore, oni kao da imaju neke samo svoje nevolje, a mi ovdje neke opet samo svoje brige.

Pokušava se Marek prisjetiti i lica koja su preživjela prelazak preko rijeke. Oni koji su je ostavili za sobom sada su većinom u drugim postrojbama i vode svoje skupine, izvježbane i dobre dečke.

Nakon te rijeke, Marek je svakim danom, činilo mu se kako se to skoro može i izmjeriti na dnevnoj bazi, sve snažnije osjećao, jasnije vidio kako se njegov um mijenja i prerasta u odlučnog muškarca. U ove dvije godine izgubio je suvišne kilograme, tijelo mu je očvrstnulo, rijetko uopće primjećuje pojavu studeni, topline, gladi, žeđi.

Zapravo, volio je da ga njegova skupina zove Opaki, uostalom, tako su ga i drugi narednici nazivali. Što sve rat ne učini od sramežljivog dječaka! Čovjeka, čovjeka, mrmlja Marek, samo čovjeka.

Dobri su ovi njegovi, ponekad pucaju bez veze, kažu, došlo im je i ne mogu se usprotiviti tom htijenju što navire.

On ih gleda u čudu, ali ne kažnjava ih, treba mu svaki čovjek. Oni se smiju i ne razumiju njegovo čuđenje. Marek zna kada prođu dvije-tri guste akcije, to ih prolazi, kao da nikad nije postojalo. Odrastaju i prema svakom metku odnose se s respektom.

Zatekla ga je odluka viših časnika. Njegova skupina ide na duži odmor. Situacija na ratištu je stabilna, a i oni drugi liječe rane, kaže mu pukovnik.

Baš se nije veselio tom iznenadnom povratku. Oni tamo u gradu žive svoje živote, nekako neprekinute, a on je iz toga života uskočio u ovaj kovitlac i ne shvaća i ne čuje dobro te ostavljene glasove i geste.

Autobus je brzo dovezao skupinu u grad i začas su se razišli.

Marek je polako koračao prema svome domu, osjećajući znatiželjne poglede prolaznika.

Njegova izbijeljena odora svima je govorila, evo veterana, građani, evo Mareka, gospodina narednika, evo ide Opaki.

Nije se baš ugodno osjećao u civilnoj odjeći.

Prošetao je gradom, obilazio poznata mjesta iz prošloga života.

Prepoznavao je neke, popio je s njima nekoliko piva. Navaljivali su na njega, neka im priča kako je na bojištu. On je samo odmahivao rukom i govorio, nije još gotovo.

Susretao je znance koji su bili u drugim postrojbama. Izmijenili bi nekoliko riječi i razilazili se.

I tada, sasvim nepotrebno i nelogično, susreo se, licem u lice, s Ivanom, crnokosom djevojkom s kojom se intenzivno družio prije rata, još od vremena studija, čak su ponekad i pričali, pomalo maštajući o mogućnostima zajedničkog života.

No, s početkom rata, njihova je veza ozbiljno počela trpjeti i zapravo, činilo mu se tada kako je on odlučio, valja prekinuti i pustiti Ivanu na miru jer tko zna što mu se može dogoditi, a svatko ima pravo činiti što ga je volja u životu.

Ne, on je nije prestao voljeti, nije bilo dana ili noći da nije pomislio na nju, na vrijeme provedeno s njom ili zamišljajući trenutke koji su se mogli dogoditi.

Zastao je ispred nje i u tom trenu shvatio kako je ova mlada žena jedina spona sa starim svijetom u koji će se morati jednom vratiti.

Kratko su razgovarali, uljudno, ali, nekako na distanci. Ivana je okrenula novu stranicu u svome životu, tako mu je rekla i nježno se osmjehnula.

– Ti si, vidim, dobro. Imaš i čin.

– Da, narednik. Dobro sam, dobro.

– To mi je drago čuti. Idem. Čuvaj se!

Ostao je bez riječi, ukopan, nasred pločnika, ne imajući snage za najjednostavniji pokret kako bi se domogao sigurnog zaklona.

Iste se večeri vratio u postrojbu, unatoč preklinjanjima majke.

Odmah je preuzeo dužnost u stožeru, dok mu se skupina ne vrati.

Prošla je gotovo godina dana otkada je Marek zadnji put vidio Ivanu. Nedavno je čuo da se udala. Bolna tuga razdirala ga je danima. Nastojao je ne misliti na tu groznu činjenicu kako je ostao bez budućnosti, vježbajući svoju skupinu strogo i bez milosti.

Skupina je išla kroz raznolike akcije, s relativno prihvatljivim gubicima u odnosu na druge.

Napokon je i rat završio. Marek je razvojačen i uz odličja vraćen tamo odakle je i došao.

Još je bio u odori dok ih je kamion vozio u grad. Svi su bili veseli, razumljivo, odradili su svoje i sada idu kao junaci doma.

Marek se naslonio na klupu, stežući u ruci zarolanu žutu traku s prve akcije i panično, grozničavo razmišljao što će biti s njim.

Gdje će se zaposliti? Majka mu je umrla, barem ima stan, no od čega će živjeti ako ne nađe posao, vojska će mu nešto davati, ali dokle? Kako će se uklopiti u taj davni svijet?

– Ma daj, uzmi malo, Marek – nutka ga konjakom Matić, već vidno pijan.

– Ne mogu, hvala.

– Ma daj, naredniče. Što bi mi bez tebe?

– Hvala ti, ne.

Matić se naginje prema Mareku i puška klizne. Matić je pokušava uhvatiti, odjekne pucanj.

Posred Marekovih prsa krvava mrlja.

– Naredniče, naredniče – urla Matić, gledajući mrtvog Mareka kome iz otvorene šake spuzne žuta traka.

III

Nakon više tjedana od susreta s Leom, svojim, ali sada već bivšim dugogodišnjim mladićem, Ivana je s mukom prihvatila misao kako se on užasno promijenio, od onog romantičnog mladog čovjeka, pjesnika, nije gotovo ostalo ništa, tek prepoznatljivo tijelo u pohabanoj odori, s nekim čudnim, činilo joj se i prijetećim pogledom.

Kratko su razgovarali, on je prozborio tek nekoliko riječi i samo je netremice fiksirao, ravno ponirući kroz njezine tamne oči u srž njezine nutrine, ostavljajući iza pogleda pustoš u Ivaninoj izmučenoj duši jer znala je, ne bi danas ovako razgovarali, za sve je bio kriv rat i on, Leo, ne bi bio ovakav, bio bi onaj stari Leo, na koga se uvijek mogla osloniti.

Ispočetka uopće nije razmišljala o tom posve slučajnom susretu, nakon glupog raspleta s Leom u vremenima kada je doista hrabro okrenula novu stranicu u životu i vezala se za solidnu, neopterećenu osobu, inženjera Filipa Mraka, živahnog čovjeka, zaljubljenog u tenis, s kratkotrajnim neuspjelim brakom iza sebe.

Koliko je rat donosio mnogima bol i suze, nekima je otvorao nesmetani put do roga izobilja, a jedan, baš od tih sretnika, bio je i Filip Mrak, vlasnik nedavno osnovane privatne tvrtke, koja se većinom bavila opskrbom sve veće vojske, nekim nevažnim stvarima, ali bez kojih niti jedna sila ne može, a to su čarape.

Zahvaljujući nizu profesionalnih poznanstava i preciznim, obostrano korisnim dogovorima, Mrak je dosljedno ispunjavao obaveze iz sve većih narudžbi, više no zadovoljan potpisanim ugovorima.

U njegov se uspješni poduzetnički život neočekivano dobro uklopila Ivana, očaravajućom ljepotom i odmjerenim ponašanjem. Doista sam pravi sretnik, pomalo se hvalisao između teniskih mečeva Filip Mrak.

Nakon godinu dana, Ivana je pristala postati suprugom Filipa Mraka.

Posao je doista cvao, Mrak je već s ozbiljnim teškoćama ispunjavao na vrijeme sve preuzete obaveze, no stizao je, investirao je u novu proizvodnju i isplatilo mu se.

Četiri godine Mrak je vrijedno proizvodio čarape i mediji su ga jednoglasno zvali Kralj čarapa.

Ne, on se nije ljutio na taj podrugljivi ton, bio je duboko svjestan, dok su drugi ratovali, on se bogatio, no takav je život, pravdao se sam sebi.

No, s Ivanom nije išlo kako valja. Ne, ništa joj nije mogao prigovoriti, no jasno je osjećao njezinu sve izraženiju hladnoću, a posebice kada je čula da je onaj Marek, narednik, nesretno stradao zadnji dan rata.

Filip Mrak je znao za dugogodišnju priču o Ivani i Leu, Lea kojega više nema, no što se tu može, da je prihvatio gutljaj, sada bi bio živ i lamatao bi se ulicama u potrazi za starim identitetom.

Jednom, podstaknut njezinom neopisivom hladnoćom i odbijanjem, Mrak je prekopao po svim Ivaninim ormarima i ladicama i, osim skupocjene robe i finih cipela, pronašao je samo nešto neobično, tanku, žutu, prljavu traku.

Odmah se dosjetio, takve je trake nosila vojska radi prepoznavanja.

Te večeri, pomalo osorno, upitao ju je:

– Što ovaj zmazani komad radi u tvojoj garderobi? – i pokazao joj žutu traku.

– Hm, Filipe, to je, vidiš, jedini dokaz da sam živjela i prije.

– Čija je to traka? – bjesnio je Mrak.

– Pripadala je pjesniku Leu Mareku ili naredniku Opakom, toliko je samo ostalo iza njega.

– Samo toliko – zbunjeno će Mrak.

– Da, samo toliko, naša ljubav, rat, pohabana odora i ova traka.

– Odakle ti?

– Jednom sam posjetila njegovog bolesnog oca u Domu za nemoćne.

– I?

– Pitala sam njegovog oca što je ostalo od Lea. Slegnuo je ramenima i pokazao na mali ormar. Unutra je bila stara, pohabana odora sa žutom trakom njegova mrtvog sina. Rekao mi je, odoru ostavi meni, traku uzmi, mislim da je taj komad

tkanine nekako najviše volio, poštovao na svoj način. Ta žuta traka, stara i iskidana, najbolje opisuje moga sina, ona je presjekla njegov život na dva dijela.

– I ti si je uzela?

– Da, uzela sam je.

– Oprosti, nije li glupo da komadić tkanine simbolizira čitav jedan život?

– Ne Filipe, ne. Ona i jest cijeli njegov život jer je samo ona preostala od svega kao činjenica, kao stvarnost, ostalo su sjećanja.

Filip obzirno stavlja žutu traku u raširene ruke svoje supruge Ivane i odlazi na tenis.

Ivana odlazi u svoju sobu i sprema nered što je ostao iza divljačkog istraživanja Filipa Mraka. Traku stavlja na stol i pomišlja kako bi je mogla uramiti i staviti na zid, smije se, zadovoljna je s idejom i Leu bi se to sviđjelo.

IV

Inženjer Filip Mrak, istaknuti poduzetnik, vlasnik barem dvije tekstilne tvornice i nekoliko manjih pogona, ovih je dana došao u samo središte zanimanja vodećih medija. Naime, Mrak je polako i strpljivo gradio svoje malo carstvo, udarajući mu uspješne temelje u ratu, prije više od deset godina, surađujući vrlo blisko s vojskom prodajući čarape, da bi s vremenom u miru vrlo uspješno širio svoje trgovinske kontakte poslujući manje-više korektno, praktično bez i jednog prigovora, sve dok nije nedavno pukla afera o godinama neplaćanom porezu.

Naime, Mrak je bio oduvijek okružen vrhunskim ekonomistima, a država uglavnom zauzeta ozbiljnijim problemima, od rata do obnove, tako da je Mrak prikazivao svoju dobit na način kako je njemu najbolje odgovaralo.

Kako je vrijeme protjecalo a stari kadrovi po malo odlazili u arhivu, pojava mladih nije iznenađivala, no zbunjivalo je njihovo kopanje po prošlim godinama i istraživanje raznoraznih prekršaja, zloupotreba.

Tako je i Filip Mrak dospio najprije na naslovnice zbog neplaćenog poreza u proteklom razdoblju. Riječ je bila o svoti koja je doista djelovala impresivno.

Mrak je angažirao najbolje odvjetnike, no, iako dugotrajan i često mučan, proces je iznjedrio dugogodišnju kaznu zatvora. Jedanaest godina. Jedanaest godina zatvora za Filipa Mraka uz obvezu plaćanja utajenog poreza.

Država se napokon trgnula, mediji su isticali.

Mrak je morao rasprodati sve pogone, osim onog prvog, malog, od kojega je sve i krenulo, kako bi namirio prispjele dugove i odvjetnike koji su mu obećali kako sigurno izlazi već za koju godinu.

Poslušno je otišao na odsluženje kazne u KPD Stijena, znajući kako više ništa ne može učiniti.

Nije bio nimalo zabrinut za svoju suprugu Ivanu, ona ionako odavno nije marila za njega, niti ju je iznenadila kazna.

U međuvremenu se Ivana vratila u naslijeđeni roditeljski stan, bez posla i bez novca.

Uostalom, što me briga, mislio je Mrak dok su ga vodili kroz slabo osvijetljene hodnike kaznionice.

Ispred metalnih vrata ćelije 113, iznenada se prisjetio običaja nakon tenisa, najpoželjnije žene uz fini pjenušac, ha, ha, ha, to su bili dani i nije mi žao što me sada ovako grubo guraju u smrdljivu rupu s malim rešetkastim prozorom.

No, ipak država nije zaboravila sve usluge koje joj je učinio Filip Mrak, bio je sam u ćeliji, sam i siguran.

I dane i tjedne u strogo čuванom zatvoru pobijao je i razbijao svježim sjećanjima na tijela po kojima je bez ikakva obzira plazio, opijen mirisima finih pića, u luksuznim apartmanima ili za volanom sportskog automobila.

Vjerovao je kako mu zatvor ne može nikako nauditi jer on se okružio čvrstom aурom sjećanja na protekla vremena u kojima je on bio ključna, prva i često jedina bitna figura.

Tek nakon tri mjeseca, više formalno, posjetila ga je supruga Ivana, obavješćujući ga kako je pokrenula brakorazvodnu parnicu, nije željela tako nešto učiniti preko odvjetnika, govori mu stoga u lice.

Filip Mrak bez posebnih sentimentata sluša zlurade Ivanine riječi, gotovo je ne prepoznaje, tko je ova žena?

Vraća se u ćeliju 113 u oblacima sjećanja, sretan i skriven u samom središtu osobnog univerzuma.

Za vrijeme šetnje po zatvorskom krugu Mrak je opazio kako ga neskriveno promatra omanji čovjek i sve mu je nekako bliže.

– He, hej, ti si Mrak, Filip Mrak?

– Da, ja sam Mrak, a ti?

– Mrak, Mrak, ja sam Matić.

– Koji Matić – uzrujano će Mrak.

– Ja sam onaj Matić koji je usmrtio svoga narednika.

– Narednika?

– Narednika Opakog, Mrak, narednika Lea Mareka.

– I? – čudi se doista Mrak.

– I sve zbog tebe, sve zbog tebe, Mrak.

I tada Mrak osjeti razdiruću bol u prsima, saginje glavu i vidi oštricu kako viri iz njegova tijela, oko koje šiklja krv, a Matić ga gleda s nekim čudnim sjajem u očima, vičući:

– Evo napokon pravde, evo pravde, naredniče.

Mrak pada na tlo i jasno opaža kako se njegov oblak sjećanja rasplinjuje i nestaje, zauvijek.

V

Ivana je često ljuta sama na sebe. Ne, nema sudbina s time bilo kakve veze, ona je sama kriva za sve što joj se dogodilo.

Nije trebala onda, davno, samo stajati cijeli metar udaljena od Lea i kazati mu nekoliko pristojnih riječi, suzdržano. Tada je morala biti odlučnija i nekako spasiti Lea od samoga sebe. I uvijek bi tada nedvosmisleno zaključila kako je tada ispred nje stajao nepoznati muškarac u pohabanoj vojnoj odori, jedino je jako sličio pjesniku Leu Mareku, ali s njim doista nije imao nikakve veze. Taj čovjek s čudnim pogledom, a činilo joj se da je bio i nešto viši od Lea, nije joj ostavljao ni najmanju mogućnost da nešto učini, a željela ga je samo primiti za ruku i ne ispuštati je više i pogladiti po ramenu, ništa više, tek samo da osjeti toplinu njegovog tijela i osjeti njegovo bilo, no stajala je kao ukopana i slušala samu sebe kako izgovara posve besmislene riječi.

A i on, mogao ju je samo zagrliti i šutjeti, samo je čvrsto zagrliti, a ne onako stajati, zaleđen i dalek s očima koje su je probadale i boljale.

Davno je to bilo, Ivana, davno, evo, prošlo je već nekoliko godina kako je i njezin suprug Filip Mrak ubijen u zatvoru, u čudnom sukobu s ludim Matićem, čovjekom koji je zadnjeg dana rata usmrtio Lea, baš neobični rasplet nekoliko povezanih života.

Onu žutu traku Ivana nije uokvirila i stavila je poput slike na zid, drži je posve samu i izoliranu u prvoj ladici, presavijenu na dva dijela, baš kako je i ona prepolovila njihove živote na dva dijela, na vrijeme prije i poslije žute trake.

Nikada je nije očistila, drži je u ladici u miru i na osami sa svim Leovim mirisima, umrljanu i već bez prave boje.

Rijetko otvara tu prvu ladicu, no kada je i otvori, promotri traku, ne dodiruje je i tužna je.

– Ona je jedini ostatak njegovog života – i zatvara ladicu.

Izvana, Ivana se posve dobro uklopila u novi, svakodnevni ritam života, radi u školi, izlazi s prijateljicama i s ponekim muškarcima, ne bez obaveza.

Mnogi koji je poznaju, ne znaju za mnoge detalje iz njezina života, vole je ovakvu, šarmantnu i lepršavu, samopouzdanu i uvjerljivu sugovornicu jer, kažu oni, Ivana doista uživa u svakom danu.

Sve češće Ivana razmišlja o svome životu koji se nedvojbeno nalazi na prekretnici.

Jučer je napunila četrdeset godina i sjajno se provela na proslavi. Gosti su joj iskreno komplimentirali kako je ona još miljama daleko od tih navodnih godina što ih rođendan bilježi.

Doista, i danas Ivana izmamljuje uzdahe, no ne zna što joj je činiti. Okrenuti još jednu stranicu u životu? Pa, tek joj je četrdeset.

Zapravo, dosta joj trake u ladicu, koja je neprestano upozorava na vrijeme!

Odlučno otvori ladicu, zastane, pogleda žuto, umrtvljeno tijelo presavijeno na dva gotovo ista dijela. Nakon nekoliko sekundi zgrabi traku i strpa je u džep. Ne, zamotat će je u neki čvrsti papir, svezati špagom i sve staviti u jednu-dvije plastične vrećice i negdje je pohraniti, spremiti, sakriti od sebe same i onda će valjda zaborav ipak učiniti svoje i traka će negdje u tamnom kutu ormara istrunuti i napokon prestati udisati zrak ovoga svijeta i nju, Ivanu, zauvijek osloboditi svoga mučnog prisustva.

Ništa od namjere nije učinila, prestrašena mislima, izvukla je tek izgužvanu traku iz džepa i dugo je ravnala, nastojeći je dovesti do izgleda kakav je dugo imala, ravna, presavijena, prljava, sama u ladicu.

– Neka, neka, ostavljam te na miru, ostavi i ti mene i prestani me podsjećati na podijeljeni, razdijeljeni život, na razdvojenost!

Čim joj se ukazala prva prigoda, Ivana je otputovala u inozemstvo s gotovo prisilnim mislima da se više nikada ne vrati.

Stan je preko posrednika iznajmila, ne razmišljajući o osobama koje će koristiti njezin stan.

Ponekad bi pomislila, je li ona žuta uspomena još uvijek u prvoj ladicu, sama i nedodirnuta?

Teško. Vjerojatno im ladicu treba za nešto mnogo praktičnije, sigurno.

I puno će oni lakše očistiti ladicu od prisutnosti jedne žute trake.

Uostalom, pomislit će, netko je zaboravio komad tkanine i napunit će ladicu rubljem.

STRAH (ODLOMAK IZ DUŽE PROZE)

Mirko Prelas

– Napokon – prozbori više da nešto reče, nego da stvarno izrazi olakšanje. Zakraka niz ulicu poslije nekih dva mjeseca ležanja u krevetu od muklih pleuritičnih bolova. Još mu je bilo mučno u glavi, a bojažljivo je izvodio kretnje, da ne uvrijedi, možda, nekog, da ne upada u oči. Htio je biti običan prolaznik. Ali je u tijelu osjećao drhtavicu i nekakvu čudnu zimu nalik na onu kad za duga putovanja iziđemo na nepoznat peron. I trebalo je razbiti taj nesnosni mamurluk, što se sakupi za bolesti, koji sputava volju, i nadoknaditi propušteno.

»Ona će me sigurno čekati«, pomisli, »ona je uvijek točna. Još nije vrijeme, pa da malo prošvrljam.« Na nju je mislio, ne samo sada, kad se, za dužeg vremena, imao s njom sastati, već u noćnom bdijenju, kad utihne život, prikupljajući snage za sljedeći dan, kad jedino noćni šumovi dopiru iz tame; on je sređivao i precizirao, do u tančine, sva pitanja i odgovore, svaki pokret, kombinacije i mogućnosti. Ništa mu nije izbjeglo. Nova misao, ideja koja mu padne na um, da je upotrijebi s njom u razgovoru, gociala mu je ponos. Gdjekad bi odlutao mislima kojekuda, no opet se vraćao na one svoje drage, stare, a uvijek nove sanje o njoj. Zamišljao je kako ona, eto tako, stoji i drži sliku njegovu u ruci. »Zar tada šutiš? Smiješ se. Nije moguće.« A ipak smijeh. Vidim tvoje jagodice kako iskaču od neobuzdanog smijeha, ruke ti prikrivaju usta, a ramena drhte. No sve je nejasno što vidim, što čujem u mislima, taj smijeh i jagodice klize rubom nekog čudnog dima, magle što obavija tvoj lik pred mojim očima.

Poluosvjetljenom ulicom vukla se dosada pod kaputima besposlenih studenata, cijedila se i sakupljala na odbačenim čikovima lučkih radnika i snenih nosača, koji su zavaljeni dremuckali na svojim kolicima; derala je cipele besposličarima;

zatvarala i nevoljko otvarala umorne usne prodavača novina, zastajkivala pored blještavo osvijetljenih izloga i zabadala nos u tuđe poslove.

Parovi. Šetnje.

Sad je sve mogao zapaziti, sve mu je izgledalo poznato, ali i obnavljanje nečeg o čem zna; i poče kritički promatrati oko sebe. »U šetnji se bude rezervoari laži, govore slatke riječi, laska.« Osjeti da je prestrog. »Pogledaj malo bolje u mrak, obazri se. Netko tepla u mračnim predvorjima, tamo na uglu, u parku i na stepeništu.« Mislio je kao da nekom govori. Nametne mu se zaključak, i učini vrlo duhovit: »zaklonjeni razgovori«.

Zabava se bučno i veselo prosipa iz birtija na ulicu s bekrijskom pjesmom na usnama.

Zaposlenost brza, nestrpljiva, uljudna hita cilju.

Život teče ulicom s opranim asfaltom pod nogama, noćnim vidicima u srcu i crnom noći nad glavom. Učini mu se da je tu previše buke, previše nečega što je nepotrebno, suvišno.

Pokuša da će u jednu pokrajnu ulicu, ali ga ova iznenadi ledenim staračkim mirom, crninom i pustoši. Ne tamo. Pusta, uska mjesta, skloništa i malene prostore mrzio je, a volio je ulice mirne, široke, popločane. »Jesi li kad vidio kestenove ili hrastove drvorede uz asfaltnu cestu, kao da ti neki osjećaj potiče pogled: tamo se sigurno pravo ide.« Rat ga je sabio u prostor. On je želio živjeti negdje gdje je mirno i prostrano. Strah. Bližilo se vrijeme kad je Cana imala naići pod gradski toranj. Da, on će večeras biti slobodan, govorit će i smijati se, vladati situacijom. Ali strah, neki čudni, što podgriza tijelo, ko crv zdravo deblo, a kad ga zgaziš, vidiš sluz i mast i još, još jače ga zgazi, opet strah. Nepredviđena okolnost uvijek lebdi u zraku, a uzbuđenje, blizina onoga na koga smo mnogo mislili, ulijevaju strah. Zar je ona nešto naročita? Vraga. Ma o čem misliti. Predvidje da s nekim razgovara, a taj mu govori nerazumljivo, razmetnički. Svašta. On ga ne razumije, samo mu kaže na uho: strah. Što taj razmetljivac zna? Dođe mu da ga udari posred glave. Da, posred glave jako, jednom drvenom batinom, da se više ne makne. Od osjećaja izvršenog čina škripnuše mu zubi. To ga zabolj. Jako zakorača slab i neveseo. Pogne ramena i uzdahne. Pa i ono što čovjek doživi i što mu se najdublje usiječe za čitavog života u sjećanju, ne plaši ga više od te lepršave stvari, voljene. Ni kao pacov obrastao u dlaku, mokar, gladan, prljav od blata, kad se vuče po bunkeru u zidu. U metru prostora. Živ zazidan. Jedan šušanj je jedan nož, koji se neodoljivo približava grlu. Sjena koja prođe u procijepu među kamenjem je blijesak oštice noža. Daska, grana, kamen što padne bučno, negdje s gomile u blizini, kundak je puške koji tuče na otkrivenog u zidu, ranjenog. Zraka, a nozdrve razdire vonj trulog lišća pod tobom, vlaga koja prodire u svaku poru i zadaje bol.

Pokret je bol. Misao je strah, ona ga uvećava. A kad bolničarka donese jelo, neki zalutali zeleni list pretvara sve u zeleno, tkaninu, odijelo vojnika, koji te svakog časa može pronaći. San, a san nije, već neka bjelkasta masa što plovi pred očima, što se pleće oko tijela, za pogledom očiju kao prljavi pamuk.

Krmelji, konture vojnika, cokule, noževi, što izrastaju kao gljive iza kiše velike i strašne. Probada u krstima, probada u čitavom tijelu, a maknuti se od straha ne možeš. Jer on je u svakom uglu jazbine, iza svakog kamena, leđa, šušnja u polju, cvrkuta ptica (jer i one se nekoga preplaše), u batu nogu bolničarke što donosi jelo.

Subesjednik kao da je bio pobijeđen. No to nije strah nikakav prema ovomu. Vojske, juriši, pucnjevi i jedna mila i draga djevojka. Tobože se naljuti na toliku nježnost i zabije ruke u džepove. Pod desnom osjeti stvrdle igličave mrvice kruha. Bole su ga po prstima neugodno kao mravi. Izvuče postavu džepa i nestrpljivo strese sadržaj. Onda gotovo penzionerski i rezignirano zaključiti: »Što se može?«

Odjednom se pobuni. Koga vraga na sve ovo misli. Što kopa?

»Tko zna, evo sad čovjek ide ulicom.« Onda mu misli neopazice prijeđu ogromne prostore kao sitnicu. One mu daju tok raspoloženja. I eto tako, nečega se sjeti. Uznemiri se i automatski požuri korak. Obazre se. Pomisli – zašto je požurio korak? Misli. Zna da je uzbuđen od nečega što je mislio, ali što je mislio, ne zna. U takvim situacijama čovjek se uznemiri, užurba zbog sitnice, zbog koje ne bi u drugim prilikama ni prstom maknuo. No kad dođe slučajno do one misli zaobilaznim putem prevrćući pređašnje, lakše mu je, kao da je otkrio ne znam što. I tada se redaju slike, brze, grozničave, bez reda i sadržaja, ali ipak, nešto je laknulo srcu što daje svemu smisao, dobije se uvjerenje lične moći i sposobnosti.

Ova mu se konstatacija učini smjela i duboka. Važno zakorača. No glupo mu se učini to poziranje sobom te ogledavši se dal' mu se tko ruga na njegovu smjelogost, skromno nastavi. Nije ni opazio da je došao gdje se trebao sastati sa Canom.

BILJEŠKA

Prije deset godina preminuo je Mirko Prelas (Split, 1934 – Split, 2005), dugogodišnji član uredništva časopisa *Mogućnosti*. Na komemorativnom skupu 24. siječnja 2006. o tom uglednom splitskom novinaru, književniku i politologu govorili su Jakša Fiamengo i Petar Opačić (vidjeti *Mogućnosti* 1-3, 2006). Mirko Prelas u splitskoj je književnoj i kulturnoj sredini ostao zapamćen kao jedan od utemeljitelja časopisa *Stvarnost* (1952) i *Vidik* (1954), kao dugogodišnji urednik kulturne rubrike u dnevniku *Slobodna Dalmacija* te kao autor romana *Mirno podne* (1968) i knjige *Eseji i kritike* (1985). U *Mogućnostima* je

članom uredništva bio punih četvrt stoljeća, a glavnim urednikom u dva navrata: 1979-1981. i 1989-1991. U sjećanje na dragog čovjeka i vrijednog suradnika ovdje se objavljuje jedan prozni ulomak iz njegove književne ostavštine.

Uredništvo

KONVERESIJE

Danijel Župančić

UVOD

Li(r)a(b), haiku džuboks
Derri(d)acija, (v)erifikacija

Al(in)ea iacta est
À la Mallarmé

David Riesman's job: books

Ustajala noć
Usamljena mogila
Crv jeseni

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Ustajala noć
Usamljena mogila
Crv jeseni

Nevermo(nst)re-?

kao mirula iz pepela
tabula rara avis

More iskače
od grupe dupin-duša
À la Picasso

(Tišina između prve i
druge recitacije)

More iskače
od grupe dupin-duša
À la Picasso

Filosofija 4

Taedium vitae
Uokvireni smo materijalizmom
U svojoj knjizi *Realno iluzije* slovenska
filozofkinja Alenka Zupančič slobodu smješta
uz sami determinizam:
triptih-reciprocitat:

Sloboda, jedina sloboda subjekta je ona da bude podijeljen, da izabere vlastitu podjelu. Podjela o kojoj govorimo je ona između forme zakona i njegove snage pobude

»Psihološka sloboda«, kako se Kant izražava, nije rješenje problema mogućnosti slobode, već naprotiv sinonim determinizma

Mogli bismo, parafrazirajući slavnu Freudovu rečenicu, sažeti kantovski postupak ovim riječima: *ljudsko biće nije samo mnogo više određeno nego što ono vjeruje, već je i mnogo slobodnije nego što to zna*

Zupančič tako, mogli bismo reći, s filozofskog aspekta materijalizma brani materijalizam od stereotipne ako-je-sve-determinirano-kakvoga-smisla-onda-ima-moral kritike. Sloboda se tako može ukotviti u prihvaćanju krivnje, u odgovornosti

Ali morali bismo autorici uputiti prigovor: ne obraća pažnju na popularnost teorije mnoštva svemira u modernoj znanosti: kakva je to sloboda ako je sloboda »sinonim« toga da se mora dogoditi sve što je moguće da se dogodi

Spava mi se
A moram pjesmu dovršiti
Eufrozeta
Alef-luna af-latica
I stihova još više
Euphrosyne, the chryselefanzone

(rop)likant(rep)

Paučina duše
Pozira mi skakavac
za haiku

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Paučina duše
Pozira mi skakavac
za haiku

Filosofija 3

Gojaznog mora gnoj. Osjećam
potrebu da pojasnim: nisam protivnik svake

ideje o postojanju paralelnih svemira, tih svemira
 može čak i da bude beskonačno; ali
 suprostavljam se verziji te ideje koju nam
 daje teorija mnoštva svemira

U romanu *Bogovi lično* Isaaca Asimova spominje se bezbroj
 svemira, ali u tom romanu (za kojega svakako
 možemo reći da je tvrda znanstvena fantastika) dat je
 jači hommage Drugome nego mnoga razvikana djela glavnog toka:

dani su nam para-ljudi (koji se od nas razlikuju
 mnogo više od para-ljudi kakvim nas bombardira Stephen Hawking):

jedna od mnogih činjenica o tim para-ljudima koje me
 fasciniraju, jest ta da imamo prikazan prijelaz iz
 para-životinja u para-ljude:

»Nisu mogli, Dua. Jednom, davno, stapanje je bilo samo spajanje atoma tela.
 Međutim, evolucija je postepeno dovela do pojave uma. Čuj me, Dua: sta-
 panje je sad i stapanje umova, ali to je mnogo teže, mnogo delikatnije. Da bi
 Racionalac mogao da upravlja stapanjem baš kako treba, i da bi ono moglo
 ostati permanentno, potrebno je da on dostigne izvestan stupanj razvoja.«

Živa (ni)r(v)ana
 pre(d)vodi pjesmu: tihu

More svijeća
 Živodajna grob-rana
 Gojazno more

(Tišina između prve i
 druge recitacije)

More svijeća
 Živodajna grob-rana
 Gojazno more

Februar funebre, t(v)r(d)oglav
kao Kerber

Vreteno nota
Tvoje lijepo ime
More... noć-more

(Tišina
između
prve
i
druge
recitacije)

Vreteno nota
Tvoje lijepo ime
More... noć-more

Izroni dupin
Iz njeg'va štrcala, mreža
izroni: hvata

zvijezde

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Izroni dupin
Iz njeg'va štrcala, mreža
izroni: hvata

zvijezde

Filosofija 2

Pjesan *The Road not Taken* Roberta Frosta:
 ne svjedoči li ona o ljudskom
 tubitku-i-tus(evd)ahu kao o nečemu različitom
 od kvantne fizike?

U eseju *Tvrda naučna fantastika u svetu stvarnosti*
 Gregory Benford kopernikanski obraća
 kritiku koju glavni tok stereotipno upućuje
 znanstvenoj fantastici: cjelokupna književnost loše prikazuje
 likove znanstvenika

»Kao što je američki pesnik Robert Frost jednom rekao o slobodnom stihu,
 tako i dobar deo objavljenih naučnih fantastika liči na igranje tenisa bez mreže«

SF tvrdoća tako se uspoređuje s vezanosti stihova u poeziji

Kasnije u eseju Benford kaže:

Karakter će se uobličavati kroz delovanje kosmičkih sila na takve načine
 da tu neće biti čak ni formalno zastupljene »humanističke vrednosti« – koje
 su često prosto predrasude zapadnih Evropljana – nasleđe nekoliko prošlih
 vekova – a nekad su to samo predrasude ljudi zaposlenih na katedrama za
engleski jezik i književnosti
 (moj kurziv)

Ako se računa samo s engleskim jezikom, imamo li onda pravo
 smatrati SF tvrdoću totalitarnom

U knjizi *The Matter Myth*
 u poglavlju *Cosmic coincidences*
 Paul Davies i John Gribbin
 izvješćuju nas o jednoj šokantnoj sumi spoznaja:
 odnos između sila i snaga sila
 (kakve mi poznajemo u našem svemiru,
 kakve su nužne za mogućnost postojanja života
 kakvoga mi poznajemo),
 zastrašujuće su nevjerojatni:

For some people, the exceedingly fortuitous arrangement of the physical world, being such as to permit human observers whose existence demands very special physical conditions, confirms their belief in a creative Designer. Others, however, point to the many-universes theory as a natural explanation for the cosmic coincidences.

Slobodno ću prevesti samo drugu rečenicu:

Drugi, pak, posežu za teorijom mnoštva svemira kako bi ostali ateisti.

Sama egzaktna znanost sada govori o ateizmu kao o nečemu štetnom:

isti ti »drugi« nisu znali reći:
da, eksperimentima u CERN-u mi ćemo sasvim sigurno
uništiti jedan od svjetova

ne, isti ti »drugi« su, kada su neki pojedinci govorili o potencijalnoj
opasnosti tih eksperimenata, rekli:

oh, pa to je tako nevjerojatno!

(Mi, preživjeli,
Kome ostatak života dugujemo?
Tko je umjesto mene umro na robiji,
...
Umjesto koga mrtvog živim ja?)

Iz pjesme *Drugi* Roberta Fernándeza Retamara

U *Devinskim elegijama* Rilke pjeva:

Jednom
svatko, samo *jednom*. *Jednom* i ne više. Pa i mi
jednom. Nikad više. Ali to što smo
jednom bili, pa makar samo *jednom*:
zemaljski što smo bili, čini se neopozivim.

Zamislimo da je, umjesto riječi *zemaljski* u kurzivu, opisana
egzistencija kakvu teorija mnoštva svemira veliča:

bi li se to i dalje činilo »neopozivim«

Ali, obadva primjera koje sam istakao ne rimuju se:
pa sam Benford najbolje zna da ništa ne valjaju

(No)vrete()te moja!
Nebeski svod odiše: v(rtl)ogue
tvoga
haljina-jahanja
vjetra

Odiše id(os)eja (x)
Id(os)eja (y), id(os)eja (z)

Tuđi p(r)os(v)jed

bez prekida
do besvijesti
pjesničku
slobodu Fortune vrtiti
pravu Nefertiti
obožavati kao nefer; tihi
oksiromon rose
bezbrižno tefteriti

Memento mori
I ne zaboravi me
Plava kap rose

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Memento mori
I ne zaboravi me
Plava kap rose

oštriga, ute(b)rusna
kamenica
kušnje
usidrila se sudarila

Hoda po vodi
Kriptomnezija vina
Plava kap rose

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Hoda po vodi
Kriptomnezija vina
Plava kap rose

vox
populi-vogue
Dei-tusah
pljusak
latica

(er)udic(ij)a
Skrasiti se
Da, ali kako?
Gdje?

Hajka-hajmatlos
Bodljigava bič-žica, kletva
Albatros
Vjetra metla

Filosofija 1

Zašto bismo ograničavali našu potragu samo
na ili-ili logiku: zamislimo

i-Bog-i-teorija-mnoštva-svemira verziju
 Taj Bog: Golgota njegova Sina beskonačno bi
 se umnažala u Njegovoj svijesti, kao i strahote
 poput inkvizicije, holokausta ili bacanja
 atomskih bombi na japanske gradove

Ne bi li se taj Bog uvelike prepoznao u slici Paula Kleea
Angelus Novus, kako ju interpretira Walter
 Benjamin

Neoznačeno i nepovrat
 Feb Guar, rosna mjesečina
 genitiv-metafora Guinness-sinegdohe
 Dva atoma vodika
 i jedan atol kisika

špalir palindrom-palmi

Dunav i Sućuraj
 Bizant i H(riz)ele(fanti)na

Klen se klenom... i uklije ukliještene
 u Žagar-rijeci
 Grle me, grle krila Smrti kao garota
 Zaronio sam u urotu baruta

Vo(k)al, b(ok)al vina
 Krv tvoja
 Žustra kao Istra-Ištar
 Žuta kao tratinčica
 Livada
 Adamova ljubičica
 Koralj-ogrlica
 Krijesta vala
 Kliješta plima-glume

Nebo-zov lune
Žustro oseka-jutro
Mog pera Perna

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Nebo-zov lune
Žustro oseka-jutro
Mog pera Perna

sparna Parnas-krv
girlanda-radodojke
rujni roj grožđa

(Tišina između prve i
druge recitacije)

sparna Parnas-krv
girlanda-radodojke
rujni roj grožđa

Uzbuđuju me
tvoje čipka-rugavice
tvoje koža-nogavice
Svojim škorp'ja-čizmama
od crne kože
svojim škornja-ostrugama
od zlata
mamuzoš Pegaza
u sebi
škrinju otvaraš
krivnju u meni

Poznaj se na
milady, na Mileni
haiku-Kairos

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Poznaj se
haiku-haljikebana
na Mileni

Čitam (*M*)oli(t)vu u čistopisu (Mrkonjić)

Žubor-srok šubare
šiba
kao riba
kroz tišinu
kroz tunel šutnje
Su(da)rrealizam čovjek-atomâ
u *Bilijaru poraženih* (Cioran)

Sanjao sam da sam junak
da sam ubojica
Probudio sam se: žedan
Izgovorim li: Thai-dium vi-Thai
hoću li prebroditi
bezdani

Mračno mirišu
riječi i rješenja
O, sajonara!

(Tišina između prve i
druge recitacije)

Mračno mirišu
riječi i rješenja
O, sajonara!

KONVERESIJE

Konveresije

Dan prije Božića, 2014

Kakav odnos sa realnosti možemo naći
u sefu književnosti, u dragulju, poeziji?
Fizičar Stephen Hawking, gorljivi metafizički
pristalica teorije mnoštva svemira,
osjetio se ponukan da upozori svijet na
jedan znanstvenofantastični scenarij:
potraga za Higgsovim bozonom u hipotetskom
akceleratoru čestica znanstvenofantastičnih
dimenzija mogla bi rezultirati
uništenjem samog tkiva prostorvremena.

Majušnoslatka kao hobit
Tvojih nogu Velebit
Nerina, tvoj šlajer: Beotkriće
Amerike

Znanstvena zajednica potvrdila je ovaj Hawkingov
račun. S tim da sad nema nikakvog spomena
o nekim procesima u samom svemiru koji bi *per se* bili
opasniji od te »umotvorine«.
Hösleova tvrdnja: ako je Bog postao
čovjek, onda čovjek može i mora postati Bog.
Nije li krajnje vrijeme da osuvremenimo
kritiku moderne znanosti po pitanju stvaranja
nuklearnog oružja? Teorija mnoštva svemira mogla
bi oživjeti Leibnitzovu tvrdnju da je
ovo najbolji od svih mogućih svjetova. Možda
svakog trena većina svjetova biva uništena
u nuklearnom ratu, izostanak nuklearnog rata
možda je vrlo nevjerojatan ishod.

Majušnoslatka kao hobit
Tvojih nogu Velebit

Nerina, tvoj šlajer: Beotkriće
Amerike

Konveresije II

Pjesma po cesti papira, dva katrena
Natrijvolim te kao sol, kruh i more: duša
NOFRETETE iliti nježno je FORTUNA došla
Tvoje ime, tržnica tercinama, krema

Zašto ama baš nitko
ama baš nikad
ne vrednuje dio opusa Vesne Krmpotić
inspiriran indijskom duhovnošću
sa stanovišta
indijske prenaseljenosti?
Zašto duhovna
poezija
nikad...

Naša će djeca, Nerina, biti sretna
I mi ćemo biti sretni
Zeleno
Vjetar nosi mirise
Šumske

Konveresije III

Korištenje kvantne kuharice: tim terminom
John Gribbin označava upotrebljavanje matematike
kvantne fizike koje se ne upušta u
»dubokoumnu« filozofiju.
Ako se sjetimo kakve idiotizme Gribbin
krsti kao »mudroslovlje«, možemo

li ovaj njegov antipozitivistički stav
 proglasiti pljuvanjem po matematičkom jeziku
 prirodoslovnih znanosti?
 U *Interludiju: konfesijama jednog relativista* (što
 je naslov poglavlja jedne knjige koju je Gribbin
 napisao zajedno s Paulom Daviesom)
 poziva se pozitivizam kao odgovor na
 svu fantastičnost teorije relativnosti.
 Sjetimo se: teorija relativnosti kao opis makrosvijeta
 i kvantna mehanika kao tumač mikrosvijeta
 egzaktno su dokazane, ali nespojive
 u svojim izvornim oblicima:
 zato hajmo ovu »nedosljednost«
 nekom vrstom filozofske
 interpretacije te inkompatibilnosti tih
 dviju teorija.

Ah, Nerina, my sweet Love
 The har(vest)poon

Konveresije IV S(i)Ž(e) I

Slavoj Žižek usporedio je vic o pijancu
 koji traži na svjetlu ključ kojega je izgubio
 u mraku, s nastankom države Izrael. Da su Židovi
 tražili dijelove teritorija od država koje
 su i počinile zločine nad njima, to bi
 bilo jednako »traženju ključa u mraku«.
 Zato je pogrešno zastupati antipsihijatriju,
 puno ispravnije je tvrditi da je cijela
 moderna medicina barbarizam u tom pogledu.
 Kad bih ja krivio samo psihijatriju za
 izgubljeno zdravlje, tražio bih ključ na svjetlu.

Osjećam nadu, iscrpljeno. Što ako je prekasno za komunikaciju?
(Nažalost, »tradicionalizam« nije nipošto isto što i istinski tradicionalni duh.

René Guénon)

Kako da započnem svoje ispovijedi?
Kao čovjek koji ima tešku ozljedu glave i koji osjeća samomržnju prema ljudima s takvom vrstom invalidnosti, kako?

Nerino, utjeho

E

F

E

R

Teren: hife

I

Tenerife

I

Istup Roberta Torrea za mene ima još previše insajderskih elemenata i jednu dozu cinizma. Dotični se naime žali što psihijatrija nije »egzaktija«, što ne možemo s većom sigurnošću ustanoviti da je netko »depresivan«.

Čini se da je lijeva polutka povezana s pozitivnijim emocijama nego desna. Ljudi s oštećenjem lijeve skloni su depresiji, dok su oni s oštećenom desnom podložniji maničnom veselju. U oba slučaja neoštećena polutka pokazuje svoju istinsku emocionalnu prirodu jer je njezina blizanka više ne sputava.

Um i mozak za početnike, Angus Gellatly, Oscar Zarate

Utvrđeno je da je veća vjerojatnost razvoja depresije kod pacijenata koji imaju oštećenu lijevu

hemisferu mozga nego u onih s oštećenjem desne.
Izvor: Scientific American Magazine, Evolutionary
Origins of Your Right and Left Brain,
Peter F. MacNeilage, Lesley J. Rogers i Giorgio Vallortigara,
srpanj 2009.
Prevela i prilagodila: Mirna Rul

Psihičke nuspojave (neuroleptika). Ispoljavaju se u
vidu agitacije, medikamentoznog delirija, tzv. depresivnog
pomaka, te kvantitativnih poremećaja svijesti. Javlja
se obično u slučajevima predoziranja lijeka,
polipragmazije, kad je u bolesnika prisutno oštećenje
mozga.
Psihijatrija za studente stručnih zdravstvenih studija,
Miro Jakovljević (i drugi autori)

Uobičajena je podjela poremećaja svijesti na kvantitativne
(kada je sniženo reagovanje na draži
iz sopstvenog tijela i iz okoline) i kvalitativne poremećaje
svijesti (kada postoji suženje svijesti i
nedovoljna jasnoća njenog sadržaja).
Kvantitativni poremećaji svijesti:
Somnolencija
Sopor
Koma
Wikipedia

Osobno imam oštećenu lijevu polutku glave i dugo, gorko
iskustvo da nitko u medicini ne odaje odgovarajući
omaž ozljedi moje glave i samoj činjenici
da sam potražio pomoć kod psihijatrije radi depresije:
od seroxata, antidepressiva, obolio sam od bijesa
i agresije. Za moje ukočenosti pod
neurolepticima struka govori da su natprosječne,
ista ta struka priča o novim neurolepticima
koji su bolji po pitanju depresivnog pomaka, ali u
tim pričama nikada nisu prisutni ni
ljudi s ozljedom glave ni ljudi koji dobivaju
psihijatrijske nuspojave od antidepressiva. Niti

je u tim pričama ikada prisutna cijela skupina psihičkih nuspojava antipsihotika, što bi trebalo značiti da postoji neka jasna, oštra granica između depresivnog pomaka i kvantitativnih poremećaja svijesti. Agitacija u psihologiji znači »stanje unutarnje napetosti uz jaku tjeskobu, što se izražava psihomotornim nemirom«. Ovaj opis odgovara još jednom simptomu koji me često muči.

Nerino, utjeho

E

F

E

R

Teren: hife

I

Tenerife

I

Konveresije V

S(i)Ž(e) II

Ako kažem: lagali su mi u Krapinskim Toplicama, na što mislim? Psihijatar J.M. rekao mi je da bi najvjerojatniji ishod moje eventualne tužbe zbog bijesa od seroxata bio nalaz sudskog vještaka, koji bi ustvrdio da bijes dolazi od ozljede glave *per se*. Pogledajmo zato što sve Miro Jakovljević pripisuje antidepresivima:

Antidepresivi pokazuju efikasnost u različitim oblicima depresije. Iako još nisu utvrđeni sigurni prediktori povoljnog terapijskog odgovora na antidepresivnu terapiju, danas se općenito drži kako prisustvo sumanutosti, neurotskih crta, hipohondrijskih simptoma i crta histerične osobnosti upućuju na loš terapijski odgovor na antidepresive.

...

Psihijatrijske nuspojave (antidepresiva). Delirantna stanja i smetnje pamćenja mogu biti posljedica primjene antidepresiva s izraženim antikolinergičkim svojstvima. Svi antidepresivi mogu isprovocirati manična stanja, dovesti do pogoršanja shizofrenih simptoma, te izazvati paranoidna psihotična stanja. Hipersedacija može biti posljedica primjene tercijarnih TAD (amitriptilin, doxepin) ali i netrickličkih antidepresiva (trazodon, mianserin), dok nemir i ekscitacija mogu biti posljedica primjene SSRI i RIMA.

Za sve ovo najvjerojatniji ishod bio bi »od ozljede glave *per se*«. Interpretirajući film *Malo dobrih ljudi* Slavoj Žižek tvrdi: tako funkcioniraju društva, postoje neka nepisana pravila koja svi znaju i koja se žilavo niječu kad ih netko počne javno iznositi.

Da li psihijatri izlaze ususret ljudima koji dobivaju ovakve nuspojave od antidepresiva?

Ili se isti ti psihijatri, koji pričaju nekakve bajke o »destigmatizaciji duševnih bolesti«, služe samom stigmatizacijom u zataškavanju ovakvih nuspojava?

Imam prijatelja koji nema tešku traumu glave, a dobiva haldol depo injekciju jednom mjesečno i pije leponex od 100 miligrama svaki dan. Ali, njemu je njegov psihijatar rekao da uzme samo pola leponexa kada se osjeća loše. Zašto bi taj moj prijatelj zasluživao »destigmatizaciju« u istoj mjeri kao i ja?

Pijem phemiton za prevenciju od napadaja epilepsije, dotični lijek ima vrlo nezgodnu stranu koju mi je opisao neurolog: nikada se ne bi smjelo ukidati taj antiepileptik iz terapije pacijenta.

Doživio sam dvaput da me psihijatri skidaju s njega.

Tvoja baršunastonabrekla
breskva, crvena ruž-roleta (požar!)
Tvoja narančasta baršunastonabrana
švanengajst-toaleta pogana
Aj Nerino! Aj

Kava i knjige. Pogačar

Aj

Godinama sam išao kod psihijatra J.M., a on nikada nije zapisao da uzimam kolostrum, lijek koji pokazuje vrlo veliku učinkovitost po pitanju depresije i stabilnosti kod mene.

Bolesnik ima pravo odbiti bilo koju vrstu liječenja uključujući i farmakoterapiju, osim kad postoji sudska odluka o liječenju.

Psihijatrija za studente stručnih zdravstvenih studija,
Miro Jakovljević (i drugi autori)

U hrvatskim ludnicama ovo pravo krši se svakodnevno. Sjetimo se: policija redovno sudjeluje u privođenju ljudi u te ustanove; sjetimo se: i socijalni radnici su uključeni! Oh, barbarskog li društva! Lično sam u Vrapču doživio da mi je to pravo uskraćeno; od velike doze lijekova koju sam dobio obolio sam od neke vrste erektilne disfunkcije, i priznajem: nelagoda koja me sprečava da detaljnije govorim o tome, tjera me da zazivam duh starogrčkog filozofa Diogena koji je javno masturbirao. Nije li on važniji od cijele vojske kršćanskih svetaca?

Konveresije VI

Bilo bi, dakako, bedasto kada bi netko pomoću spoznajno-kritičkih finesa pokušao osporiti da je, kad pod Hitlerovim fašizmom kod nekoga koji se nije prilagodio u šest sati ujutro zazvoni državna policija, to s obzirom na tu individuu neposrednije od prethodnih mahinacija moći i instaliranja policijske aparature u svim granama uprave; ili pogotovu neposrednije od historijske tendencije koja sa svoje strane razara

kontinuitet vajmarske republike, a pokazuje se tek u pojmovnoj svezi, a obvezatno tek u razvijenoj teoriji. Pa ipak je *factum brutum* prepada s nalogom, kojim fašizam hvata pojedinca, povezan sa svim onim momentima koji su udaljeniji od žrtve i za nju u trenutku ravnodušni.
Theodor Adorno

Nije li sintagma depresivni pomak oskudna?
Pričajmo radije o pomacima: uz neuroleptike i sama hospitalizacija nas pomiče; boravak na psihijatriji, u rešetkama, nije ugodan; još je manje ugodno krstiti to kao »liječenje«.
Jankomir. Drugi odjel. Srijeda. Okupljanje liječnika i pacijenata, svaki pacijent na prvoj srijedi priča kako je i zašto završio tu. Od svih srijeda i od svih pacijenata ne mogu sjetiti se nijednog jedinog koji bi spominjao nešto od psihičkih nuspojava psihofarmakoterapije.

Već se ustalilo kritiziranje Katoličke crkve u Hrvatskoj da ona ne mari za svjetonazore i vrijednosti, koje gaji većina koja se izjašnjava kao katolici.
Od svih svojih agresivnih nastupa pod utjecajem seroxata, SSRI antidepressiva, izdvojit ću ovaj:
nakon nesreće išao sam u udrugu Glava gore, udrugu za pomoć osobama sa traumatskom ozljedom glave.
U toj udruzi jedna od djelatnica koja sama nema ozljedu glave, gajila je prema meni više od samo prijateljskih osjećaja. Vezano uz te njezine osjećaje oni, djelatnici te udruge, učinili su meni nešto zazorno.
Poslije, u okolnostima koje spadaju u moju intimu, a pod utjecajem antidepressiva, rekao sam toj djelatnici vrlo ružne riječi. Na kraju ostao sam odsječen od te udruge, jedino sam dobivao njihov časopis jedanput ili dvaput godišnje. Nikada se ta udruga u časopisu nije službeno proglasila dijelom neke crkve. Ali, skoro svaki broj tog časopisa preplavljen je religioznom atmosferom. Isto kao i ona limunada-emisija Normalan život na televiziji.

Konveresije VII

Kakav će nas kratki spoj prodrmati ako povežemo temu robota koji postaje čovjek i Hegelovu dijalektiku gospodara i roba?

Kava u Prizmi
Vlakom do Sarajeva
A haiku?

Pišući o Tomislavu Horvatinčiću Ante Tomić rekao je otprilike:
kakva je vjerojatnost da netko dva puta u životu
motornim vozilima ubije čovjeka?
Čini li se samo meni da teorija mnoštva svemira
ekskulpira Horvatinčića?

Pojavila se nova zvijezda popularne znanosti: Brian Greene.
U svojoj knjizi *Tkivo svemira* Greene piše:
»Samo je jedan uistinu filozofski problem, a to
je samoubojstvo«, počinjao je tekst. Ustuknuo sam.

...

I tako, dok je Camus odvajao pitanja fizike i
proglasio ih sekundarnima, ja sam se uvjerio da su ona
primarna... Produbljujući svoje razumijevanje istinske
prirode fizičke stvarnosti, iz korijena preoblikujemo svoj
osjećaj sebe samih i svoj doživljaj svemira.

U vrijeme kada je izraz gospodarenje nad prirodom istrivijaliziran
ekologijom Greene otvoreno zastupa gospodarenje nad prirodom
kao lijek za »dekadenciju«.

Bailamos
Tu guirnalda de las magnolias
Nerina

Nuestra girada

SPLISKI GOVOR MOJE BABE FRANINE*

Mario-Nepo Kuzmanić

Moje današnje predavanje polazi s jedne strane od sjećanja vezanih za moju babu Franinu, a s druge strane od sjećanja na klasičnu gimnaziju i moju dragu razrednicu Darku Božić koja mi je osam godina predavala hrvatski pa ću ih pokušati srediti manirom klasičara i tehničara. Moja baba Franina (1892. – 1975.) rođena je u Velom Varošu od oca Jakova Grčića i matere Jele Sočin, dok su joj obje babe (Marija Reić-Kuća i Filipa Vrdoljak-Zbanjak) također iz Varoša. No, unatoč svojim gotovo isključivim varoškim korijenima, Franina se 1911. udala za Lučanina Marina Burića (dida mu je došla iz Kaštel Lukšića) i došla stat na Lučac u Rokovu ulicu di je ostala do kraja života uz napomenu da je 45 godina radila na duvan (režija duvana), kako bi ona rekla na tuju radnju. Splitski govor moje babe Franine, i ne samo nje, produkt je čitave splitske povijesti, svih onih političkih i demografskih promjena koje su ostavile svoj trag na govoru.

Potrebno je podcrtati da je intenzitet demografskih promjena, potaknut ratovima i kugama, u Splitu bio znatno više izražen nego u pojedinim zatvorenijim sredinama, bilo na kopnu ili na moru (otocima) te su i promjene jezika u Splitu bile nešto više prisutne. Netko bi mogao zapitati što je novo u mom predavanju u odnosu na niz rječnika splitskog govora od kojih na prvom mjestu stoji onaj Berezine – Zine Matoković, kako po opsegu tako i po etimologiji. Dodat ću iznesenome da u knjizi Berezine Matoković »Ričnik velovareškoga Splita« (Split, 2004.) možemo uz etimologiju naći i sve naglaske riječi koje se spominju u prilogu. Premda su o splitskom govoru moguće i potrebne brojne analize, ono što me

* Predavanje održano u Knjižnici Marka Marulića u Splitu, 20. studenoga 2013., pred oko 150 ljudi

potiče na ovo predavanje jest čvrsto uvjerenje da splitski govor 19. i prve polovice 20. stoljeća, uz neizbježne iznimke, teži kratkoći, jednostavnosti i lakoći izgovora uz najmanji utrošak energije. Nema nikakve dileme da splitski govor moje babe Franine podrazumijeva najmanji utrošak slova, što ću ilustrirati splitskim riječima od jednog do četiri slova, ne navodeći one riječi koje su identične s književnim hrvatskim. Tako imamo »a«, »e«, »i« i »o« tipično splitskog značenja.

S dva slova imamo ae, aj (aj ča), an, as, ba (poljubac), ča (što), ča (oče), ču (šu, žu toware), da (dao), di (di greš), iš (tjeranje peradi), ji (jedi), ji (ih), ka, ke (a ke), ma, na, ni, od (hod), oš, pa (pao), po, su (su dva šesna kuma drito u crikvu u Svetoga Križa žrtveniku), ši, te (čaj), ti (taj). S tri slova imamo amo, bal, banj, bat, bil, bit, biž (biž ča), bob, bog (zbogom), bos, bot, bus, cic, cil, cok, cuf, čer, čik, črv, čut, čuv (nima čuva vitra = nema daška vjetra), dat, dec, dek, dil, doć, đeš, đir, fal, fil (kordun od dvanajst fili), Far, fit, giz, íce, jid, jur (ča si se jur usta, jur nijedna na svit vila...), jut, kal (žulj i blato), kla (kla san = stavio sam), kar, kil, kas, kunj, kus, lad, lin, lip, liš, lug, luš, lut, mac, mij, mir (zid), moć, moš, mot, mrš, mul, neš, nur, njok, njuf, oli, ote, oti, ovi, paf, pak, pal, pan, paš (1. pa ćeš, 2. mjera za dužinu, 3. korak, baba bi znala reć: Šora Ane grata šaši že finiti nostri špaši, pri čemu se spasso = zabava, šetnja izvodi od passo = korak) pec, penj, pic, pik, pir, pit, piz, poć, pod, pot (znoj), pot (lončić), pri, prč, raz, ret, sać, sić, sta, suv, šenj, šit, šor, šuc, šug, taj, tak, tič, tir, tit, tle, tub, toč, tot, uje, vas, važ, vel, vonj, vrj, zal, žaj, žep, žet, žuj.

S četiri slova imamo afan, aj ča, ajde, arti, asti, aviz, baba, bafe, bala, bava, baza, beba, beka, bija, bili, bira, biša, biži, biži (bježi), boje, bola, bome, bova, buja, bule, buža, cata, cera, cili, cina, cona, coto, cura, cvit, čaro, čela, čiba, čiča, čuča, čuza, daje, deka, dida, dite, điga, dona, dota, drit, drob, drop, duja, dvor, đita, eler, ered, eška, faca, fala, fata, feta, fila, fjok, foji, fonja, foša, fren, friž, frut, fuga, gaće, gete, gluv, gnjat, gobo, gozd, graj, greb, gren, grez, grij, griz, grop, grub, guda, gute (trak po traku, krv po žilan, gute po naravi), gušt, idro, jist, joko, jola, jota, judi, kafa, kala, kano, kava, kjuč, klak, klet, koća, kogo, kola, kraj, krik, kruv, kuco, kupe, kura, kvas, lata, lešo, lima, list (lize ušenak), lito, luda (ma to je jedna luda), luda (izgubit ćeš ludu), lude, mali, maša, mašt, meja, mest, mezo, miga (talijanski mica; non costa mica molto = nije baš skupo), miza, mlat, mlič, mlit, mlun, mona, mora (crnka, ali i košmar te personifikacija bolesti; baba bi na pitanje jeste li se umorili odgovarala: More se moru, a judi se potu), moša, mrci, muja, mušć, muto, naza, nest, niki, obać, obid, oganj, okad, onod, orca, orij, orzo, osić, osoj, osti, osto, oteć, ožeg, naki, napa, pače, paka, pape, peka, pela, pest, pešt, pipa, pipe, pjat, plac, plet, pliš, poje, poma, poza, prat, prez, pule, pupa (lutka), pupa (meki dio kruha), pura, pust, rafa, raca, rađa, rana, rest, rico, riga, rika, riva, roza, sest, sika, sime, simo, skoš, slip, smij, spat, snig, spuž, stat, svit, svit (sav-

jet), šćap, šela, šfog, šest, šina, šjor, škoj, škur, šora, šoto, špag, špic, štanj, štit, štuf, štuk, teča, teka, tela, teza, tica, tilo, toko, tola, tote, trak, trat (trat naprid), trat (dojdi za trat – igra na franje), trud, trun, trus, tuji, tuka, tunja, tust, tuta, tuta, učer, udit, unit, unjul, umit, usve, uzal, uzet, užat, vala, vera, vida, vira, višć, vļaj, voja, vrša, zava, zeje, zero, znat, zjog, zril, zvir, žeja, žnjut, žmul.

Nakon navođenja ovih kratkih riječi, što ih u govoru moje babe Franine ima znatno više nego u standardnom hrvatskom jeziku, prelazim na ostale karakteristike njezina govora.

KRAĆENJE: Kao primjer kraćenja navest ću »oš« umjesto hoćeš, »neš« umjesto nećeš, »moš« umjesto možeš, »ni« umjesto nije (ni me straj) »ma« umjesto majko, »ća« umjesto ćale, »poj« umjesto pođi, »ji« umjesto jedi, »je« umjesto je li (babina sestra Marjeta bi pitala moju tetu Nives: Ča ti nimaš sat, je?), tola umjesto tavola (karta in tola) itd.

IZBACIVANJE »I« KOD INFINITIVA: radit, kopat, plivat, molit, igrat, plesat, kuvat, prat, jist, imbazdavati, šumprešavati, inkolavati itd. Navest ću babine uzrečice: »nemoj me činit jidit« ili »nemoj me činit smijati«, nastale pod utjecajem venecijanskog dijalekta (dialetto veneto, non far mi ridere) u kojem se počesto izbacuje »e« na kraju infinitiva.

NEPOSTOJANJE SLOVA »H«: Odmah ću kazati da je u ranijim stoljećima, pa i u Marulovo vrijeme (1450. – 1524.) u splitskom govoru bilo prisutno slovo »h«, kao i na otocima gdje se zadržao do današnjih dana (neću nikad zaboraviti kada nas je baka mog prijatelja Tonka, Hvarkinja Costanza, tjerala govoreći: hote ča, hote ča kod Nepota). No u Splitu će se, ponajviše utjecajem talijanskog jezika, izgubiti već u 17. stoljeću, o čemu ponajbolje svjedoči pretvorba prezimena splitske plemićke obitelji Hieremia u Geremia te u istom razdoblju Hipolitović u Ipolitović.

»H« je na početku riječi jednostavno eliminirano, kao na primjer oću (hoću), ajmo (hajdemo), armonika (harmonika), eler (heler), fala (hvala), Ajduk (Hajduk), otel (hotel), odi (hodi), itac (hitac), oštija (hostija), Far (Hvar), ijada (hiljada), vatati (hvatati), ranit (hraniti), lad (hlad), ladit (hladiti), gaće (hlaće), paza (pazuh) itd. No kad je u pitanju Hrvatska i Hrvati, Splitsani su, ne priznavajući »r« vokalom, govorili Ervaska i Ervati, na sličan način kako su od prezimena Hrgovac i Hrzić napravili Ergovac i Arzić, dok je baba umjesto hrpa govorila jarpa. Na sličan način su od hrkati govorili erkati. Od pravoslavnih (hriščana) rkača i rkačica napravili su arkače i arkačice. Dodat ću da su Splitsani od njemačkog heraus (napolje, van) napravili areus, koristeći ga kod »kukala« i »žendara i lopova«. U drugim slučajevima »h« je zamijenjeno s »v« ili »j«, kao na primjer uvo (uho), kuvar (kuhar), kruv (kruh), puvat (puhati), trbuj (trbuh), maj (mah), juva (juha), smij (smijeh), miš-puj (miš-puh), buja (buha), muja (muha), mij (mijeh), grij (grijeh),

orij (orah), vrj (vrh) u govoru na vr vrja, uhapsiti (uhapsiti), Vljaj (Vlah), praj (prah), straj (strah), suv (suh), gluv (gluh), mijur (mjehur), ji (ih), jitac (hitac) itd. Dodat ću da je baba umjesto drhtati uvijek govorila drćat, neusporedivo lakšeg izgovora, te da je anarhist bio anarkišta. Na moj zahtjev da kaže slovo »h« baba Franina je govorila ku, dokazujući nesposobnost da izgovori slovo »h«, dok je njezin brat, moj barba Japanac, tjerao svoju suprugu, svoju tetu Katu Brašku, u Kumac (umjesto u Humac). No da je averzija prema slovu »h« i starijeg datuma, pokazuje prezime Grisogono (jedno od najstarijih na našim prostorima), nastalo po imenu Grisogon u Zadru i Splitu 12. stoljeća koje je izvorno (grčki) glasilo Hrisogon (zlatno koljeno), uz napomenu da su ga Zadrani kasnije nazvali Krševanom ne izlazeći iz okvira k, g, h. Vraćajući se dublje u povijest, doći ćemo do sv. Jerolima (oko 340. – 420.), kod nas sv. Jere, čije je izvorno ime bilo Hieronymus gdje je »h« izbačeno, a »n« promijenjeno u »l« pod utjecajem talijanskog jezika. Iznesenome treba dodati da naš živalj, kako u Dalmaciji tako i u Bosni (i Hercegovini), turcizme kao halka, halva, halem, hajduk, hamajlija, hamam, halal, halaj itd. izgovara bez »h«. O iznesenome svjedoče i prezimena Odža i Asanović (Klis, Neorić) umjesto Hodža i Hasanović.

UMJESTO »LJ« IMAMO »J«: Kao primjer navest ću boje umjesto bolje, poje umjesto polje, vejača umjesto veljača, voja umjesto volja, divji umjesto divlji, dubje umjesto dublje, koje (prajca) umjesto kolje, kapje umjesto kaplje, prijatej (prijatelj), krmej (krmelj), učitejica (učiteljica), nevoja (nevolja), kraj (kralj), jidit se (ljutiti se), juti (ljuti) nadimak Ivančića i moga vrsnika Frane Kaliterne (po materi Ivančišnon), grobje (groblje), zeje (zelje), žeja (želja), jubav (ljubav), Jubica (Ljubica), lipota (ljepota), ali i smija na oca (slični na oca, somiglia a padre) izvodeći se iz talijanskog somigliare = sličiti. Netko će reći da od ovog pravila odstupa prezime Muljačić, no moja baba se ne bi složila, te je svoju jetrvu nazivala Mujačišnom, dok je rođak moje mame Tonči Muljačić imao nadimak Mujo, a posuda za soljenje srdela u babinom je jaziku bila mujača. Koristim ovu priliku da kažem da je ova obitelj, nakon što se cca 250 godina pisala Munjačić, promijenila prezime u Muljačić, zamjenjujući nazalno »nj« likvidnim »lj«, a sve u težnji k lakšem izgovoru, čemu permanentno teži, uz poneku iznimku, SPLISKI GOVOR MOJE BABE FRANINE. Kad je o iznimkama riječ, spomenut ću biljet i grilje.

ZAMJENA »M« S »N« ZNATNO LAKŠEG IZGOVORA: Kod imenica u dativu, lokativu i instrumentalu, »m« je zamijenjeno s »n«, kao na primjer ženana (umjesto ženama), tukan, kokošan, boršan, čašan, jusnan, očiman, pisman itd.

Kod zamjenica, osim spomenute izmjene suglasnika, imamo i izbacivanje »a«, te je baba umjesto nama i vama govorila nan i van, težeći kratkoći i lakoći izgovora.

Kod glagola u prvom licu prezenta »m« je u pravilu zamijenjeno s »n«, te imamo san, jeman, kopan, plivan, ronin, plačen, spavan, činin, volin, pivan, radin,

brontulan, šufigajen, tušulan, frigan, pečen, samaštrajen, kortedajen, bordižajen, krepajen, šumprešajen, inkolajen itd. Ponovit ću da je likvidno »n« znatno lakše za izgovor od bilabijalnog »m«.

»J« ISPRED VOKALA: justa (usta), jusna (usna), joko (oko), jobzir (obzir), jemat (imati), jagla (igla), jaglun (iglon), jopet (opet) itd.

ZAMJENA »O« ZATVORENIJIM »U«: balun, kantun, matun, biguli (venecij. bigoli), bocun, debul (talijanski debole), duzina (talijanski dozzena), fratun, vrdun (verdun), portun, procesjun (presesun), barbun, kašun, baštun, kolur, kunfužjun, kurenat, mušun, kartun, lancun, lecjun, marangun, bokun, makarun (makaruni nisu riči, vazmi perun pa natiči), otun (talij. ottone), salbun, štađun, timun, trunfun, dišperadun, marun, šijun, bidun, cukun, botun, krakun itd. Evidentno je da je talijanski (venecijanski) »one« zamijenjen s lakšim i kraćim »un«. »O« se zamjenjivao s »u« i u sredini riječi tako da imamo butiga, bukaporta, ruvinat, ružmarin, skula, šufit i druge.

ZAMJENA »Č« I »Ć« SA »Š«: maška umjesto mačka, kuška umjesto kučka, koška umjesto kvočka, braška umjesto bračka (u Kaštel Gomilici imamo prezime Braškin), dugaška umjesto dugačka (sićan se jedne babine pisme od koje mi je ostalo: ... suknja mi je dugaška, volila bi da je kraća ma ne dadu braća) itd.

ZAMJENA PISKAVOG »S« NEPČANIM »Š«: Ponajviše su u pitanju riječi talijanskog korijena kao šalamun, šaldadur, šaliž, šalša, šaltur, šalvat, šampjer, šanto, šćap, Šegvić, šekada, šekreto, šempre, šempja, šestan, šjatika, šjola, šigureca, šjor, škandal, škarpelin, šoto (baba bi znala reć: šoto ispod stola), špoža, štorija, štramac, štrapat, štraca, šudar, šufit, šušтина, ali i hrvatskog kao šavat (slati), štit (čitati) te njemačkog kao štruca, štof, šport.

ZAMJENA »Č«, »Đ«, »S« I »Z« SA »Ž«: Tako imamo akužat, buža, dišpetož, dišgracija, đeložija, fažol, Inglež, mižerija, korniž, kolpiž, kažin, kurjož, kužina, nervožitad, oželanda, požmarit, preženca, prežun, refužo, šaliž, škuža, špoža, užanca, žigarica, žurnata, žunta, žveljarin i druge. Evidentno je da je »š« i »ž« u spliskom jaziku moje babe Franine znatno više zastupljeno nego u standardnom hrvatskom jeziku.

AVERZIJA PREMA DIFTONZIMA: Izbjegavanje dvoglasa jedna je od bitnih karakteristika splitskog govora, uvijek u težnji k lakoći izgovora. Tako je Luigia postala Luviđa, Piero Pjero, Augusto Augusto (teta Ana je za svoga brata govorila mojoj babi Franini, svojoj jetrvi: Sićaš li se Franina Augusta, Augusto je bija veliki zajebator), geometro đometar, jezuiti đezuviti, zaova zava, aria arija, pleurite plavurita, addio adijo, baule bavul, brueto brujet, buelo buvel (mantel-buvel), čavao čaval, debeo debel, đavao đaval, pakao pakal, creanza krejanca, kao ka, trinaest trinajst, petnest petnajst, tepal umjesto topao, tonobil umjesto automobil, veo vel, kaiš kajiš, saetta šajeta, uopće ujojće, zreo zril, žao žaj itd. Prezimena Druželić,

Kocelić, Relić, koja su svećenici pretvorili u Družeić, Koceić, Reić, Splićani su izgovarali Družejić, Kocejčić, Rejić, izražavajući svoju averziju prema diftonzima. Iznesenom ću dodati da je prije koju godinu u kazalištu prikazivan komad »Babina guica«, što odudara od babinog govora u kojem je stražnjica uvijek bila gujca, u skladu s averzijom prema diftonzima. Glagolski pridjev koji završava na »io« mijenja se u babinom govoru u »ija«, dok se glagolski pridjev na »ao« mijenja u »a«, te imamo: donija, vidija, udrija, polija, kupija, vratija, partija, stavija, pija, jidija, sidija, platija, odnosno pliva, kopa, piva, leža, propa, kupa, plaka, svira, kuva, gleda itd. Treba međutim reći da se u babinom govoru glagolski pridjev na »io« mijenja i na način da se izbacuje »o« te imamo doni, vidi, udri, poli, vrati (vrati san ga) itd., a sve u težnji kraćeg i jednostavnijeg izgovora. Iznimke od ovog pravila su riječi: maona, reoplan, naudit, naušan, zaudobit, zaudarat (nije rič o smradu vengo o mužici, mužika je zaudarala). Zamijetiti je da se u talijanskom jeziku diftonzi pišu, ali se najčešće ne izgovaraju: *abbiente se izgovara abjente, barbriere barbjere, ferroviere ferovjere, ferraio ferajo, fiera fjera, fiocco fjoko, fiore fjore, gonfiare gofijare, gondoliere gondoljere, Gorizia Goricija, piano pjano, piatto pjato, piazza pjaca, piede pjede, pieno pjeno, Pietro Pjetro, pieta pjeta, piombo pjombo, pioggia pjođa* itd. Kada je o brujetu riječ, podsjetio sam se polemike od prije nekoliko godina, u kojoj se raspravljalo je li točno brujet ili bru(o)det. Kazat ću odmah da se brujet izvodi od venecijanskog brueto, dok se bru(o)det izvodi od talijanskog brodetto. Nema nikakve dileme da je za trajanja venecijanske uprave (1420. – 1797.) bio u upotrebi brujet kod svih slojeva splitskog društva. No u 19. stoljeću među građanima je prisutan utjecaj talijanskog jezika, te će oni početi koristiti izraz bru(o)det, dok će težaci i radnici, te njihovi potomci, ostati vjerni brujetu. O utjecaju talijanskog jezika svjedoči prezime obitelji Zuanelli, koja će svoj izvorni oblik (doselili se u Split 1774. iz Soldo-Beluna) u drugoj polovici 19. stoljeća promijeniti u Giovanelli, zamjenjujući venecijanski Zuane s talijanskim Giovanni.

ZAMJENA »Đ« SA »J«: meje umjesto međe, tuje umjesto tuđe, slaje umjesto slađe, mlaja umjesto mlađa (pokojna baba Franina bi na pitanje »kako ste?« odgovarala »nika(d) mlaja«), poj umjesto pođi, gospoja umjesto gospođa, glojat umjesto glođat, dojdi umjesto dođi, rajat umjesto rađat, erjav umjesto rđav (u ovom slučaju »r« se ne priznaje vokalom) itd. U riječima talijanskog korijena »đ« se u načelu ne mijenja, tako da imamo đardin, đelat, đeložija, đilet, đinastika, Đinđerica, Tanđur, đir, đometar, štađun, kortedajem, vijađ itd. Dodat ću da su iznimke u odnosu na riječi talijanskog korijena izraz jušto umjesto giusto (đusto) te pojat (jedriti niz vjetar) umjesto poggiare (pođare) što istodobno ukazuje na slučajeve kada se »g« čitalo »j«. Posebno mjesto zauzima žensko ime Jovana koja se izvodi iz talijanskog Giovanna. Talijanski su se prezimena Jelačić, Jeličić, Jelić pisala Gelacich, Geli-

cich, Gelich, pa su Splićani i Giovannu čitali kao Jovanu. Na sličan način je nastalo i prezime Jovanović iz Podstrane. Navest ću da je talijanski Giuseppe hrvatski Josip (Jozo), da je talijanski Giacomo hrvatski Jakov (Jakša), da je talijanski Giorgio hrvatski Juraj (Jure), te da je talijanski Girolamo hrvatski Jerolim (Jerko, Jere). Izgovaranje Giovanni kao Đove de facto pretstavlja iznimku u odnosu na navedena imena koja je možda nastala u želji za razlikovanjem od srpskog Jovana. No da čitanje »g« kao »j« nije splitski specifikum, potvrđuje gramatika moliških Hrvata izdana 2004. godine u nakladi »Profila«. Tako je na primjer u moliškom jeziku gesso jiš, getto jit, gioco jok, giornata jurnata te giusto jušt. Zabilježiti je da je venecijanski dijalekt koji je značajno utjecao na spliski govor moje babe Franine kod imena izbjegavao »đ«. Tako je talijanski Giovanni bio venecijanski Zuane (u Istri barba Žvane), Giacomo Iacopo, Giorgio Zorzi, Giuseppe Iseppo, Luigi Aluise, Angelo Anzolo (o čemu svjedoči dalmatinsko prezime Anzulović).

GENITIV MNOŽINE IMENICA ŽENSKOG RODA NA »A«: Imenice koje ispred »a« imaju jedan suglasnik u genitivu množine ostaju bez »a«, pa imamo žen, cur, fac, nog, ruk, rib, gud, koz, krav, dinj, cat, nešpul, oskoruš, jabuk, balot, brnic, public itd. Imenice koje ispred »a« u nominativu jednine imaju dva suglasnika, tvore genitiv množine na način da »a« i zadnji suglasnik mijenjaju mjesto pa imamo pisam, sestar, kurab, krušak, prasak, trišanj, ovac, jusan, karat itd.

IZBJEGAVANJE KONSONANTSKIH SKUPOVA: avokat umjesto advokat, ažma umjesto astma, babarin umjesto barbarin, braski umjesto bratski, cablo umjesto stablo, caklo umjesto staklo, cimenat umjesto cement, covat ili sovat umjesto psovati, di umjesto gdje, čakod umjesto što god, enti umjesto jebemti, ervaski umjesto hrvatski, fanag umjesto fango, fanat umjesto fante, gozd umjesto gvožđe, intelegenat umjesto inteligentan, kluko umjesto klupko, nidir umjesto nigdje, nizzdol umjesto prema dolje, nikor umjesto nitko, ovod umjesto ovdje, onod umjesto ondje, okad umjesto otkada, omar umjesto odmah, pametit umjesto pamtiti, porat umjesto porto, poza umjesto poslije, rebac umjesto vrabac, sebro umjesto srebro, slako umjesto slatko, spliski umjesto splitski, šenica umjesto pšenica, šoferin umjesto solfarin, tica umjesto ptica, tić umjesto ptić, trula žena umjesto trudna žena itd.

KRAĆENJE I LAKŠI IZGOVOR: aj ča umjesto odlazi, amo ča umjesto hajdemo, a ke umjesto ma kakvi, crjen umjesto crven, di umjesto gdje, grozje umjesto grožđe, dvor umjesto dvorište, letrika umjesto električna, misusovo umjesto u ime Isusovo, mečit umjesto gnječiti, mrci umjesto mrtvaci, ji umjesto jedi, iće umjesto hrana, ostrić se umjesto ošišati se, očale umjesto naočale, ozdal umjesto odozdo, ozgar umjesto odozgo, otrat umjesto obrisati, nekcija umjesto injekcija, likar umjesto liječnik, čvrčak umjesto cvrčak, leroj ili reloj umjesto orologio, petroj umjesto petrolej, rečina umjesto orecchino, svit umjesto savjet, susvita umjesto

sudnji dan, šapjat umjesto šaptati, šćipjat umjesto štipati, taki umjesto takav, tit umjesto htjeti, toltitar umjesto hektolitar, trus umjesto potres, zajat umjesto posuditi, zijat umjesto zijevati itd. U lakši se izgovor može svrstati zlamen i zlamenovati umjesto znamen i znamenovati, nedvojbeno težeg izgovora. U lakši se izgovor može svrstati i izraz trevit koji se, pod utjecajem njemačkog »treffen«, paralelno javlja s izrazom intrat. Istodobno je trevit rijetka iznimka kada je »f« zamijenjeno s »v«. Isto tako su črv i črivo jednostavniji od crv i crijevo. Iznimka od ovog pravila (lakšeg i kraćeg izgovora) jest treće lice množine prezenta, kojem se dodaje »du« pa imamo: bolidu, boridu, branidu, činidu, gredu, molidu, plačedu, vididu, volidu, žalidu itd. U slučajevima kao cipadu, kopadu, pivadu i plivadu samo je »j« zamijenjeno s »d«. Iznimke su također prez umjesto bez, spuž umjesto puž, bristro umjesto bistro (navest ću da i moliški Hrvati kažu bristro), višje umjesto više te imbrik i prezime Impolitović, gdje ubačeno »m« otežava izgovor riječi turskog odnosno grčkog korijena.

ZAMJENA »ČK« SA »ŠN«: Konsonantski skup »čk«, znatno teži za izgovor, zamjenjuje se lakšim »šn« odnosno »šk«, tako da imamo maška umjesto mačka, kuška umjesto kučka, Kuzmanišna umjesto Kuzmanička, Šegvišna umjesto Šegvička, Grčišna umjesto Grčićka itd. Dodat ću da se žene čije prezime završava na »e« kao Gazde, Smoje, Roje, Šore, Zlodre, nazivaju Gazdinica, Smojinica, Rojinica, Šorinica, Zlodrinica, dok su žene iz roda Viđakovih bile Viđakuše.

IKAVICA U FUNKCIJI LAKŠEG I KRAĆEG IZGOVORA: bandira (talijanski bandiera), bilo, blid, bidan, bikar (venecij. becar), bisan, bižat, cidit, cipat, cilo, cviće, čovik, črivo, dica, dida, dilit, donit, friško (od talijanskog fresco = svjež), izvitrit, jidit, likar, lin, lip, jist, klišta, kripost, misec, misto, mliko, miritat (od talijanskog meritare = zaslužiti), misit, mišat, mlit, obid, odnit, orij, piz (od talijanskog peso, očito je da su se ikavizirale i riječi talijanskog korijena, uz nabrojane i ćiba – chebba i sinjal – segnale), pivac, pivat, pisma, pisnik, promina, rika, sid, sidit, sičanj, sitit, sikira, slidit, slip, smij, snig, stina, strila, svića, tilo, tisan, trizan, umitnik, utirat, uvik, vira, vidit, vitar, volit, vrime, zdila, zril itd.

ZAMJENA »ŠT« SA »ŠĆ«: šćap (štap), šćeta (šteta), šćipunica (štupaljka), šćikadenta (stuzzicadente), šćipjat (štipati), šćipo (schioppo), ušćinit (uštipati), šćeto (schietto), košćica (kost), pošćer (poštar), dopušćat (dopuštati) itd.

ZAMJENA »ŠTO« SA »ČA« DEFINIRA ČAKAVSKI: Iz ovoga slijedi ča, čakod, čaje, ča ćete, ćete ča, ča to uliza (kakve to ima veze) te, sjećajući se babe Franine, njezina reakcija na lupanje (bubanje): ča baciješ, ča razbiješ, ča činiš.

»D« IMA PREDNOST U ODNOSU NA »T«: Stoga u spliskom jaziku moje babe Franine imamo gradelada, kotonjada, limunada, nadar (umjesto notar = bilježnik), panada, portada, rožada i druge. Dodat ću da se i armada (nepobjediva) izvodi od armata = naoružana.

»A« SE ČESTO ZAMJENJUJE ZATVORENIJIM VOKALOM: Tako umjesto kanal imamo konal, krest umjesto krasti, obadavat umjesto abbadare, bacivat umjesto bacati, Inglež umjesto Englez, rest umjesto rasti, narest umjesto narasti itd. Iznimke od ovog pravila su jazik u kojem je zatvorenije »e« zamijenjeno otvorenijim »a«, te teplo u kojem se zatvorenije »o« zamjenjuje otvorenijim »e«. Sjetimo se Tina: U lipom jaziku di ča slaje zvoni, ali i vrhunskog samaštranog jazika moje prijateljice Danice Tartaglia.

Prije kojeg tjedna sam na TV-Jadranu rekao da bi bilo interesantno utvrditi jesu li turcizmi u spliskom jaziku (kao npr. adet, ajde, ajduk, alat, dušman, evala, imbrik, mukte, muzuvir, zanačija, zanat, zeman, za uvar i drugi) došli preko splitske skale (osnovane od Danijela Rodriga 1592.) ili preko novih stanovnika doseljenih nakon pobjedničkih ratova s Turcima (1645. – 1718.) iz Bosne onoga vremena.

Analiza govora mojih baba Grčišne i Matošišne može naslutiti odgovor, premda jedan primjer ne mora biti dovoljan. Tako je baba Marušeta rođena Matošić za obrtnika govorila artišta, talijanskog korijena, dok je baba Franina govorila zanačija, turskog korijena. Zanat je, naime, turcizam koji se izvodi od turskog san`at (tako prezime Sanader znači obrtnik). Preci babe Marušete, ugledna težačka obitelj, čuvala je tradiciju i nije značajnije komunicirala s došljacima, što nije bio slučaj s radničkim precima moje babe Franine čiji je jedan pradjed bio Sočin (Sočo) iz Muća koji je početkom 19. stoljeća doselio u Split. Temeljem iznesenoga te činjenice da se komunukacija s Turcima kroz lazaret odvijala u vrlo uskom krugu ljudi, sklon sam mišljenju da su turcizmi došli u Split preko stanovnika doseljenih iz Bosne, koji od kraja 17. stoljeća postupno ulaze u grad.

»R« VOKAL ILI NE: Premda je o ovoj materiji već bilo riječi, osjećam potrebu o tome kazati nešto više. Netko bi rekao da je »r« kao vokal izbacio talijanski pravopis, što bi bilo samo djelomično točno. Naime, u Marulovo vrijeme, a i ranije, »r« na našim prostorima nije bio vokal, što potvrđuje otočki dijalekt u kojem on to ni danas nije (Isukarst, gardelin, verdun, parsi, parst, sarce, sardela, Sardelić itd.). Pobjedom narodnjaka na izborima 1882. počelo je izbacivanje vokala uz »r«, u početku kod prezimena (Tvrđić umjesto Tvardić, Grčić umjesto Garčić, Grle umjesto Garle, Prvan umjesto Pervan, Srdelić umjesto Sardelić), a kasnije i kod ostalih riječi. Tako je baba govorila Prvan, prvidan, Isukrst, prsi, srce, prst, srdela, imbrlan, grdelin, vrdun, bržola itd., a kao iznimke su ostali arkač, Ervaska, crikva, drivo, jarpa te prezimena Aržić i Ergovac.

PREZIMENA: Težnja skraćivanju i lakšem izgovoru došla je do izražaja i kod prezimena. Tako je Rojanković postalo Roje, Smoljanović je postalo Smoje (dodat ću da se Smoljanovići pojavljuju kao uskoci 1540., istodobno s Jelačićima i Mojtićima, također uskocima, te da su s Mojtićima ribarili i u 20. stoljeću. Dodat ću da je useljavanje uskoka vezano za pad Klisa 1537. godine), Šorolić je postalo

Šore, Gazdić Gazde, Grlić Grle, Munjačić Muljačić, Radmilović Razmilović (dijelom), Radilović Radinović, te Kragić-Marinčić Kragić-Marinić. Kad je o prezimenima riječ, kazat ću da su Splićani izbacivali vokal uz »r« i kad nije trebalo. Tako su kod prezimena Perkušić iz Ugljana potpuno neopravdano izbacili »e« tako da samo u Splitu postoje Prkušići uz ignoriranje činjenice da se prezime izvodi od Petar, Pero, Perko. Pokušaj da isto učine s Terzić (Trzić) i Perković (Prković) nije zaživio. Dodat ću iznesenome da su u spliskom govoru moje babe Franine Duplančići bili Dupjančići, a Aljinovići Ajnovći, nedvojbeno lakšeg izgovora. Spomenut ću da i splitski Frane prestavlja lakši izgovor od sve češće korištenog Franje, te da Franina u Splitu nipošto nije mogla biti Franjka.

Na temelju svega iznesenoga, više je nego evidentno da sam ponudio obilje primjera kojim dokazujem da spliski govor moje baba Franine teži kratkoći, jednostavnosti, lakoći izgovora, uz najmanji utrošak energije. Premda bi preciznija kvantifikacija zahtijevala znatno širu analizu, moguće je konstatirati da je broj slova u babinom govoru za cca 20 % manji od broja slova u standardnom hrvatskom jeziku. »Oli je to ča«, rekla bi baba svojim stentorskim glasom koji su joj brojni zamjerali, a od čega se ona uspješno branila: ča vičem, oli kreden. Kundir kest je sramota, a ne vikat. Prisjetit ću se još jedne babine batude kada je, pokušavajući zaustaviti moje untrigavanje u sestru Iskru, govorila: Ma molaj je, ma molaj je, ne gledaj je, čini fintu da je tamburin. I na samom kraju, podcrtavajući prikladnost splitskog govora moje babe Franine za pjesme (posebno klapske, čiji korijeni sežu do gregorijanskog korala), reći ću da njegovo korištenje nikad neće dovesti do facijalnog grča, što se za bliže i udaljenije dijalekte baš ne bi moglo kazati.

No da ja nisam *auctor quam materiam repperit* (Phaedrus, *Fabule Aesopiae*), govoreći o splitskom govoru kao najmekšem, najkraćem, najmilozvučnijem, najjednostavnijem, potvrđuje podatak iz 1553. godine kada mletački sindik G. B. Giustinian kaže da je materinski jezik Splićana toliko sladak i nježan (ljubak) da drži prvenstvo u Dalmaciji, isto tako kao toskansko narječje u Italiji koje se može nazvati cvijetom, te najljepšim i najboljim narječjem talijanskim (Grga Novak, *Povijest Splita*, II, str. 973).

U Splitu 15. 10. 2013.

FRANO MISSIA – ŽIVOT U CINEMASCOPI

Tonći Šitin

U svakom gradu drugo ime: George, iz grčkog, jer je rođen na Jurjevo (Đurđevdan), u Njemačkoj su ga neki zvali Georg, *François* je bio za Francuze, Francis ili George za Engleze, za roditelje i sestru je bio Frano, iako po rođenju Franc, kako su ga zvali Slovenci i Mađari, često se potpisivao Missiano!

Kada su iz povijesnih dvorana stare Gradske vijećnice u rujnu 2013. godine izneseni posljednji radovi s velike monografske izložbe Frane Missije, osjetio se duh određene sjete i neprolazne melankolije, odlazak djela umjetnika koji nije prihvaćao velike izazove vremena, nije se nametao ili priklanjao deklaracijama i neposrednim angažiranjem, već je za svoj životni cilj postavio ispitivanje manje poznatih kutova rodnog grada, specifičnu atmosferu i tragove ljudskog postojanja, otkrivanje bogatstva smirenih atmosfera i vraćanje jednostavnim i poetiziranim malim značajnim stvarima života koji nestaje. Sve su to razlozi koji nas ponovno vraćaju umjetniku koji se u svijetu priviđenja i umornih ideja kreće poput nekog Vergilija i vodi nas iza scene suvremenog života u kojoj vlada njegova mašta i slike koje ne iščezavaju već traju u prostoru dostigavši napokon vizije slobode koja jedina namiruje njegov znatiželji duh. Kako bi kazao *Baudelaire*, umjetnik se poziva samo na sebe i umire bez nasljednika, svoj je vlastiti kralj! Sentimentalnom doživljaju iz Gradske vijećnice, ove su se godine pridružili i oni Missijini radovi koji su dugo čekali u »škafetinu« radnog stola u polumračnoj sobi u Kvaternikovoj ulici. Samo velikom upornošću bliskog prijatelja mogli su se radovi, mahom kolaži ili tempere na papiru, nastali šezdesetih godina u Parizu, kao i nešto kasnije preostali grafički listovi iz New Yorka, pogledati i tiho započeti borbu s

osamljenim slikarom da se to treba konačno pokazati. »Nove slike« izložene su u staroj Gradskoj vijećnici u rujnu 2015., uz izbor radova koji dodiruje i neka rana splitska traganja i poznate ženske figure (koncept i postav dr. sc. D. Prančević). Da nisu ponajbolji radovi »nestali« u Zadru, smioni zalet fantazije novih istraživača bio bi još potpuniji.

Devedesetgodišnjem Missiji nije bilo do vanjske spekulativne parade pred očima zadivljene publike već do toga da smiri duhove oko sebe i izloži barem preostali manji dio voluminoznog opusa kojemu više nitko ne može osporiti značenje i vrijednost premda je slikar, osim dijelom pohvalnih kritika, dobio od Splita tek Osobnu nagradu za likovnu djelatnost u 2013. godini.

U strahu da ne pretjeram, mogao bih kazati da Missijini slikarski farovi nisu okrenuti prema naprijed već da njegov cjelokupni opus obiluje autoreferencijalnim iskazima, prenošenjem vlastitih duhovnih i intimnih stanja na pejzaž, u sliku putem različitih matrica boje koje isijavaju njegove emotivno-duhovne mijene. Možda je to i nesvjesni bijeg od urbanog sivila megapolisa i povratak scenografiji zavičajnog krajolika, ali ne da bi stvorio nove kodirane simbole koje bi svi prihvaćali, već da bi ponudio vlastito traganje i duh suvremenosti bogate uvjerljivošću izvornog umjetnika koji ne odbacuje tradicijske vrijednosti. Missijina vizualizacija svijeta, koliko god se iskazivala na likovnom planu, ona je istovremeno težila duhovnom promišljanju. Slike mu djeluju više melankolično nego li uznemirujuće, kao da u njima prepoznajemo slikarovu čežnju za nečim nedohvatljivim, davno izgubljenim. Konačno, slikanje je za njega ravno meditaciji, kao da se njome lišava stresa i usredotočuje na stvaralačku energiju koja ga uzdiže, hrani i liječi istovremeno.

UMJETNIK KOJI IZMIČE DEFINICIJAMA

Frano Missia i kao umjetnik i kao čovjek izmiče definicijama i poznatim klasifikacijama. Premda je sasvim izvjesno riječ o slikaru životne radosti, njegova su djela tragovi emocija, uspomena, ali i krik osamljenog srca. Netko bi mogao kazati da je Frano pasionirani epikurejac, da je ponajbolje upoznao polja užitaka i životnih zanosa, otkrio u sebi neku neodsviranu žicu i udario svojim osebnim putem. Ali u vremenima koja se kreću od bezuvjetne apologije do rigidne negacije, Frano ne samo da nije zaobišao estetske kriterije već je na svijet gledao vedrim bojama, fantazijom koja je bila iznad stvarnosti u kojoj su njegova plemenitost, toplina pa i ljubav bile moćnije od podlosti, zavisti i netrpeljivosti. Kao da je neki drugačiji život u *cinemascopu* proživljavao njegovu svakodnevicu koja prenesena u narativ sve

viđeno kupi iz sfere memorije, toposa, potisnutih segmenata i bljeskova, njegova »sna ljetne noći«. Frano je dobar dio života proveo u vrijeme kada se najviše cijenio eksperiment, ono što je dolazilo kao jasni otpor tradiciji i duhovnoj tromosti, u Zagrebu su to »nove tendencije«, u inspirativnom Parizu zalazi ekspresionizma, u New Yorku apstraktni ekspresionizam naglašene geste i spontanosti.

SNOVITI PARIZ I BUČNI NEW YORK

Nakon »prisilnog« studija strojarstva u Zagrebu i snažnih slikarskih impulsa na scenografskim predavanjima kod svestranog i nadrealistički inspiriranog *Kamila Tompe* (bio je i pariški student), tada voditelja odsjeka za scenografiju na Akademiji za kazališnu umjetnost koju je nakratko polazio, Missia se cijelo desetljeće (od 1958. do 1968.) zadržao u Parizu gdje se brzo uklapa u likovne krugove ponesen slobodnim duhom fovista, radošću i vatrometom boja koje odgovaraju njegovom temperamentu. Pokazalo se da su prva zagrebačka iskustva »kinstler teatra«, atmosfere i svjetla, scenskog fluida, boje kao samostalnog akorda, bila jak vjetar u raširena jedra njegovih slikarskih ambicija. Prihvatanje slobodne ekspresionističke likovne interpretacije i napuštanje čvrste fature slike nije za umjetnika značilo priklanjanje ekstremima i isključivostima. Utoliko će plodna i tolerantna pariška klima mladom slikaru mučenom sumnjama u vrijednosti njegova kista biti plodno nadahnuće, akceleracija likovnom letu razbarušenih emocija do utišanih stanja iz kojih progovara njegova lirska duša. Radovi nastali u tom razdoblju, kada se Missia još ne može u potpunosti posvetiti slikarskoj avanturi jer zarađuje za život kao inženjer strojarstva, pokazuju interes za konačno napuštanje tradicionalnih slikarskih okvira i redukciju forme, znakovitu boju i gestu. Sažeta nova iskustva nastala u to vrijeme slikarskih uzleta i rizika u najplodnijim formativnim godinama njegova stvaralačkog zrenja, ispunjena su vitalnošću duha, vedrinom i strašću stvaralačkog optimizma duboko ukorijenjenima u njegovoj prirodi čak i onda kada su slike prikazivale noćne šetnje gradom u kojem titraju gotovo ugasle boje i njegovi snovi željni ljepote.

Odlazak u Sjedinjene Američke Države 1968. rezultat je niza povoljnih okolnosti koje je Missia umio iskoristiti i u New Yorku konačno svojom voljom upisuje slikarski studij uz sve prednosti koje mu je donio dotadašnji umjetnički rad (Columbia University School of Arts i Hunter College The School of Arts and Sciences). Na Columbia University je diplomirao, zatim magistrirao i konačno doktorirao, ali i ostao profesorom sve do umirovljenja. Nametane uzore svodi na

mjeru osobne darovitosti i naravi koja je bila skeptična pa i neprilagodljiva tako da se pristup postmodernoj odvija uz zadržavanje potrebe za neovisnošću, sumnjom i suprotstavljanjem svakom *en vogue* trendu. Ovdje valja upozoriti na utjecaj što ga je kritičar, pisac i profesor *Robert Motherwell*, moguće najutjecajniji slikar poznate New York School, imao na više generacija slikara, među kojima je i Missia, upravo povezujući europski i američki modernizam, odbacujući ekstreme i forsirajući ulogu suvremenih umjetnika kao svojevrsnog duhovnog podzemlja koje mijenja svijet. Vrijeme školovanja u New Yorku pokreće i kod Missije niz sumnji, nemira i živih dijaloga s forsiranim modelima kojima je trebalo skinuti maske i tražiti sebe u slikarstvu koje je i *hommage* i kritika u isto vrijeme. Korištenje sredstvima apstraktnog ekspresionizma (prskanje, grebanje, silovita gesta i dr.) i pojačanih kromatskih registara, nije slikara odveklo od figuralnosti i klasične ikonografije, štoviše, nekontrolirana gesta pretače se u samosvojni način razmišljanja, svjetonazor koji će potražiti čvrste obale ne u imperativima modernosti već u tradiciji koja će imati nove stilske značajke, s bojom kao svojim bitnim određenjem. Bomejska priroda Frane Missije znala se često poigrati njegovim i našim emocijama, podsmjehnuti gorko ljudskim zanosima, biti ganutljiva i smiješna, humorna i nostalgična. Mogao bi poput *Mozarta* i on kazati da »put ka umjetnosti ne vodi kroz udobne aleje bez briga i snova. On je, štoviše, često trnovit i nevjerojatno mukotrpan, ali mene ipak privlači neodoljivom snagom«!

MAGIJA MEDITERANA

Istina, Missia je uranjao u razne fascinacije francuskog slikarstva prve polovice 20. stoljeća ili, nešto kasnije, američkog apstraktnog ekspresionizma, da bi u pročišćenoj motivici tragao za drugačijim odnosima i takvim vizualnim rekvizitarijem koji ga vraća u zavičaj, magiju Mediterana i prasak kolorističkih doživljaja koji ga relativno brzo odvajaju od trendovskih smjernica, jačaju vjeru u vlastiti put ne opterećujući se osjećajem duga bilo komu. Ponesen jasno određenim tematskim registrom, Missia je sa strašću ulazio u jednostavne i pomalo vremenom isprane fragmente prošlosti, svjedočanstva prohujalih vremena u kojima je neka neprolazna ljepota ugravirala svoje znakove, a on kroz te krajolike ili gradska pročelja prolazi tiho i ponizno, vjerujući, poput velikog engleskog slikara *Constablea*, da »nitko arogantan nije nikada imao sposobnost vidjeti prirodu u svojoj njezinoj ljepoti«.

Pomnija analiza slika (75), koje obuhvaćaju razdoblje od 1955. do 2013., dakle punih 55 godina, upućuje na prepoznatljiv i utemeljen slikarski opus, stilski više-manje koherentan, premda je jasno da prvotna namjera ostvarenja retrospektivnog pogleda, svojevrsnog »look backa«, nije bila moguća jer je manjkavost radova u dužim vremenskim razdobljima, bilo zbog rasutosti slika na više od dva kontinenta ili naprosto nevođenja evidencije o vlasništvu, bio problem koji nije pomogao prezentaciji. Za Missijom je više studijski koncipiranih samostalnih izložbi, sudjelovanje na još uvijek nepoznatom broju skupnih, tematskih, problemskih, bienalnih i drugih izložbi, napose onih u inozemstvu. Bjelodano je slikar svoje slikarske temate izvlačio iz vlastite prošlosti i sadašnjosti, neprestano se suočavajući s atmosferom i tragovima ljudskog postojanja koje propitkuje, rastvara i glorificira. Njegova slikarska partitura nije široka – vezana je uz nekoliko motiva: mahom ženski aktovi i krajolici – vedute Splita. Neprijeporno, žensko je tijelo, jedan od najzanimljivijih umjetničkih motiva, posebno privlačno Frani Missiji kojemu je lik žene gotovo četiri desetljeća bio centralnom inspiracijom. Zanimljivo je da Frano ne slijedi postmoderni radikalizam koji ženu demistificira, vulgarizira i motri u svjetlu općeg konzumerizma, njezino nago ili polunago tijelo za njega je bilo i ostalo iskrena emocija, skrivena erotika i vitalizam ljepote i sklada, čak i onda kada je mišicama preplavljena. Franine žene mahom su urbane, one mu povjeravaju svoju dražesnost, ponekad pohotu ili radije izazov, znao je dohvatiti njihov enigmatski pogled, svilenu put, ali ipak najbliža mu je bila njihova *krhkost*, osvajale su ga njihova slabost i potreba da im upravo on pomogne! Konačno, Missia je poput Picassa mogao (svojevremeno!) kazati da se »šapat lijepe žene može čuti dalje od najglasnijeg zova obveze«.

MALA RETROSPEKTIVA

Unatoč svim manjkavostima u postavkama izložbi, prezentacije u staroj Gradskoj vijećnici čine malu retrospektivu našeg slikara kao do sada najcjelovitiji pogled na kontinuirani umjetnički rad tijekom gotovo šest desetljeća, pogled na različite faze, cikluse koji se nižu u ritmu umjetnikova senzibiliteta i stalne potrebe za istraživanjem novih likovnih izraza u slikarstvu, crtežu i kolažu, paralelno sa scenografijom, skulpturom i grafikom. *Ponuđeni izbor nudi jasan uvid u dobru metjersku kakvoću i uvjerljivu slikarsku supstancu, zanimljive slikarske spone i raspone, različita polazišta i dominantni romantičarski topoi, čudesnu darovitost i bogati kromatski registar, visoke uzlete i neke slabosti, ali i pronalazak strogo*

individualnih rješenja. Manje se govori o tomu da je Missijino slikarstvo krajnje subjektivan doživljaj, duboko intimistički ne samo kada slika eros ženskog lika, već i krajolike, vedute gradova, cjelokupna njegova umjetnost istinska je metafora njegova života, predstava u slavu srca i oka, privrženost osunčanoj strani života ali i starim adresama, prijateljima kojih više nema, saksofonu i jazzu koje je obožavao i koji su ga toliko puta spasili u turbulentnim ratnim vremenima, svim onim unutrašnjim monolozima i strujama svijesti čas raskošno fantazmagoričnim a čas očaravajuće infantilnim... Bespomoćan u svojoj blagosti, Missia je uvijek ostajao neponovljiv, lapidaran, neiscrpane mašte i osebjunog imaginarnog svijeta... usudio bih se kazati osamljenik i izdvojeni lik koji je dao specifičan prilog hrvatskoj umjetnosti druge polovice 20. stoljeća.

* * *

FILOZOFIJSKO-ESTETSKI SVJETONAZOR

Sve što se vidjelo na splitskoj maloj retrospektivi svjedoči o suptilnom zahvatu u strukturu vidljivog, od gotovo opipljive melankolije i neposrednih vizualnih impresija, visokog stupnja deskripcije i pročišćenih formi uravnoteženih tonских vrijednosti. U vrelini ljeta i sjeti jeseni, između kišnog Pariza i zahuktalog New Yorka, Frano je ostajao isti, život ga je nagradio specifičnim senzibilitetom melankolika i sanjara, njegove emocije nisu bučne ni afektivne, ali su intenzivne i javljaju se kao dirljiv refren u sutonu dana među borovima s omekšanim sjenama ili elastičnim granama tamarisa na Ovčicama ili na Marjanu. I kao da cijela priroda živi punim neobjašnjivim životom, kao da se nebo predalo moru i more nebu, tu živi ljubav prema svakoj stijeni na kojoj se ukrštaju vjetrovi, poput onih *Cetineovih* grebena koji se rone. Split je ulio neprolazne boje u njegove najranije misli i ojačao svijest, kako bi kazao *Novalis*, da su sudbina i duša imena za jedan pojam. Missia je romantičar krajolika, slikar s puno povjerenja u potez, u trag. On je opsesivni tragač za složenim i promjenjivim odnosima koje je znao uočiti.

Unatoč svemu što znamo ili malo znamo o Frani, njegovo djelo još uvijek nije dovoljno istraženo, ma koliko lirski snažno i spontano s bogatom kromatskom skalom i stvaralačkom individualnosti. Podsjetio bih na riječi uglednog austrijskog povjesničara *Henninga Rittera* koji upozorava na različite percepcije modernizma, od onoga koji prolazi pored nas s nizom novih ideja i onoga etabliranog u galerijama, od individualnih poetika do masovnih općinjenosti dnevnim ili kratkotrajnim inputima. Ipak, veličinu suvremene umjetnosti čini upravo to što je zadržala

individualnost i subjektivnost kao uvjete svog postojanja, a to u našem slučaju jest slikarski opus Frane Missije, koji nikada nije bio ničiji epigon već autentični slikar Splita i Mediterana s polustoljetnim upornim radom koji osvaja klasičnim slikarskim prosedeom i oduševljava obiljem novih kreativnih postupaka.

Najposlije, boja je snaga Frane Missije, ona izvire iz svakog pokreta, ona je nositelj radnje i likovnih zbivanja u svim slikarskim prizorima, neovisno radi li se o krajolicima, vedutama, likovima i aktovima, prostorima sna ili udaljenim otocima... sve je to ruksak autorovih optičkih moći koje on nosi u sebi, arkadijski kantuni Splita i nemir jedne duše koja bi u njemu da nađe mir... Nije li to ona »intelektualna melanholija« kada ti se učini, kako bi kazao veliki meksički arhitekt *Luis Barragán*, da umjetnost stvaraju usamljeni za usamljene! Konačno, život je za njega bio, kako otvoreno kaže, »kučka«, najprije ti sve dade i omami te, da bi te kasnije uništio! Žalio se na »kučke« ipak nije!

* * *

... Ako izložba u staroj Gradskoj vijećnici i nije izložba **The Best of Franck Missia**, otkrili smo ga kao autentičnog pjesnika Splita, kao scenografa na *Off Broadwayu* i frenda prevažnog redatelja *Lloyda Richardsa*, kao jazzera i pijanista, osamljenog šetača sada u pratnji *Jelene*, mladića otmjena duha i nemarne etikete koji zna što je suza i dužnost srca!

KRONIKA KNJIŽEVNOGA KRUGA SPLIT LISTOPAD 2015.

15. listopada

Akademik Nenad Cambi je u Splitu, u hotelu »Park«, održao predavanje pod nazivom »Dioklecijan, povijesne kontroverze i suvremene dileme«. Predavanje je uvod u knjigu koju autor ima namjeru tiskati u Književnom krugu Split.

22. listopada

U 72. godini života preminuo je dr. fra Vicko Kapitanović, dugogodišnji član Književnoga kruga Split. Uz ostalu bogatu aktivnost, za Književni krug je priredio nekoliko knjiga: *Fra Andrija Dorotić: Politički spisi* (1995. godine), *Rimski Ilirik u odrazu kršćanske književnosti* (2006. godine) te *Gašpar Vinjalić: Kratki povijesni i kronološki pregled važnijih zbivanja koja su se dogodila Slavenima u Dalmaciji* (2010. godine), a u rukopisu je ostala njegova disertacija koju je priredio za tisak *Fra Andrija Dorotić (1761. – 1837.), reformator, političar i dobrotvor.*

(Sastavila Vinka Glunčić-Bužančić)

MOGUĆNOSTI

Časopis za književnost, umjetnost i kulturne probleme

Split, 2015.

Godina LXII.

Brojevi 1-12

Urednici:

Josip Belamarić
Hrvoje Čulić
Igor Fisković
Bratislav Lučin
Petar Opačić

Izdavač: KNJIŽEVNI KRUG SPLIT, Ispod ure 3, Split

SADRŽAJ

POEZIJA

ANDRIĆ, Ivo Mijo. Južni versi.	7-9	118
BAŠIĆ, Marinko. Poslanica pisatelju	1-3	87
DEVČIĆ, Andrea. Pjesme	1-3	106
EMINESCU, Mihai. Dvadeset jedna pjesma (Preveo s rumunjskog M. Maras).	4-6	94
KRSTANOVIĆ, Sonja. Divojka i lebić	7-9	79
MARTINOVIĆ, Miraš. Luk i lira	4-6	41
MITRAKOVIĆ, Lara. Pjesme	7-9	97
SCHIFFLER, Ljerka. Tristia II.	4-6	18
SOREL, Sanjin. Konci, konaci, kaprici	1-3	65
ZOKO, Božica. Žrtva prešućenih riječi	4-6	33
ŽUPANČIĆ, Danijel. Konveresije.	10-12	125
* * * TRI BRAZILSKE PJESNIKINJE: Lupe Cotrim Garaude Gianotti, Stella Leonardos i Lara de Lemos (Uvodna bilješka, izbor i prijevod: Nikica Talan)	7-9	129

PROZA

GOLEŠ GLASNOVIĆ, Biserka. Tempus fugit.	1-3	60
HORVAT, Ana. Tri priče	1-3	49
JELUŠIĆ, Božica. Dvije priče.	1-3	41
JELUŠIĆ, Božica. Dva putopisa	4-6	56
KAVANJIN, Jerolim. Podsjetnik i uputstva koja ja, doktor Jerolim Kavanjin, ostavljam svojim baštinicima i onima koji će, ako ovih ne bude, naslijediti moju skromnu ostavštinu (S talijanskog prevele Ita Kovač i Danijela Božičnik).	10-12	17

		167
PELIKAN, Miroslav. Dvije pripovijetke	4-6	66
PELIKAN, Miroslav. Dvije pripovijetke	10-12	103
PRELAS, Mirko. Strah	10-12	121
TOSKIĆ, Cecilija. Tri priče	1-3	31
* * * IZBOR IZ NOVIJE SPLITSKE PROZE: Zora Birišanić, Boba Đurđević, Ružica Gašperov, Katja Grcić, Dunja Kalilić, Marijan Komar – Braco, Sara Kopeczky, Luca Kozina, Daria Roić, Olja Savičević Ivančević, Nada Topić, Mladen Vukšić (izabrala I. Čagalj)	7-9	21

DRAMA

POPOVIĆ, Bruno. Gustl Matoš.	10-12	38
SAID. Friedrich Hölderlin više ne prima nikoga! (Prevela s njemačkog Giga Gračan)	1-3	115

STUDIJE, RASPRAVE, ESEJI

BUČAN, Daniel. Al-Andalus – srednjovjekovni primjer mediteranskog multikulturalizma	10-12	1
BARTA PARIPOVIĆ, Nataša. Uvod u Kavanjinove <i>Baštinike</i>	10-12	11
CAMBI, Nenad. Ocjena Dioklecijanova vladanja	4-6	1
ČULIĆ, Hrvoje. U snu se probuditi i budna sanjati	4-6	147
IVANIŠEVIĆ, Milan. Obred krunjenja u stoljećima hrvatskih ranosrednjovjekovnih vladara	4-6	123
JEŽIĆ, Mislav. Svijet u zrcalu Mediterana	7-9	1
KUZMANIĆ, Mario-Nepo. Nekoliko priloga splitskoj antroponimiji i toponimiji	4-6	142
KUZMANIĆ, Mario-Nepo. Splitski govor moje babe Franine	10-12	147
MRAKUŽIĆ, Zlatan. Dugo putovanje u noć	1-3	1
SENKER, Boris. Historijska karnevalska igra	10-12	35
ŠITIN, Tonči. Frano Missia – život u <i>cinemascopu</i>	10-12	157

PRIKAZI, RECENZIJE, OSVRTI

JARAK, Mirja. Uz tisuću dvjestotu obljetnicu smrti oca Europe 1-3 162

DOKUMENTI

* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	4-6	155
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	7-9	154
* * *	Kronika Književnoga kruga Split.	10-12	164